

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SEYAHATNAMELERE GÖRE SELÇUKLU VE BEYLİKLER
DEVİRİNDE SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT (XIII.-XIV. YÜZYIL)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Huri Melek CEBECİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haşim ŞAHİN

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SEYAHATNAMELERE GÖRE SELÇUKLU VE BEYLİKLER
DEVRİNDE SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT (XIII.-XIV. YÜZYIL)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Huri Melek CEBECİ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi

“Bu tez 23/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN	Başarılı	
Doç. Dr. Ali ERTUĞRUL	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut KIRKPINAR	Başarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Huri Melek CEBECİ
Öğrenci Numarası	:	1460Y12020
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Ortaçağ Tarihi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Seyahatnamelere Göre Selçuklu ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl)
Benzerlik Oranı	:	% 17

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

23/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Haşim ŞAHİN

Tarih: 23/05/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Seyahatnamelere Göre Selçuklu ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl) adlı tezimin her aşamasında bilgi ve tecrübesiyle bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Haşim Şahin'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Tez jürimizde yer alan ve değerli katkıları bulunan Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Kırkpınar ve Doç. Dr. Ali Ertuğrul'a, bütün eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve bu çalışmada her zaman yanımda olan arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Huri Melek CEBECİ

23/05/2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KADİM ANADOLU'YA SEYAHATİN TARİHİ	21
1.1. Seyyah	21
1.2. Seyahat	23
1.2.1. Amacı Bakımından Seyahatler	25
1.2.1.1. İlim Tahsili İçin Seyahat	26
1.2.1.2. Dil Eğitimi İçin Seyahat	28
1.2.1.3. İbadet/Hac Maksadıyla Seyahat	30
1.2.1.4. Sufilerin Yolculuğu	31
1.2.1.5. Coğrafi Seyahatler	33
1.2.1.6. Rihle/Hadis İlmi İçin Seyahat	35
1.2.1.7. Ticaret Amacıyla Seyahat	36
1.2.1.8. Siyasi Seyahatler	38
1.3. Seyahatname	39
1.4. Seyahatin Tarihi	43
BÖLÜM 2: UZAK DİYARLARIN YOLCULARI	52
2.1. Seyyahların Hayatı	52
2.1.1. Simon de Saint Quentin	52
2.1.2. Ruysbroeckli Willem	53
2.1.3. Marco Polo	56
2.1.4. Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî	59
2.1.5. İbn Battûta	64

BÖLÜM 3: ANADOLU’NUN KÜLTÜR HAYATI.....	69
3.1. Gündelik Hayat	69
3.1.1. Anadolu Halkı ve Yerleşimi	69
3.1.2. Halkın Meşgul Olduğu Meslekler.....	71
3.1.2.1. Tarım ve Hayvancılık ile Uğraşanlar	71
3.1.2.2. Dokumacılık.....	73
3.1.2.3. Madencilik.....	75
3.1.2.4. Tacirler	76
3.1.2.5. Zanaatkârlar.....	77
3.1.2.6. Hekimlik.....	77
3.1.2.7. Devlet ve Saray Görevlileri/ Hizmetkârlar	78
3.1.3. Kadının Toplumdaki Yeri	78
3.1.4. Giyim-Kuşam Kültürü	80
3.1.5. Isınma ve Aydınlanma Kültürü.....	82
3.1.6. Diğer Adetler	83
3.1.6.1. Kaplıcalara/Hamama Gitme.....	83
3.1.6.2. Yazlık/Yaylaya Gitme Âdeti.....	84
3.1.6.3. Esrar/Haşış Yeme Âdeti.....	85
3.1.7. Ulaşım.....	86
3.1.7.1. Kara Ulaşımı	86
3.1.7.2. Nehir Ulaşımı.....	87
3.1.7.3. Deniz Ulaşımı	88
3.2. Dini Hayat	89
3.2.1. Müslümanlar ve Gayrimüslimler	89
3.2.2. Mezhepler	89
3.2.3. Kur’an Okuma ve Dinleme.....	90
3.2.4. Cenaze Törenleri.....	91
3.2.5. Mübarek Günlerdeki Faaliyetler	93
3.2.5.1. Bayramlar	93
3.2.5.2. Aşure Günü	94
3.2.5.3. Cuma Günü/Namazı.....	95
3.2.6. İbadethaneler.....	97

3.3. İlim Hayatı	98
3.3.1. Medreseler ve Müderrisler	98
3.3.2. İlim Adamları.....	100
3.3.2.1. Hacı Alaeddin Sultanöyûkî	100
3.3.2.2. Taceddin Sultan Öyûkî.....	100
3.3.2.3. Finikeli Sadreddin Süleyman	100
3.3.2.4. Dadâ Emir Ali	101
3.3.2.5. Fakih Harezmî.....	101
3.3.2.6. Müderris Muslihiddin	101
3.3.2.7. Müderris Muhyiddin	102
3.3.2.8. İbn Kalemşâh	102
3.3.2.9. Fakih Şemseddîn	102
3.4. Beslenme ve Mutfak Kültürü	103
3.4.1. Hayvancılık ve Buna Bağlı Ürünler.....	104
3.4.1.1. Et ve Et yemekleri.....	105
3.4.1.2. Süt ve Süt Ürünleri.....	105
3.4.2. Tarım ve Ziraata Dayalı Ürünler	106
3.4.3. Sebze Yemekleri	106
3.4.4. Tatlılar.....	107
3.4.5. Meyveler	107
3.4.6. İçecekler.....	109
3.5. Ahiler ve Tekkeler/ Zâviyeler	110
3.5.1. Ahi ve Ahilik	110
3.5.2. Ahi Zaviyeleri	112
BÖLÜM 4: SULTANLAR, SEYYAHLAR, SUFİLER	118
4.1. Sultanlar ve Seyyahlar	118
4.2. Seyyahlar ve Sufiler	125
SONUÇ.....	127
KAYNAKÇA	129
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

b. : Bin, İbn

C. : Cilt

çev. : Çeviren

DAKTAV : Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

H.z. : Hazreti

İSAR : İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa sayısı

S. : Sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ter. : Tercüme

Vol : Volume

Yay. : Yayınlayan

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Seyahatnamelere Göre Selçuklu Ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl)			
Tezin Yazarı: Huri Melek CEBECİ		Danışman: Prof. Dr. Haşim ŞAHİN	
Kabul Tarihi: 23/05/2019		Sayfa Sayısı: vi(ön kısım)+137(tez)	
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı: Ortaçağ Tarihi	
<p>“Seyahatnamelere Göre Selçuklu Ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl)” adlı çalışmamız, XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu’ya gelen yahut muhtelif coğrafyalara giderken bu coğrafi bölgeden geçen seyyahların kaleme aldıkları seyahatnameler ışığında, Anadolu’nun sosyal ve kültürel hayatını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ortaçağ boyunca pek çok seyyah, çeşitli coğrafyaları gezmiştir. Anadolu pek çok uygarlığın kuruluşuna şahitlik etmiş bir coğrafya olarak seyyahların ve maceraperestlerin dikkatini çekmiştir. Seyyahlar bu gezilerde gözlemler ve tasvirler yaparak izlenimlerini yazmış yahut rapor etmişlerdir. Böylece seyahatname adı verilen gezi yazıları ortaya çıkmıştır. Seyahatnameler, edebi yönlerinin yanı sıra ülkelerin siyasi, dini, kültürel ve iktisadi tarihleri hakkında da oldukça değerli bilgiler içermektedir.</p> <p>Tezimizin giriş bölümünde çalışmanın amacı ve yöntemi açıklanmış ardından da kullanılan kaynaklarının tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Birinci bölümde seyyah, seyahat ve seyahatname tanımları yapılmıştır. Seyahatler amaçları bakımından bölümlere ayrılarak seyahat türleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca ilk insandan çalışmamızın kapsadığı XIV. yüzyıla kadar geçen sürede seyahatin tarihine dair bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde seyyahların hayatlarında dair bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızın ana kısmı olan üçüncü bölümde, seyahatnamelerde yer alan bilgilerden yola çıkarak Anadolu’nun kültür hayatı ile ilgili olarak gündelik hayat, dini hayat, ilim hayatı, beslenme ve mutfak kültürü, ahiler ve tekkeler hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise seyyahların sultanlar ve sufilerle olan münasebetlerine yer verilmiştir. Çalışma konunun genel değerlendirilmesinin yapıldığı sonuç bölümü ile bitirilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Seyyah, Seyahatname, Anadolu, İbn Battûta, el-Ömerî			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	✓	Ph.D.	
Title of Thesis: Socio-Cultural Life in The Period of Seljuks and Principalities According to Travelbooks (XIII.-XIV. Century)			
Author of Thesis: Huri Melek CEBECİ		Supervisor: Professor Haşim ŞAHİN	
Accepted Date: 23/05/2019		Nu. of Pages: vi(pre tex)+137(main body)	
Department: History		Subfield: Medieval History	
<p>In our study named “Socio-Cultural Life in The Period of Seljuks and Principalities According to Travelbooks (XIII.-XIV. Century)”, it is aimed to indicate social and cultural life of Anatolia in the light of travelbooks by travellers whom came to Anatolia in 13th and 14th centuries or whom stopped by Anatolia while going to different regions. Many travellers visited various geographic regions during the Middle Ages. Anatolia attracted attention of travellers and anventurers as a geographical location which witnessed the foundation of many civilizations. Travellers in these visits wrote or reported their impressions by observing and describing. In this way, travel articles called “travelbooks” came on the scene. Travelbooks indude valuable information about political, religious, cultural ve economic history of countries in addition to their literary aspects.</p> <p>In the introduction part of our thesis, the purpose and procedure of our study is explained as well as the presentation and evaluation of the sources in bibliography is stated. In the first chapter, it is defined what traveller, travelling and travelbook means. Next, it is informed about types of travelling by separating them in sections in terms of their purposes. Moreover, the history of travelling from the time the first human being existed till the 14th century on which our study focuses in explained. In the second chapter, it is given information about the lives of travellers. In the third chapter, the main part of our study, it is referred to daily life, religious life, scientific life, nutrition and cuisine, ahi community and dervish convent of Anatolia on the basis of travelbooks. In the last chapter, it is pointed out the relationship between travellers and sultans and sufis. Our study is ended up with the conclusion part in which general evaluation of the topic is made.</p>			
Keywords: Travel, Travelbook, Anatolia, İbn Battûta, el-Ömerî			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Seyahatnamelere Göre Selçuklu ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl) isimli çalışmada, belirtilen tarih aralığında Anadolu'ya gelen yahut muhtelif coğrafyalara giderken bu coğrafi bölgeden geçen beş seyyahın kaleme aldıkları seyahatnameler ışığında Anadolu'nun sosyal ve kültürel hayatı incelenmiştir. Bu çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yönteminden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde çalışmada kullanılan seyahatnameler hakkında bilgi verilmiştir.

Kadim Anadolu'ya Seyahatin Tarihi adı verilen birinci bölümde seyyah kavramı açıklanmıştır. Devamında seyahat kavramı ele alınmış ve Hz. Peygamber'in seyahati teşvik eden hadislerine yer verilmiştir. Seyahatler, amaçları bakımından sekiz bölüme ayrılmıştır. Ayrıca seyahatnamenin tanımı ve özelliklerinden bahsedilmiş, eserlerin kaleme alınışı hakkında bilgi verilmiştir. Seyahatin ortaya çıkışı ve tarihi seyri incelenmiştir.

Çalışmanın Uzak Diyarların Yolcuları adlı ikinci bölümünde, seyyahların hayatına ve eserlerine dair bilgiler yer almaktadır. Çalışmanın ana bölümünü oluşturan Anadolu'nun Kültürel Hayatı adlı üçüncü bölümde, Anadolu'da gündelik hayat, dini hayat, ilim hayatı, beslenme ve mutfak kültürü, ahiler, ahi tekke ve zaviyeleri hakkında seyyahların eserlerinde yer verdikleri bilgiler bulunmaktadır.

Sultanlar, Seyyahlar ve Sufiler adlı son bölümde ise sultanların seyyahlarla ve seyyahların sufilerle olan ilişkilerine yer verilmiştir. Çalışma sonuç ve kaynakça bölümü ile sona ermektedir.

Çalışmanın Önemi

Seyahatname türüne duyulan ilginin son dönemlerde artması, bu eserlerin hem tarih hem edebiyat hem de coğrafya araştırmalarında oldukça önemli olması, yazıldıkları döneme ait ana kaynak hükmünde olmaları ve birebir dönemin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını yansıtmaları, çalışmamızın en önemli yönüdür. Farklı bölgelerde yaşayan seyyahlar, farklı coğrafyalarda bulunan insanların yaşamlarını, kültürlerini,

inançlarını veya devlet kurumlarını, mimari eserlerini merak edip o bölgelere seyahate çıkmışlar ve bu seyahatlerin sonucunda edindikleri izlenimleri, elde ettikleri tecrübeleri ihtiva eden seyahatnameler kaleme almışlardır.

Çalışmada belirtilen süre zarfında Anadolu'yu ziyaret eden veya başka coğrafi bölgelere giderken Anadolu'dan geçen beş seyyah tespit edilmiş ve hangi bölgeye veya şehirlere uğradıkları belirlenmiştir. Seyyahların gözlemleri ve eserlerinde bahsettikleri bilgiler geçmişimize ışık tuttuğu ve ana kaynak olduğu için önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Anadolu, geçmişten günümüze üzerinde pek çok uygarlığı barındıran bir coğrafyadır. Bu sebeple de araştırmacıların dikkatini çekmiş, inceleme konusu olmuştur. Coğrafi keşifler, ticaret yollarının bulunması, çeşitli savaflara sahne olması ve doğunun zenginliğiyle önem kazanması üzerine, Anadolu ve Asya bölgesi seyyahların ilgisini çekmeye başlamıştır. Anadolu'ya seyahat gerçekleştiren seyyahlar da eserlerinde bu coğrafi bölgenin siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi hayatına dair bilgilere yer vermişlerdir. Biz de çalışmamızda belirlediğimiz seyahatnamelerden yola çıkarak, seyyahların Anadolu'dan geçtiği döneme ait sosyal ve kültürel hayat hakkındaki bilgileri ve seyyahların şahit oldukları olayları aktarmaya gayret ettik.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada öncelikle seyyahların yazmış olduğu seyahatnameler tespit edilmiştir. Daha sonra da seyyah, seyahat, seyahatin tarihi ve seyahatnameler ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Bu kaynaklardan çalışılan konuya dair bilgiler kaydedilmiş ve konularına göre fişleme metodu kullanılarak sentez haline getirilmiştir. Seyyahların eserleri incelenerek Anadolu'nun sosyal ve kültürel özelliklerine dair bilgiler tespit edilmiştir. Bu bilgiler konularına göre fişlenmiş ve tasniflenmiştir. Tüm fişler toplandığında genel bir tarama yapılmış ve tezi dört bölüme ayırmak gerekli görülmüştür. Kavramlar hakkındaki bilgilerde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden yararlanılmıştır.

I. Kaynaklar

Anadolu'nun kültürel hayatının seyyahların gözüyle incelendiği bu çalışmaya geçmeden önce tezimizde kullanılan ana kaynaklar hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

Seyyahların hayatı hakkında ayrıntılı bilgi ise *Uzak Diyarların Yolcuları* adlı bölümde verilmektedir.

I.I. Simon de Saint Quentin ve Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248

Fransız keşiş Simon de Saint Quentin'in hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlı olmakla birlikte, Anadolu coğrafyası ve Moğollar ile ilgili gözlem ve anılarını içeren *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248* adlı eseri önemlidir. Erendiz Özbayoğlu tarafından Latince'den Türkçe'ye tercüme edilen ve Tufan Karasu tarafından basıma hazırlanan bu eser, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı (DAKTAV) tarafından 2006 yılında basılmıştır.¹

XIII. yüzyılda tüm dünyayı olduğu gibi Hıristiyanları da etkisine alan Moğol istilası, Avrupa'da derin etkiler uyandırmış ve önlem almak zorunlu hale gelmişti. Bu amaçla birçok tarikat kurulmuştu. Bu tarikatlardan birisi de Dominikenler ya da diğer adıyla Vaiz Keşişler idi. Dominikenler, İncil'in yaygınlaştırılmasıyla meşgul idiler. Hem papanın hem de seküler yöneticilerin keşişlere verdikleri görevler ve papalarca onlara tanınan ayrıcalıklar bulunuyordu. 1234 yılından başlayarak Fransiskanlar ve Dominikenler, Müslümanlara karşı haçlı seferinin vaizleri olarak görevlendirildiler. 1228'de kutsal topraklarda Müslümanları ikna yoluyla kazanmaya çalışan keşişlere, günahlarının affedileceği sözü verildi. Bu dönemden itibaren de Moğol istilasını durdurmak veya Avrupa açısından zararsız hale getirmek amacıyla birçok keşiş, elçi olarak görevlendirildi.²

Simon de Saint Quentin de, Papa IV. Innocent tarafından Doğu'ya gönderilen, Moğolların yaptıkları kıyıma son vermeleri ve Hıristiyanlığı kabul etmelerini telkin eden Papalık mektubunu Moğol hakanına ulaştırmakla görevli olan heyetin içinde yer almıştı. Bu süre zarfında Anadolu'daki gözlemlerini eserinde toplamıştır.³ Eserdeki

¹ Yusuf Ayönü, "Simon de Saint Quentin, Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI, sayı: 2, Aralık 2006, s. 253.

² Bayram Arif Köse, "Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergahı, Erzincan ve Kars (Coğrafi, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açısından İncelenmesi)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 11; Peter Jackson-David Morgan, "Giriş", *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s. 18.

³ Ayönü, s. 253.

ifadelerden, daha çok üçüncü şahıs anlatımlarından elde edilen bilgilerin metinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde de pek çok yazar tarafından, Saint Quentin'in anılarından alıntılar yapıldığı bilinmektedir. Erendiz Özbayoğlu'nun tercüme ettiği bu eser de, bu yazarların Saint Quentin'in anılarından yaptıkları alıntılardan oluşturulmuştur.⁴

Simon de Saint Quentin eserinin başında Cengiz Han'ın ortaya çıkışı, han ilan edilmesi ve yasalarından bahseder. Tatarlar diye adlandırdığı Moğolların dış görünüşleri ve fiziki özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ele alan Saint Quentin, Moğolların giyim-kuşamları ve yemekleri hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Moğol ordusunun askeri harekâtları hakkında da bilgilerin yer aldığı eserde, Moğolların bir bölgeyi nasıl ele geçirdikleri, esirlere nasıl muamele ettikleri, kaleleri hangi yöntemlerle kuşattıkları ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.⁵

1245 yılında Anadolu'ya gelen Quentin, bu coğrafyada bulunduğu süre zarfında Antakya, Adıyaman, Malatya ve Sivas'ı görmüştü. Gezdiği bölgeler hakkında önemli bilgiler veren Saint Quentin, daha önceki tarihlerde meydana gelen Babai ayaklanması, Köseadağ bozgunu ve Moğolların Anadolu'da yaptıkları tahribat hakkında da olayların görgü tanıklarından aldığı bilgilere eserinde yer vermişti. Selçuklu ülkesinin zenginliği ve bölgede çıkartılan değerli madenlerden de bahsetmektedir.

Eserin bu bölümünde Selçuklu tarihi ve Anadolu coğrafyası hakkında verdiği bilgiler, Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nin genel durumu hakkında da bilgi vermektedir. Ayrıca eserde Gürcüler ve Ermeniler hakkında bölümler de bulunmaktadır. Eserin son kısımlarında ise içinde bulunduğu elçilik heyetinin Moğol komutanı Baycu ile görüşmesi, Papa IV. Innocent'in gönderdiği mektubun Moğol diline çevrilerek Han'a gönderilmesi için Baycu'ya verilmesi, Moğol hakanının temsilcisi ile görüşülmesi ve Han'a mektubun ulaşmasından sonra yola çıkışlarından bahsedilmektedir.⁶ Simon de Saint Quentin'in hayatı hakkındaki bilgiler çalışmamızın Uzak Diyarların Yolcuları adlı bölümde yer almaktadır.

⁴ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, 2006, s. 5.

⁵ Ayönü, 253.

⁶ Ayönü, s. 253-254.

I.II. Ruysbroeckli Willem ve Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255

Ruysbroeckli Willem'in kendi gezisi hakkındaki anlatısı dışında hayatı ve eseri hakkında bilinen hemen hemen hiç bilgi yoktur. Var olan bilgiler de Willem ile Fransa'da karşılaşan İngiliz Fransiskeni Roger Bacon'ın Opus Maius'u ile bir diğer Fransisken, Giacomo d'Iseo'nun aktardığı ve Ruysbroeckli Willem'in öznesi olduğu olaydan elde edilmektedir.⁷

Ruysbroeckli Willem, dinsiz olarak adlandırdığı kişilere İncil'i vaaz etme çabası taşıyan bir rahipti. Bu amaçla Fransisken tarikatının kurucusunu kendisine örnek alıyordu. Resmi isimleri Friars Minor (Çömez Rahipler) olan bu yeni tarikat, ilk ortaya çıkışından itibaren tam bir yoksulluk içinde yaşayan ve diğer insanlara pişmanlık getirerek İsa'nın izinden gitmeyi vaaz eden bir tövbecar grubuydu. Fransiskenler, Hıristiyan olmayan dünyada görev gezilerine çıkıyorlardı. Kutsal topraklarda Müslümanlara İncil'i duyurma amaçlı bir başpiskoposluk ile Batı Avrupa'da esas hedefi Latin Hıristiyanlar olan başpiskoposluklar kurmuşlardı. Rahip Ruysbroeckli Willem bu tarikata mensup biriydi ve Fransa Kralı IX. Louis tarafından seçilmişti.⁸

Willem, Filistin'de bulunduğu sırada Batu'nun oğlu Sartak'ın Hıristiyan olduğunu duymuş ve yolunun üzerindeki Sartak'ın sarayına uğramaya karar vermişti. Willem, aynı zamanda Fransa kralının, Sartak'ın Hıristiyan olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade eden bir mektubu da yanında taşıyordu. Rahip Willem'in gezisindeki ilk aşama Konstantinopolis'te 13 Nisan 1253'te Ayasofya'da verdiği vaazdır.⁹ Rahip Willem'in seyahati 1253-1255 yılları arasını kapsamaktadır.

Ruysbroeckli Willem'in raporu Moğolların ülkeleri, tarihleri ve sosyal hayatları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Rahip Willem, Aras Nehri kıyılarına da seyahat düzenlemiş ve Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusuna rastlamıştı. Willem'in Anadolu'daki seyahati Moğolların Erzurum ve diğer Doğu Anadolu şehirlerini istila hazırlığında oldukları döneme rastlıyordu. Bu açıdan da rapor Doğu Anadolu tarihi

⁷ Jackson-Morgan, s. 56.

⁸ Jackson-Morgan, s. 17.

⁹ Jackson-Morgan, s. 58; Murat Tural, "Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası (Dini İdealler ve Politik Kaygılar)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 32.

bakımından başvurulabilecek önemli bir kaynaktır.¹⁰ Rahip Willem, başlangıçtaki amaçlarını gerçekleştiremese de Kral Louis'nin seyahate çıkarken Tatarlar arasında gördüğü her şeyi kâğıda geçirmesi isteğini yerine getirmişti.¹¹

Ruysbroeckli Willem, raporunun ilk sekiz bölümünde Moğol toplumuyla ilgili tanıtıcı bilgilere yer vermiştir. Bu bölümlerden sonra yirmi dokuz bölümde seyahatiyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Eserin iki ve yedinci bölümleri arasında Moğolların kültürel hayatı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu kısımda Moğolların evleri, yiyecek ve içecekleri, giysileri, avlanma biçimleri, erkeklerin tıraş oluş tarzları ve kadınların nasıl süslandikleri gibi gündelik hayata dair bilgiler yer almaktadır.¹²

Willem, diğer seyyahlardan farklı olarak meseleleri sorular sorarak anlamaya çalışmıştır.¹³ Raporu baştanbaşa kendisi ve arkadaşlarının karşılaştığı durumlara verdikleri kişisel tepkilerden oluşmaktadır. Eserde Mengü Han'ın sarayına ulaşmak amacıyla bozkırda yaptığı yolculukta başına gelen korkunç olaylara da yer vermiştir. Willem, Moğolların dünyaya hakim olma iddialarını küstahlık olarak nitelemekte ve onları Tevrat'taki "insan olmayan ve anlayışsız bir ulus" olarak tanıtmaktadır. Ayrıca dünyanın her yerinde Moğollara karşı savaş vaazı vermekten mutluluk duyacağını ifade etmektedir. Fakat raporunun son bölümünde Moğol liderlerinin ve askerlerinin sergilediği tahammül gücünü övmekte ve Latin Batı'nın bunu uygulamasının iyi olacağını kanaatini dile getirmektedir.¹⁴

Willem'in eseri dönemin Doğu dünyasına dair önemli veriler içermektedir. Willem Budistlerin tapınaklarını, ayinlerini, tespih kullanımı ve reenkarnasyona inanmaları konularında bilgiler vermekte; "*Om mani padme hum*" kelimelerini tekrarlamalarına dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra eserde Nasturi dini uygulama ve ayinleri hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır.¹⁵

Ruysbroeckli Willem'in içinde bulunduğu heyet, Moğollara seyahat eden diğer heyetlere göre daha fazla dini bir karaktere sahip bulunmaktaydı. Willem ve heyetin

¹⁰ Köse, s. 14.

¹¹ Jackson-Morgan, s. 64.

¹² Tural, s. 33-34.

¹³ Tural, s. 34.

¹⁴ Jackson-Morgan, s. 64-65.

¹⁵ Jackson-Morgan, s. 66.

diğer üyeleri, yanlarında Fransa Kralı Louis'in mektuplarını taşımalarına rağmen kendilerini elçi olarak değil de Tanrı adına çalışan din adamları olarak tanıtıyorlardı. Willem dini bir misyon amacıyla bu seyahati gerçekleştirmesinin yanı sıra doğunun fiziki ve siyasi coğrafyası hakkında da önemli bilgiler ediniyordu.¹⁶

Raporunda yer verdiği Karakum anlatısı, bu bölgeyi ziyaret eden birisinden günümüze ulaşan ilk betimleme olarak bilinmektedir. Çinlileri antik dönem Seresleri ile ilk kez özdeşleştiren yazar yine Willem'dir. Ayrıca, Çince'nin yazılı karakterine ilişkin ilk Batılı gözlemler Rahip Willem'e aittir. Orta ve Doğu Asya'nın değişik halklarının kullandıkları alfabelere de dikkat çekmektedir. Rapor aynı zamanda etnografya alanında da önemli bilgiler içermektedir.¹⁷

Ruysbroeckli Willem ve heyetteki diğer kişiler belli bir amaç üzerine yola çıktıkları için ayrı bir sorumluluk duygusu hissediyorlardı. Bu sebeple de Willem, eserinde düşüncelerini üstü kapalı bir şekilde değil de daha anlaşılır bir şekilde ifade etmiştir.¹⁸ Eserinin son bölümünde hiçbir rahibin ya da vaiz rahiplerin kendisi gibi seyahat yapmasını tavsiye etmez. Willem şöyle bir tavsiyede bulunur: "Tüm Hıristiyanlığın başı Papa efendimiz, belli bir görkemle bir piskopos göndermeye ve onların üç kez Franklara yazdıkları saçmalıklara bir yanıt vermeye hazır olduğu takdirde, onlara istediğini söyleyebilecek ve bunları yazıya dökmelerini de sağlayabilecektir. Çünkü bir elçinin ne dediğini dinliyor ve her zaman başka bir şey daha söylemek isteyip istemediğini soruyorlar; ancak iyi bir tercümana ve bol erzağa ihtiyacı olacaktır."¹⁹

Ruysbroeckli Willem'in anlatısı, yazıldığı dönemden üç yüzyıldan fazla bir süre sonra Richard Hakluyt tarafından ele alınmıştır. Hakluyt'un çevirisinden sonra en önemli çeviri William Woodville Rockhill'in 1900 yılında yayınladığı eserdir. Claude ve Rene Kappler'in yaptığı Fransızca çeviri, yorumlarının zayıf kalmasına rağmen günümüzde de bilimselliğini büyük ölçüde yansıtan önemli çevirilerden bir tanesidir.²⁰

Ruysbroeckli Willem'in eserinin dört önemli elyazması bulunmaktadır:

¹⁶ Tural, s. 34.

¹⁷ Jackson-Morgan, s. 67.

¹⁸ Tural, s. 34.

¹⁹ Willem, s. 286.

²⁰ Jackson-Morgan, s. 70-71.

1. Corpus Christi Collage, Cambridge, MS 181, s. 321-98 (C) : XIII. yüzyılın son çeyreğinden kalan en eski el yazmasıdır.
2. Corpus Christi Collage, MS 66A ff. 67R110r (D): XIV. yüzyılın ilk otuz yılından kalan en dikkat çekici el yazmasıdır. Bu yazmada ünlü resimler bulunmaktadır. Bazı bölüm başlıkları da sayfa kenarına eklenmiştir.
3. Corpus Christi Collage, MS 407, ff. 37r-66r (S) : Ruysbroeckli Willem'in Çinlilerden söz ettiği XXVI. bölümün sonlarında kesilen ve tam olmayan bu metin, XV. yüzyıl başlarından kalmıştır. Eserde tam bölüm başlıkları verilmektedir.
4. British Library, MS Royal 14C. XIII, ff. 225r-236r (L): XV. yüzyıla ait olan bu metin de bir önceki elyazması gibi XXVI. bölümde kesilmektedir.²¹

Çalışmamızda kullandığımız çeviri de P. Anastasius Van den Wyngaert, O.F.M. tarafından 1929'da yayınlanan eleştirel baskıya dayanmaktadır.²² Eserin Türkçe çevirisi ise Zülal Kılıç tarafından yapılmış ve Kitap Yayınevi tarafından 2010 yılında "Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255" adı ile yayınlanmıştır.

I.III. Marco Polo ve Marco Polo Seyahatnamesi

Marco Polo'nun seyahati bir Avrupa kralı ya da papa tarafından elçilik görevi veya misyonerlik faaliyeti taşımayan tamamen keyfi bir yolculuktu. Marco Polo'nun babası ve amcası, Çin'e giden ilk Avrupalılardı. Moğol hanı Kubilay, bu iki kardeşi sıcak bir şekilde karşılamış onlardan Papa'ya gitmelerini ve kendisi için yüz eğitilmiş bilgin ile Hristiyan olan ölmüş annesi için İsa'nın Kudüs'te bulunan kabrindeki kandilden kutsal yağ getirmelerini istemişti. Polo kardeşler, ikinci kez bu bölgeye geldiklerinde Marco Polo'yu da yanlarında getirmişlerdi.²³

1298 yılında Venedik ile Genova arasında çıkan savaşa katılan Marco Polo, Adriyatik Denizi'nde Curzola Adası açıklarındaki bir muharebede esir düştü. Genova Cumhuriyeti'nin bir hapisanesine atıldı ve burada Meloria Muharebesi'nde esir alınan Pisali vakanüvis Rustichello ile karşılaştı. Marco Polo hapisanede bulunduğu bir yıl boyunca, Asya'yı boydan boya dolaşarak Çin'e ulaşmasını sağlayan ve yirmi dört yıl

²¹ Jackson-Morgan, s. 69.

²² Willem, s. 74.

²³ Tural, s. 40-41.

süren yolculuğunu Rustichello'ya anlattı. 1299 yılında tahliye olmalarının ardından Rustichello, *Devisament Dou Monde* (Dünyanın Tasviri) adlı eseri yazmıştır. Seyahatname, o dönemde Avrupa'da çok yaygın olan ortaçağ Fransızcası ile kaleme alınmış olmakla birlikte içerisinde İtalyanca, Toscana ve Venedik lehçelerini içeren kelimeler de yer almaktadır.²⁴

Marco Polo Seyahatnamesi dört kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitapta Marco Polo'nun babası ve amcası ile yola çıkışı, Çin'e giderken Orta Doğu ve Asya'da ziyaret ettikleri yerler, Tatarların hayat tarzları, adet ve inanışları anlatılır. İkinci kitapta Polo'nun Çin'de ziyaret ettiği yerler, Kubilay Han'ın ordusu ve adetleri yer alır. Üçüncü kitapta da Japonya, Hindistan, Sri Lanka, Güneydoğu Asya, Asya'nın kıyı bölgeleri, Afrika'nın doğu kıyısı ve bu bölgelerde yaşayan halklardan bahsedilmektedir. Dördüncü kitapta ise Moğolların kendi aralarında yer alan savaşlar ve Rusya ile Asya'nın en kuzey kesimleri tasvir edilmektedir.²⁵

Marco Polo Seyahatnamesi, Türk ve İslam dünyası hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Marco Polo ve ailesi Laiazzo Limanı'ndan karaya çıkıp Güneydoğu Anadolu topraklarından geçmişlerdir. Polo, eserinde bu bölgede hayvancılıkla uğraşan halkın dünyanın en güzel ipek halılarını dokuduklarını, Erzincan'da Buhara işi kumaş ve pamuk imal edildiğini belirtmekte, burada yaşayan Ermeni ve Rumların da ticaretle uğraştıklarından bahsetmektedir. Ayrıca Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasındaki çatışmaları da aktarmaktadır.²⁶

Marco Polo'nun seyahati keyfi bir tercihin sonucuydu. Polo bir tüccardı ve anlattığı bilgiler de bir tüccarın gözlemleriydi. Fakat Marco Polo deneyimlerinin kayda geçirilmesi ile Doğu'nun bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarmak istemişti. Kendisinden önce Moğollara seyahat eden Willem bir rapor ile geri dönmüştü fakat Marco'nun mektubu bütün Avrupa'yı ilgilendiriyordu.²⁷ Yazı stiline Marco Polo'dan mı yoksa Rustichello'dan mı kaynaklandığı bilinmemekle birlikte anlatımdaki bazı olağanüstü unsurların Rustichello tarafından eklendiği tahmin edilmektedir. Eser zaman zaman

²⁴ Leyla Tonguç Basmacı, "Giriş", *Seyahatname*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, s. 1; Mahmut H. Şakiroğlu, "Marco Polo", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, s. 41.

²⁵ Basmacı, s. 17-18.

²⁶ Şakiroğlu, s. 42.

²⁷ Tural, s. 41.

hayali bir hikayeyi ya da macera romanını andırmakla birlikte Marco Polo'nun gerçekten Doğu'ya gidip gitmediği bazı araştırmacılar tarafından sorgulanmaktadır. Hâlbuki eser, gerçekten yaşanmış ve son derece ilgi çekici, olağanüstü ve hatta dramatik olayların da bulunduğu bir yapıttır.²⁸ Fakat Marco Polo eserin bazı bölümlerinde kendi gözlemlerinden ziyade başkalarından dinlediği anlaşılan bilgilere de yer vermiştir.²⁹

Marco Polo, seyahatnamesinde Doğu'yu anlatırken bölgeyi ülkelere ve arazilere bölerek ele almıştır. Ülkelerdeki şehirlerden ve ulaşabildiği kırsal kesimlerden bahsederken, bu yerlerdeki yapılar, alışveriş yapılan yerler, ürünler ve insanlar hakkında bilgi vermiştir.³⁰ Polo, diğer pek çok seyyahın aksine dini kaygılarla seyahat etmediği için eserinde dini bilgilere pek fazla yer vermemiştir. Ancak eserin bazı bölümlerinde Ermeni, Nesturi ve Yakubi Hıristiyanlarının Katolik kilisesinin buyruğu altında olmayıp sapkınlar gibi vaaz verdiklerini kaydetmiştir.³¹

Marco Polo Seyahatnamesi yüzyıllar boyunca farklı dillere tercüme edilmiştir. 1300 yılından itibaren ilk haritaların yapımında kullanılan bu eser, tasvirlerinin doğruluğu ile dikkat çekmiş; araştırmacılar, kaşifler ve misyonerler tarafından referans kaynağı olarak kullanılmıştır. Cristoforo Colombo, Amerigo Vespucci, Vasco de Gama ve Magellano gibi büyük kaşiflerin, Marco Polo'nun eserinde anlattığı sıra dışı yerlerden ve olağanüstü zenginliklerden etkilendikleri bilinmektedir.

Marco Polo Seyahatnamesi aynı zamanda Asya'nın ilk coğrafi, tarihi, etnografik ve bilimsel tasviridir. Marco Polo, bu bölgeleri gezen ilk batılı seyyah olmasa da verdiği ayrıntılı bilgilerden dolayı bölgeyi ilk tasvir edenlerin başında gelmektedir. Marco Polo Asya'ya gittiğinde Avrupalılar henüz bu bölgelere aşina değillerdi. Polo ailesinden önce hiçbir tüccar bu kadar uzaklara gitmemiştir. Avrupalıların doğu hakkında bildiklerinin çoğu Kitabı Mukaddes'ten, Haçlıların ve tüccarların yazdıklarından ibaretti.³²

Marco Polo Seyahatnamesi'nin gerçekliğine dair bazı şüpheler bulunmaktadır. Hebert Franke ve Frances Wood bu konudaki şüpheleri dile getiren iki bilim adamıdır. Wood'a göre Marco Polo'nun eseri bir seyahat kitabı olmaktan çok tüccarlar için kaleme alınmış

²⁸ Basmacı, s. 16.

²⁹ Basmacı, s. 18.

³⁰ Tural, s. 42.

³¹ Tural, s. 46.

³² Basmacı, s. 16-17.

bir rehberine benzemektedir. “*Did Marco Polo go to China?*” adlı eserinde Marco Polo’nun Çin’e gidip gitmediğini sorgulayan Wood, Polo ailesinin ticaretle uğraştığını ve bu sebeple de Konstantinopolis ya da Karadeniz’den öteye gitmediğini savunmaktadır. Dönemin Çin kaynaklarında Marco Polo ve ailesinden bahsedilmemesi de bu seyahatnamenin güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur.³³

Marco Polo Seyahatnamesi’nin çeşitli dillerdeki yazma nüshalarının yanı sıra Venedik’te matbaanın kurulmasıyla birlikte pek çok basılı nüsha yayınlanmıştır. Seyahatnamenin bir kısım yazmaları için minyatürler, bir kısım basılı kitapları için de gravürler hazırlanmıştır. İçerdiği bilgiler sayesinde Geç Ortaçağ Avrupası’nda çok ilgi çeken ve hayali, zengin Doğu ve Uzakdoğu imajının oluşmasında büyük rolü bulunan seyahatname, günümüze ulaşana kadar çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.³⁴

XIV. yüzyıl başlarında, muhtemelen 1307’de Fransızca-İtalyanca metin Toscana lehçesine tercüme edilmiş ve günümüze de bu neşri ulaşmıştır. Rustichello’nun Genova hapishanesinde yazdığı metin ise kaybolmuştur. Daha sonra da ilk olarak Latince, Katalanca, Portekizce, İspanyolca ve Almanca’ya tercüme edilmiştir.³⁵ İtalyanlar bu eseri *II Milione* adıyla anarlar ve bu ismi atalarından biri olan Emilione adlı kişiye izafe ederler.³⁶

Marco Polo Seyahatnamesi’nin ilk baskılarından biri, 1559 yılında Venedikli bir coğrafyacı ve seyahat yazarı olan Giovanni Battista Ramusio (1485-1557) tarafından XIV. yüzyıla ait çeşitli el yazmalarından oluşturularak yayımlanmıştır. Bu metin 1818’de İngiliz şarkiyatçı William Marsden tarafından İngilizce’ye tercüme edilmiştir. Fransa Coğrafya Derneği ise 1824 yılında günümüzde en güvenilir metinlerden biri olan eski Fransızca bir metin yayınlamıştır. Fransız araştırmacı Guillaume Pauthier de 1865’de bu metni geliştirmiştir. İskot şarkiyatçı Henry Yule de seyahatnamenin İngilizce çevirisini yaparken bu metni kullanmıştır. Yule’nin metni ilk olarak 1871 yılında yayınlanmış, 1875 ve 1889’da da yeniden revize edilmiştir.³⁷ 1928 yılında Luigi Foscolo Benedetto tarafından tasnifi yapılan bu incelemelerin yeni bir şekli, 1975

³³ Tural, s. 43.

³⁴ Şakiroğlu, s. 42.

³⁵ Basmacı, s. 15.

³⁶ Şakiroğlu, s. 41.

³⁷ Basmacı, s. 17.

yılında Valeria Bertolucci Pizzorusso tarafından hazırlanmıştır. Seyahatnamedeki Türkçe ve Türkiye ile ilgili bilgileri derleyen Giorgio R. Cardona, tahlili bir dizin hazırlarken bütün neşriyatı bir araya toplamıştır. Marco Polo ve seyahatnamesi Türk araştırmacıları tarafından da ilgi görmüş ve Batı dillerine yapılan çeviriler vasıtasıyla kullanılmıştır.³⁸ Çalışmamızda kullandığımız *Marco Polo Seyahatnamesi* ise Leyla Tonguç Basmacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Alfa Kitap tarafından 2018 yılında basılmıştır.

L.IV. El-Ömerî ve Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr* adlı eseri, tarih, coğrafya, edebiyat, astronomi, tıp, sosyoloji, devlet teşkilatı ve idarecilik bakımından önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır. İbn Fazlullah el-Ömerî'nin h. VIII. yüzyılda yazdığı bu eser, Memluklu sultanları döneminde kaleme alınmış en önemli çalışmalardan biridir.³⁹

Eserin önsözünde yazılış amacı “Yeryüzündeki her şey hakkında kısa bilgiler vermek, her ülkeyi tanıtmak ve halkının sosyal durumunu anlatmak” şeklinde belirtilmektedir.⁴⁰ *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr* yirmi yedi cüzden oluşmakla birlikte iki ana bölüme ayrılmaktadır. Her iki bölüm de kendi içerisinde kısımlara ayrılmaktadır. Eserin birinci bölümünde coğrafyadan, tabiat tarihinden, mesalikden (yollardan), rüzgârlardan, denizlerdeki ve karalardaki acayip şeylerden, meşhur şehirlerin yerlerinden ve özellikle de Şam, Mısır ve Hicaz'dan bahsedilmektedir. Ayrıca doğuda ve batıda bulunan ülkelerden, bu ülkelerde yaşayan tabip, fakih, musikişinas, tarihçi, coğrafyacı ve ediplerden, siyaset ve yönetimden söz edilir. Daha sonra ise cemadat, hayvanat ve nebattan söz ederek tarihe geçilmektedir. 744/1343 yılına kadar çeşitli milletlerin tarihine dair detaylı bilgiler vermektedir. Eser biyografik bakımdan da oldukça önemli bilgiler içermektedir.⁴¹

³⁸ Şakiroğlu, s. 42.

³⁹ Hatice Güler, “Ortaçağ İslam Dünyası Coğrafi Eserlerine Genel Bakış: El-Ömerî ve Eseri Mesâlikü'l-Ebsâr Örneği”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III, sayı: 2, 2017, s. 95; Ahsen Batur, “Giriş”, *Türkler Hakkında Gördüklerim Ve Duyduklarım-Mesaliku'l-Ebsar*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s. 11.

⁴⁰ Eymen Fuâd Seyyid, “Mesâlikü'l-Ebsâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s. 265.

⁴¹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Yayınları, s. 190.

El-Ömerî, bir yüzyıl boyunca Memluk Devleti'nde sır katipliği yapan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Mısır ile Suriye dışında hiçbir yere seyahat etmemiști. Bu sebeple de Hindistan'da Tuğrulşahlar, Cengiziler, Orta Asya, Harezmi, Deşt-i Kıpçak ve Anadolu Türkleri hakkında verdiği bilgiler, kendi eserinden önce yazılan coğrafya kitapları veya o bölgelere seyahat eden seyyahlardan dinlediği bilgilerden oluşmaktadır.⁴²

El-Ömerî eserindeki bilgilerini nasıl topladığını şu şekilde anlatmaktadır: “Bir insandan kendi memleketi hakkında bilgi alıyor, sonra bir başkasına, daha sonra yine bir başkasına soruyor ve bunların anlattıkları arasında bir çelişki yoksa, o bilgiyi güvenilir bilgi olarak alıyordum. Eğer anlattıkları birbirini tutmuyorsa, bu defa ikisinin ittifak ettikleri bilgiye güveniyordum. Fakat üçünün söyledikleri birbirini tutmuyorsa, o zaman o bilgiye itibar etmiyordum. Eğer birinden bir bilgi almışsam, bir süre onu unutuyor, daha sonra aynı konuyu tekrar soruyor ve şayet ilk söylediği şeyi yine aynen tekrar ediyorsa, o bilgiyi alıyordum. Ancak, ilk söylediği ile daha sonra söylediği arasında fark varsa, itibar etmiyordum.”⁴³ El-Ömerî'nin güvenilir bilgiye ulaşmak amacıyla kullandığı bu yöntem eserinin değerini oldukça arttırmıştır.⁴⁴

Mesâlikü'l-Ebsâr'ın en önemli nüshaları İstanbul'daki kütüphanelerde bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı, bir kısmı müellif hattıyla olan yirmi beş ciltlik nüsha Josef Horovitz tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır. Kitabın on yedi ciltlik kısmını içeren diğer nüshası ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir.⁴⁵

Eserin Anadolu ile ilgili bölümlerinin tercümesi F. Teachner tarafından neşredilmiştir. Anadolu Beyliklerine dair kısımlar ise Fransız müsteşiriki Quatremere tarafından *Notices et Extraits* adıyla neşredilmiştir.⁴⁶ Mısır haricinde Afrika ile ilgili olan kısmının Fransızca tercümesi, Gaudefradi-Demonbynes tarafından 1927 yılında Paris'te yayınlanmıştır. İfrîkiyye ve Mağrib'e ait olan kısmı 1341 yılında Tunus'ta Hasan Hüsnü Abdülvahhab tarafından hazırlanmıştır. 1957 yılında Salahaddin el-Müneccid Dımaşk'ın vafına ait bahsi RİMA'da; 1967 yılında Klaus Lech tarafından

⁴² Batur, s. 13.

⁴³ Batur, s. 11.

⁴⁴ Güler, s. 93.

⁴⁵ Seyyid, s. 265.

⁴⁶ Güler, s. 95.

Wiesbaden’de coğrafyaya ait kısmının bir parçasını, 1974 yılında Kahire’de Yemen’e ait kısmı Eymen Fuad Seyyid tarafından yayınlanmıştır.⁴⁷

Eserin bazı bölümleri çeşitli Batı dillerine tercüme edilmiştir. Diğer Memluk dönemi kaynaklarında bulunmayan hal tercümelerine sahip olması nedeniyle de büyük bir önem taşıyan bu eser, çeşitli kütüphanelerde bulunan yazmalarından bir bütün oluşturularak Fuat Sezgin tarafından tıpkıbasım olarak neşredilmiştir.⁴⁸ Yirmi yedi ciltten oluşan bu eserin bir nüshası Ayasofya Kütüphanesinde, bir nüshası da Paris Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁴⁹ Ayrıca El-Ömerî’nin oğlu Şemseddin Muhammed tarafından *Mesâlikü’l-Ebsâr*’a bir zeyl yazılmıştır.⁵⁰ Bizim de çalışmamızda kullandığımız nüsha, Ahsen Batur tarafından günümüz Türkçesine çevrilen, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım- Mesâlikü’l Ebsâr* adı verilen ve Selenge Yayınları tarafından 2014 yılında basılan eserdir.

El-Ömerî, *Mesâlikü’l-Ebsâr* adlı eserinin ilk üç cildini coğrafyaya ayırmıştır. Anadolu coğrafyası ve dönemindeki Anadolu siyasi yapısı hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Eserin Türk tarihi bakımından en önemli bölümü coğrafya, tarih ve iktisadi bilgileri içeren ilk üç cildir.⁵¹ El-Ömerî, Anadolu hakkında verdiği bilgileri Sabar Hasr Kasabasından Şeyh Haydar Uryan ve Cenevizli Balaban’dan naklederek oluşturmuştur.⁵² Eserinde Anadolu ile ilgili verdiği bilgiler için şu sözleri söylemiştir: “Türk memleketleri hakkında iki kişiden dinleyerek sizlere nakledeceğim bilgiler bunlardan ibarettir ki, ben her iki kaynaktan aldığım bilgiler arasındaki farkları da sizlere sunmuş oldum. Bu bilgileri bana nakledenler, verdikleri bilgilerin doğruluğundan doğrudan sorumludurlar.”⁵³ El-Ömerî’nin eserinde Anadolu’daki Türk şehirleri ve beylikleri hakkında önemli bilgiler verilmiştir.

Şihabeddin Fazlullah el-Ömerî’nin eseri Memluk Türk Devlet teşkilatı, coğrafyası ve idari müesseseleri ile ilgili önemli bir yapıt olma özelliğini de haizdir. El-Ömerî, yaptığı

⁴⁷ Şeşen, s. 190.

⁴⁸ Abdülaziz el-Alevi, “İbn Fazlullah el-Ömerî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 483.

⁴⁹ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, s. 443.

⁵⁰ Batur, s. 7-8.

⁵¹ Güler, s. 96

⁵² Muhammed Ali Budak, “İbn Battuta ve El-Ömerî’nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ’da Antalya ile Alanya”, *Cedrus IV*, (2016), s. 355.

⁵³ El-Ömerî, s. 171.

görevler sayesinde elde ettiği bilgileri işleyerek bu muazzam eseri meydana getirmiştir. Eserde Memluk Devleti'nin hakim olduğu bölgeleri Mısır ve Şam şehirleri olmak üzere ikiye ayırmıştır. Mısır'ı Kahire-Fustat, İskenderiye, Kûs, Said, Dimyat, Cifâr ve Berka şehirlerinden oluşan haliyle tarif etmiştir. Şam yani Dımaşk'ı ise sınırları, muhtelif yerleri, nehirleri ve Ba'lebek, Hıms, Hama, Bilâd-ı Sis, Haleb, Trablus, Safed, Hicaz, Kudüs-i Şerif, Beledü'l-Halil, Kerek, Gazze ve Remle bölgeleriyle anlatmıştır. El-Ömerî'ye göre Memluk sultanlığı, yeryüzünde var olan en yüce sultanlıklardan biridir ve en meşhur şehri, sultanlığın yönetim merkezi olan Kahire'dir.

El-Ömerî ayrıca şehirlerde cereyan eden olaylar hakkında da bilgiler vermiştir. Bunun yanı sıra şehirlerin mimari yapısı, nehirleri, dağları, bitkileri, hayvanları, halklarının yaşayış ve giyim tarzları hakkında da önemli bilgiler eserde yer almaktadır. Memluk devleti sultanları, emirleri ve askerleri hakkında verdiği epistemolojik bilgiler sonraki eserler için başvuru kaynağı olmuştur. Memluk Türk devleti idari müessese, divanlar, askerler, posta teşkilatı ile Memluk sultanının çeşitli sebeplerle düzenlediği merasimler, ziyafetler, çevgan/kürre oynama, ava çıkma, ata binme, bayramların kutlanması gibi geleneklere de eserde yer verilmiştir. *Mesâlikü'l-Ebsâr*'ı diğer coğrafya kitaplarından farklı kılan özelliği ülkeler, şehirler ve yolları anlatmasının yanı sıra şehirlerin sahip olduğu ziraat, endüstri, ticaret potansiyeli, mimari yapısı ve sosyal tabakalar gibi bilgilere de yer vermiş olmasıdır.⁵⁴

I.V. İbn Battûta ve Tuhfetü'n-Nuzzâr

İbn Battûta tarafından *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* ismi ile kaleme alınan ve *Rihle* adı ile tanınan eser, seyyahın 28 yıl süren gezilerinin kâtip İbn Cüzeyy tarafından bazen eklemeler bazen de kısaltmalar yapılarak hazırlanmış halidir.⁵⁵

1354 yılında Fez'e geri dönen İbn Battûta dönemin hükümdarı Sultan Ebu İnan ile görüşmüş ve Sultan, seyyahın saray için gezilerinin hikâyesini hazırlamasını istemişti. İbn Battûta edebiyatçı olmadığı için, katip İbn Cüzeyy eseri edebi standartlara uygun bir hale getirmek amacıyla görevlendirildi. İbn Cüzeyy şiir, filoloji, tarih ve hukuk alanlarındaki yazılarıyla tanınan bir kimse olup bu eser için Gırnata sultanı I. Yusuf'un

⁵⁴ Güler, s. 96.

⁵⁵ A. Sait Aykut, "Giriş", *İbn Battûta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, 5. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 12.

himayesindeki işinden ayrılmıştır. *Araştırmacılara Şehirlerin Gariplikleri ve Seyahatlerde Karşılaşılan Tuhaflıklar Hakkında Sunulan Bir Armağan* adı verilen eseri tamamlamak için iki yıl boyunca düzenli olarak bir araya gelen İbn Battûta ve İbn Cüzeyy, çalışma toplantılarını bazen kendi evlerinde bazen de Fez Cedid'in bahçeleri veya avlularında bazen de caminin gölgeli revaklarının altında gerçekleştirdiler.⁵⁶

Eserin mukaddimesi İbn Cüzeyy Kelbî tarafından kaleme alındı. Kitabın sonunda yer alan tarihten anlaşıldığı üzere, İbn Battûta'nın hatıraların yazıya geçirilişi 3 Zilhicce 756/9 Aralık 1355'de tamamlandı. İbn Cüzeyy elindeki metin üzerinde çalışmak suretiyle İbn Battûta'nın verdiği bilgilerin bazı bölümlerini özetleyerek, bazı bilgileri de adını ve kaynağını belirterek seyahatnameye ekledi. Düzenlenmesi üç ay süren eser 757 Safer/ 1356 Şubat ayında tamamlandı.⁵⁷

İbn Cüzeyy, seyahatnamenin birinci bölümünde kitapla ilgili yaptığı değişiklikleri şu sözlerle ifade etmektedir: “Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta'nın kelamını anlatırken ‘onun arzuladığı anlamı açıklayan’ kelimeleri kullandım. Ancak çoğu kez nasıl söylediyse öyle bıraktım, köküne ve dalına dokunmadım. Aktardığı hikâye ve haberleri olduğu gibi kaydettim; aslı nedir diye araştırma ve sınama girişiminde bulunmadım. Çünkü o, bunların doğru olanlarını saptamada en iyi yolu tutmuş, gerektiğinde güvensizliğini bildiren sözcükler kullanarak aslı astarı olmayanlara imada bulunmuştur. Yer ve kişi adlarından problemlili olanları halletmek ve ‘zabt’ yoluyla daha verimli hale getirmek için epey çaba gösterdim; kısaca özel adların okunuş şeklini belirten kayıtlar koydum. Yabancı adları olabildiğince açıkladım. Çünkü bunlar yabancılıklarından ötürü genel kitleye karışık ve anlaşılmaz geliyordu. Ayrıca, böyle garip sözcüklerin sırrını çözmede bildik kurallar da insanı yanılsıza sürüklemekteydi.”⁵⁸

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde sade bir dil kullanılmakla birlikte üç farklı anlatım tarzı dikkati çekmektedir. Kitabın ana kısmı İbn Battûta'nın kaleminden çıktığı gibi bırakılmıştır. İbn Battûta, klasik eğitim gören bir entelektüel olmakla birlikte eserinde bazen kaba betimlemeler yapmış, ne gördüyse onu anlatmış, hediye dağıtan beyleri

⁵⁶ Ross Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, çev. Yeşim Sezdirmez, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004, s. 333-334.

⁵⁷ A. Sait Aykut, “Giriş”, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, I, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. XXXII-XXXIII.

⁵⁸ İbn Battûta, s. 20.

övdüğü gibi cimrileri ise eleştirmişti. İbn Cüzeyy'in kitaptaki etkisi ise bir şiiri, ilgili şehrin anlatıldığı anekdotu veya seyyahın verdiği bilgiyi birkaç kısa cümleyle açıklamakla sınırlı kalmıştır. İbn Cüzeyy'in üslubunun, yazdığı bölümlerden hareketle yapmacık ve süslü olduğu söylenebilir. Seyahatnamede genel akışa uymayan ayrıntılı bina betimlemeleri de vardır. İbn Battûta bu bölümleri oluştururken İbn Cübeyr ve Bekrî gibi seyyahların eserlerinden faydalanmıştır.⁵⁹

İbn Battûta eserinde en çok insan ögesine yer vermiştir. Devlet adamlarından sufilere, tacirlerden fakihlere dek birçok farklı kişiden bahsetmiştir. Çeşitli milletlerin giyim kuşamı, adetleri ve dinleri konusunda detaylı bilgiler içermesi seyyaha bir antropolog ve etnolog gözüyle bakılmasına da neden olmuştur.⁶⁰ İbn Battûta gezdiği ülkelerin coğrafyası ve ekonomisi hakkında önemli bilgiler vermiştir.⁶¹

Seyahatnamede sosyal hayat, adetler, inançlar ve törelere dair değerli bilgiler bulunmaktadır. Yemek tariflerinden bayram ve matem kıyafetlerine, siyasi terimlerden tasavvuf terimlerine dair önemli bilgiler yer almaktadır.⁶² Bunların yanı sıra eserde sosyal statü ile ilgili sembollerden de bahsedilmektedir. Mesela, Çin'de tacirlerin kazandıkları altınları özel boyutlarda eriterek evlerinin kapısına astıklarını belirten Seyyah, beş kalıp altını olan bir tüccarın parmağında tek yüzük ve on kalıp altını olan tüccarın da iki yüzük takılı olduğunu belirtir. Eserde kadınların statüleriyle ilgili önemli bilgiler de yer alır. İbn Battûta, Anadolu'daki Türk kadınının statüsüne dair, kendi şaşkınlığını da ifade eden önemli bilgiler vermiştir. Anadolu kadınının akıncılar gibi ata binmesi ve pazar ticaretinde ön sıralarda yer alması seyyahı şaşırtan hususiyetler arasındadır.⁶³

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin tarih bakımından yegane kaynak olduğu birtakım önemli noktalar vardır. Seyahatname, bazı ülkelerin, hanedanların ve kurumların tarihi hakkında karanlık olan bilgileri aydınlatan tek eser mahiyetindedir. Anadolu'da ahilik konusunda ana kaynaktır. Çağatay Sultanı Tarmaşirin'e dair en detaylı bilgi bu kaynaktan yer alır. Eserde Delhi Sultanlığı hakkında verilen bilgiler çok kıymetlidir.

⁵⁹ Aykut, I, s. XXXIII-XXXIV.

⁶⁰ İbn Battûta, s. 12.

⁶¹ İbn Battûta, s. 12.

⁶² İbn Battûta, s. 12-13.

⁶³ A. Sait Aykut, "İbn Battûta", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 364.

İran'da İlhanlı Devleti'nin etki alanında olup nispeten de özerk bir yapıda bulunan Afrasiyablılar ve Gürîler gibi çeşitli atabekler hakkında verilen bilgiler oldukça önemlidir. Pasifik'te Cava ve Sumatra'nın siyasi durumu, Maldiv adalarının Müslüman halkı, kadın hükümdarı, ticari hayatı, kültürü ve Hindistan'daki Türk sultanlığının bu adalara olan etkisi hakkında detaylı bilgiler yer alır. Seyyahın Afrika'nın doğu kıyıları günümüzde Swahili olarak bilinen bölgeye dair verdiği bilgiler de oldukça değerlidir. *Rihle*'nin en önemli kısımları ise İç Batı Afrika'da Mali Sultanlığı ile ilgili bölümdür. İbn Battûta bu bölgenin asıl kaşifi olarak gösterilmektedir.⁶⁴

İbn Battûta, Türk-Moğol asrı olarak ifade edilen bir dönemde yaşamıştı ve Müslüman coğrafyanın hemen hemen tamamını gezmiştir. Seyyah Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda Anadolu'ya gelmişti. Seyahatnamede beylikler arasında iç anlaşmazlıklar, Umur Bey'e karşı düzenlenen haçlı saldırıları, Alanya'nın uluslararası bir liman oluşu, Gemiyanogulları, Eratna Devleti'nin refahı, Sinop'un stratejik önemi, Erzincan ve Erzurum'daki Türkmen grupları, Anadolu'da Hanefî mezhebinin yaygın oluşu, İlhanlıların Anadolu siyaseti, Emir Çoban ve Çobanoğlu'nun siyasi ihtirasları hakkında önemli bilgiler verilmektedir.⁶⁵ İbn Battûta günümüzden yedi yüzyıl önceki Anadolu'da yaşamış olan Türkler hakkında verdiği eşsiz bilgiler sayesinde Türk tarihine önemli katkı sağlamıştır. Özellikle Anadolu Türklerinin fakirlere, muhtaçlara, yolculara, gezginlere, misafir ve âlimlere karşı hangi dinden ya da ülkeden olduklarına bakılmaksızın gösterdikleri ilgiyi ihtiva eden bilgileri son derece kıymetlidir.⁶⁶

İbn Battûta Seyahatnâmesi üzerine yapılan ilk çalışma Muhammed b. Fethullah el-Beylûnî'nin hazırladığı eseridir. Zebîdî'nin de temas ettiği bu özeti C. Brockelmann tarafından bildirilen nüshaları dışındaki bir nüshası İzmir Milli Kütüphanesi'nde bir nüshası da Medine'de Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Seetzen ve Burckhardt tarafından Gotha ve Cambridge'ye getirilen bu muhtasar üzerinde ilk incelemeler yapılmıştır. *Rihle*'yi etraflı bir şekilde inceleyen ilk şarkiyatçılar M. Kosegarten ile öğrencisi H. Apetz'dir. Samuel Lee ise Beyluni'nin ihtisar ettiği metni

⁶⁴ Aykut, I, s. XXXIV-XXXV.

⁶⁵ Aykut, I, s. XXXVI.

⁶⁶ Cevdet Çakmakçı, "İbn Battuta Seyahatnamesi'nde Türkçe Kelimeler", *AÜİFD* 47 (2006), sayı: 1, s. 164.

İngilizce'ye çevirmiştir. 1797 yılında da Fas'ta bulunan bir elyazmasından yararlan J. Santo Antonio Moura, er-Rihle'yi Portekizce'ye tercüme etmiştir.⁶⁷

Fransızların Cezayir'i işgal etmesi üzerine Kuzey Afrika kütüphanelerinde bulunan *Rihle*'nin beş özel nüshası Paris'teki Fransız Milli Kütüphanesi'ne getirildi. Bu nüshalardan ikisi Katip İbn Cüzeyy'in elinden çıkanlardı. Defrèmerly ile Sanquinetti, Rihle'nin tümünü çevirip notlarla zenginleştirerek 1853-1858 yılları arasında Paris'te yayınladılar. Bu tarihten sonraki *İbn Battûta Seyahatnâmesi* incelemelerinde bu nüsha esas alınmıştır.⁶⁸

XX. yüzyılın ikinci yarısında Gibb tarafından seyahatnamenin en zengin şerh-çevirisi yapıldı. Ancak ömrü son cildi çıkarmaya yetmediği için esere son şeklini halefi Buckingham verdi. Günümüzde mevcut olan en kaliteli ve ayrıntılı şerh çevirisi bu nüshadır.⁶⁹ Ross E. Dunn da *Rihle*'nin hangi bölümlerinin hangi kitap ve araştırmalara başvurularak değerlendirildiği konusunda kılavuz niteliğinde olan önemli bir çalışma yapmıştır. *Rihle* 1911 yılında Mzik tarafından Almanca'ya, 1961 yılında da Gabrielli tarafından İtalyanca'ya ve Ivan Hrbek tarafından da Çekçe'ye tercüme edilmiştir.⁷⁰

Eserin Türkçe tercümelerine baktığımızda, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*'nin ilk muhtasar tercümesi 1290/1873 yılında Süleyman Efendi Matbaası'nda basılmıştır. Bu nüsha İstanbul Üniversitesi Yıldız Koleksiyonu'nda bulunmaktadır.⁷¹ Çok muhtasar ve yanlış bir tercüme olan bu eserden sonra, İbn Cüzeyy'in muhtasarı esas alınarak Damad Mehmed Şerif Paşa tarafından yeni bir tercüme yapılmış ve 1325/1907 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. İki cilt olarak basılan bu tercüme ek olarak müstakil bir cilt halinde ayrıntılı bir fihrist eklenmiştir.⁷² Üç cilt olan ve *Seyahatnâme-i İbn Battûta* adını taşıyan bu tercümenin üçüncü cildi genel fihristtir. 1971 yılında Maarif Vekâleti tarafından oluşturulan bir heyete ise, 26 sayfadan oluşan bir mukaddime ve detaylı bir fihriste sahip olan beş ciltlik bir *Rihle* tercümesi yaptırılmıştır.⁷³

⁶⁷ Aykut, "İbn Battûta", s. 365.

⁶⁸ Aykut, I, s. XLVII.

⁶⁹ Aykut, "İbn Battûta", s. 365-367.

⁷⁰ Aykut, I, s. L.

⁷¹ Çakmakçı, s. 165.

⁷² Yusuf Turan Günaydın, "Mehmed Şerif Çavdaroğlu'nun Rihle-i İbn Battûta Fihristi", *Kültür Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi*, (Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı), sayı 13, Kış 2008-2009 s. 25.

⁷³ Aykut, I, s. LII.

İsmet Parmaksızoğlu tarafından yayınlanan *İbn Battûta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler* adlı eser iki ciltten oluşmaktadır. Bu eser Batı Türk illeri, Anadolu ve Kuzey Türk İlleri, Altun-Ordu bölgelerini ihtiva eden kısımdan ibarettir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1971 yılında yayınladığı Bin Temel Eser serisi içinde de yer almıştır. Bu çalışmalardan sonra Mümin Çevik tarafından Mehmet Şerif'in çevirisi sadeleştirilmiş ve 1983'te basılmıştır.⁷⁴ 1993 yılında Mehmet Şeker tarafından seyahatnamenin Anadolu ile ilgili bölümleri üzerine bir çalışma yapılmış ve *İbn Battûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik* adı ile yayınlanmıştır. Sait Aykut tarafından da Abdülhâdî et-Tâzî'nin beş ciltlik neşri esas alınarak Gibb ve Beckingham'ın İngilizce, Yerasimos'un Fransızca tercümelemleri ve Ross Dunn'ın çalışması dikkate alınarak bir çevirisi yapılmıştır.⁷⁵ *İbn Battûta Seyahatnâmesi* adlı bu eser 2004 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından 2 cilt halinde basılmıştır. Çalışmamızda kullandığımız İbn Battûta Seyahatnâmesi ise Sait Aykut'un çevirisinin 2016 yılında tek cilt halinde yayınlanan 5. baskısıdır.

⁷⁴ Çakmakçı, s. 165.

⁷⁵ Aykut, "İbn Battûta", s. 368.

BÖLÜM 1: KADİM ANADOLU'YA SEYAHATİN TARİHİ

1.1. Seyyah

Seyyah kelimesi, sözlükte uzak yerlere gidip gelen kimse; gezip görmek, ya da coğrafya, bitki, hayvanlar gibi benzer ilimlere hizmet etmek amacıyla uzak yerlere yolculuk eden kimse anlamına gelmektedir.⁷⁶ Seyyah, yolda olan, yola revan olan, seyahat eden kişi demektir. Yolculuğuna belirli bir amaç ve heyecan ile başlayıp sürdüren, belli bir güzergâhta devam ettirebilendir. “Suyun yeryüzünde akması” anlamındaki “syh” kökünden mastar olan, yolculuk eden ve gezip dolaşan kişilere sâih veya seyyah denilmektedir.⁷⁷

Seyahatnamenin baş aktörü olan seyyah, gezeceği yer ve kültürle ilgili olarak önceden bilgi sahibi olan ve gitmek üzere niyet eden kişidir. Seyyahın zihin dünyasında gittiği, gördüğü ve yaşadığı şehirlerin bir anlamı ve değeri bulunduğu için daha dikkatli ve detaycı bir şekilde etrafını gözlemlemektedir. Seyyahın en önemli özelliği duyguları ile hareket etmesidir. Onu harekete geçiren şey merak ve keşif duygusunun sürekli canlı olmasıdır. Yürüyen ve hareket eden anlamına gelen seyyah, yolculuğu boyunca yürür ve görür. Yürüyen kişi seçen, seçim yapan bir kişidir ve yürüyen kişinin farklılıklarla karşılaşma ihtimali oldukça çoktur. Seyyah üstlendiği bu görev sayesinde insandan insana ve toplumdans topluma bir köprü vazifesi görmektedir.⁷⁸

Seyahatin türleri olduğu gibi seyyah çeşitleri bulunmaktadır. Seyyahları görev, kimlik ve işlevlerine göre sınıflandırdığımızda ortaya şu çeşitler çıkmaktadır:

1. Türklerin eline esir düşüp Osmanlı uç bölgelerinde tutuklu bulunan Avrupalı esirlerden, batılı devletler tarafından fidye verilip serbest bırakılmış olanlar veya başka yollardan serbest kalanlar,
2. Mensubu olduğu ülke, millet ve devletin yöneticileri tarafından diplomatik amaçlarla görevlendirilen elçiler,
3. Osmanlı topraklarında hükümdar veya bölge yöneticilerine belli işlerde geçici olarak istihdam edilen Avrupalı memurlar,

⁷⁶ Şemseddin Sami, “Seyyah”, *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tercüman Yayınlar, 1986, s. 1186.

⁷⁷ Mustafa Çağrıncı, “Seyahat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 7.

⁷⁸ Betül Ok, “İbn Battuta Seyahatnamesi: Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 16-17.

4. Bilimsel amaçlı seyahat edenler,
5. Sefaret (Elçilik ve Konsolosluk) mensupları,
6. Öğrenme ve arzusunu tatmin etmek için seyahat edenler,
7. Tüccarlar,
8. Din adamları.⁷⁹

Seyahate ne zaman ve nasıl çıktığı hakkında bilgiler net olmamakla birlikte Touati'ye göre "Seyahat hangi amaçla olursa olsun asla bir cuma günü 'şafakla öğle arası' yola çıkılmamalıdır. Sünnete göre yola çıkmak için en uygun iki gün perşembe ve pazartesidir."⁸⁰ Seyahate günün ilk saatlerinde ve gece çıkılması en uygun olmaktadır. Ayrıca güneş iyice kızdırıncaya kadar dinlenmemek de yolculuğunun edeplerinden sayılmaktadır.⁸¹ Seyyah, seyahatine niyet ederek başlar. Seyyahın niyeti ve planı seyahatin içeriği, koşulları ve sonuçları açısından önemlidir. Seyyah yola bir plan dâhilinde çıkmış olsa da hastalık, uykusuzluk, açlık gibi beklemediği sorunlarla karşı karşıya kaldığında planını bozabilir yahut aksatabilir.⁸²

Seyyah, yolculuğunu tek başına gerçekleştirebildiği gibi grup halinde de seyahat edebilirdi. Hz. Peygamber yolculukla ilgili, eğer kişi tek başına ise yola çıkmamasını, iki ya da daha fazla kişi olduğunda da birinin lider seçilmesini önermişti. Ayrıca yolculuk sırasında yardımlaşılmasını ve birbirinin ihtiyacının giderilmesini de tavsiye etmişti.⁸³

Seyahat edebilmek için merak edilen yer ve seyyahın sağlığı ile donanımları da önemlidir. Seyahate çıkmanın aynı zamanda maddi zorlukları da vardır. Seyyahın yemeğini, giysilerini, deniz ve kara yolculuğunu, kâğıdını, kitaplarını ve birçok masrafını karşılanması gereklidir. Bunları göze alarak yola çıkan seyyah, gördüklerini iki türlü yöntemle aktarabilirdi. Birinci seçeneği, gördüklerini sözlü olarak etrafındakilere ve yetkili kişilere aktarabilirdi. İkinci seçenek ise yazmak suretiyle kayıt altına almaktı. Seyyah gördüklerini kroki ve resim çizerek anlatırken, duyduklarını ve

⁷⁹ Ok, s. 17-18.

⁸⁰ Touati, s. 215.

⁸¹ Bilal Kemikli, "Yola Çıkmak", *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sayı 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 16-17.

⁸² Ok, s. 20.

⁸³ Uğur Yılmaz, "Efendimiz (s.a.v.)'in Yolculukları ve Dualarından...", *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 23.

hatırladıklarını da yazıya geçirerek oluşturabilirdi. Seyyah, seyahatnamesini yolculuk esnasında kaleme aldığı gibi yolculuğu bittikten sonra da yazabilmekte yahut bir başkasına yazdırabilmekteydi.⁸⁴ Seyyah için dil bilmek de önemlidir. Seyyahlar, gittikleri bölgelerde konuşulan dili bilmediği durumlarda tercümanlar vasıtasıyla iletişim sağlıyordu.⁸⁵

Seyyahların farklı sınıflardan olması, yazdıkları metinlerde çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Herhangi bir tüccarla askerin, bir hacının veya papazın gözlemlerini anlatması, bahsettikleri şehir ve ülkeler aynı olsa da bambaşka bakış açısı ve zenginlik demektir.⁸⁶

1.2. Seyahat

Seyahat kelimesi, sözlükte “suyun yeryüzünde sürekli akması” anlamına gelen seyh kökünden türer ve “yürüme, gitme, insanların arasını bozmak için ortalıkta dolaşma, kendini ibadete verip ruhban hayatı yaşamak için yeryüzünde gezip dolaşma” şeklinde tanımlanır.⁸⁷ Arapça’da seyahat kelimesinin yerine gezi, göç, seyahat ve yolculuk anlamına gelen “rihle/rehelât” terimi kullanılmaktadır.⁸⁸ Ayrıca “yürüme, gitme, yolculuk” gibi anlamlara gelen “seyr ve sefer” kelimeleri de seyahat kelimesinin yerine kullanılmıştır.⁸⁹ Seyahat, maddi veya manevi bir amaç için bir mekândan başka bir mekana intikal etmek anlamında “irtihal” mastarından türetilmiştir.⁹⁰

Seyahat kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de üç yerde geçmektedir. Bir ayette “sihû” yani “seyahat ediniz” şeklinde, putperestlere Mekke’de kalmaları için verilen süre ile ilgili olan “Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın” mealindeki cümlede yer almaktadır.⁹¹ İkinci ayette, Allah’ın hoşnutluğunu kazananların övgüye değer nitelikleri arasında “sâihûn”⁹² yani “seyahat edenler” gösterilmektedir. Üçüncü ayette ise “sâihât”⁹³ yani

⁸⁴ Ok, s. 25-26; Touati, s. 74.

⁸⁵ Ok, s. 26.

⁸⁶ Mehmet Kurtoğlu, “Seyahatnameler, Oryantalizm ve Şehir”, *Kültür Üç Aylık Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, (Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı), Kış 2008/2009, sayı: 13, İstanbul, s. 73.

⁸⁷ Çağrı, “Seyahat”, s. 7.

⁸⁸ Ahmet Gemi, “Arap Edebiyatında Seyahatname/rihle Türü Bağlamında Meşhur Arap Seyyahların Gözüyle Mardin”, *Doğu Araştırmaları*, sayı: 16, 2016/2, s. 40.

⁸⁹ Çağrı, “Seyahat”, s. 7.

⁹⁰ Gemi, s. 40.

⁹¹ Tevbe, 9/2.

⁹² Tevbe, 9/112.

“seyahat eden kadınlar” kelimesiyle kendileriyle evlenilmesi uygun olan kadınların iyi nitelikleri sıralanırken geçse de, tefsirlerde genellikle “oruç tutan kadınlar” veya “hicret eden kadınlar” şeklinde yorumlanmaktadır.⁹⁴

Hız. Peygamber’in gurbeti ve seyahati teşvik eden hadisleri bulunmaktadır. Mesela, O, “Bir insan yaban ellerinde ölürse burası ile öldüğü yer arasındaki mesafe ölçülür, ahirette ona o genişlikte cennette bir yer verilir.” hadisiyle müminin doğduğu yerden başka bir yerde vefat etmesinin faziletinin ayrı olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Doğruluğu tartışmalı olmakla birlikte kaynaklarda zikredilen bir diğer hadis de şudur: “Seyahat ediniz, sıhhat bulunuz.”⁹⁶ Hız. Peygamber’e göre seyahat bir bedeni ve ruhu dinlendirir. Seyahat edenlerin bedenleri hastalıktan kurtulur. Bu sebeple Peygamberimiz seyahat etmeyi sağlık için teşvik etmiştir.⁹⁷ Hız. Peygamber’in de sütanneye verildiği günden itibaren birçok kez seyahate çıktığı bilinmektedir.⁹⁸

Türkçede seyahat kavramını ifade eden pek çok atasözü ve deyim bulunmaktadır. “Çok yaşayan değil, çok gezen bilir”, “Tebdil-i mekânda hayır vardır” ve “harekette bereket vardır” gibi ifadeler örnek olarak verilebilir. Bunların yanı sıra “yola çıkmak, yola düşmek, yola düzülme, yola gitmek, yola revan olmak, tur atmak, tura çıkmak, yolculuk, gezinti, seyr u sefer, gezgin ve gezmen” gibi kavramlar da bulunmaktadır.⁹⁹

İmam Şafî, *Divan*’ındaki şu sözlerle seyahate çıkmanın önemini anlatmaktadır:

“Akıl ve edep sahibine rahat yok oturmakta
Bırak memleketi, garip ol, sefere çık
Ayrıldıklarına bedel bulacaksın karşılık
Ve gayret et, gayrettir hayatın tadı.
Suyu durgunluk bozar; aksa temizdir, pislenir durursa
Avlanamazdı aslanlar ayrılmasa
Ve isabet etmezdi ok yayından çıkmasa

⁹³ Tahrim, 66/5.

⁹⁴ Çağrı, “Seyahat”, s. 7.

⁹⁵ Abdurrahman Demircan, “Arap Edebiyatında Seyahatname Türü ve Seyahatnameler”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 15.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned (el-Fethu’r-Rabbani Tertibi), C. III, ter. Rıfat Oral, Konya: Ensar Yayıncılık, 2003, s. 380; Çağrı, “Seyahat”, s. 7.

⁹⁷ Demircan, s. 15.

⁹⁸ Çağrı, “Seyahat”, s. 8.

⁹⁹ Demircan, s. 5.

Arab'ı, Acem'i, bırakırdı tüm insanlar
Güneş yörüngesinde çakılıp kalsa.
Buhur dalı ağacında bir cins odundur
Altın toprak gibidir yerinden oynamasa
Kim gurbete çıksa ona arzu duyulur
Kim gurbete çıksa altın gibi aziz olur.”¹⁰⁰

İmam Şafi, nefsin olgunlaşması için seyahate çıkılması gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre seyahat sıkıntılara katlanmayı ve azıksız kaldığında Allah'a tevekkül etmeyi öğretmektedir. İmam Şafi yolculukta beş fayda bulunduğunu söyler: “Kişi, ufunetini dağıtır/ stres atar. Maişet kazanır. İlmını arttırır. Edeb ve görgü seviyesini yükseltir. Ahlaklı iyi kişilerle arkadaşlık yapma ve yeni dostlar kazanma imkânı elde etmiş olur.”¹⁰¹

Houari Touati, seyahati Ortaçağ'da bir âlim uğraşı olarak ele alır. Touati'ye göre o dönemlerde seyahat başlı başına bir uğraş olarak görülmekteydi.¹⁰² Bir zamanlar insanlar seyahat etmek için seyahat ederlerdi yani seyahatin kendisi başlı başına bir amaçtı. Bu amaçla yollar, dağlar, çöller, kentler, denizler geçilip, yabancı yörelerdeki insanlar, gelenek ve göreneklerle tanışılırdı. Seyahate çıkan âlimlerin çoğu kendilerini çevreleyen dünyadan habersiz bir şekilde yaşar, uzun seyahatler boyunca yakınlarının gözünde ölü bir hale bürünürlerdi.¹⁰³ Bugün ise bütün dünya seyahat halindedir. İnsanlar her zaman, her yerde iş seyahati, aile ziyaretleri, tatil, kültür ve spor gibi çeşitli amaçlarla yolculuğa çıkmaktadırlar.¹⁰⁴

1.2.1. Amacı Bakımından Seyahatler

Seyahat ve seyahatname ile ilgili kaynakları incelediğimizde insanoğlunun çeşitli amaçlarla seyahatler yaptığı, yolculuklara çıktığı bilinmektedir. Geçmiş dönemlerde insanlar genel olarak ilim tahsili, dil eğitimi, ibadet, hadis, tasavvuf gibi ilimlerin

¹⁰⁰ İmam Şafi, *Divan*, Türkçesi: A. Ali Ural, İstanbul: Şule Yayınları, 2002, s. 220.

¹⁰¹ Demircan, s. 9; İmam Şafi, s. 221.

¹⁰² Houari Touati, *Ortaçağ'da İslam ve Seyahat, Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi*, çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 19.

¹⁰³ İbrahim Şirin, “Seyahatnamelerin Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültür ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi”, *Türk-İslam Dergisi Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl 7, sayı: 14, Konya 2012, s. 175; Touati, s. 83.

¹⁰⁴ Şirin, s. 175.

eğitimi, farklı coğrafyaları keşfetmek, siyasi ve ticârî gibi amaçlarla seyahatler gerçekteşirmişlerdir. Ayrıca bu seyahatlerin yanı sıra gaza ve fetih amacıyla da sınır boylarına seyahatlere çıkılmıştır.¹⁰⁵

1.2.1.1. İlim Tahsili İçin Seyahat

Kur'an'ı Kerim'in ilk ayetinin “oku!”¹⁰⁶ olması ve çeşitli ayetlerde ilmin, âlimlerin ve hikmetin yüceltilmesi Müslümanlarda kısa sürede ilim sevgisini ve arayışını ortaya çıkartmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in ilim tahsili için seyahate çıkmanın önemini ifade eden birçok hadisin bulunması, ilmi seyahatlere olan ilgiyi arttırmıştır. Peygamberimiz bir hadisinde “İlim elde etmek amacıyla evinden çıkan kimse evine dönünceye kadar geçirdiği bütün zamanını Allah yolunda harcamış sayılır.”¹⁰⁷ demiş, diğer bir hadiste ise “İlim elde etmek için yola çıkanlara Allah cennetin yollarından birini bulmayı kolaylaştırır.”¹⁰⁸ diye buyurmuştur. Bu iki hadis âlimleri seyahate sevk eden amillerin başında yer almıştır.¹⁰⁹ Yaygın bir anlayışa göre de “İlim tahsil gayesiyle yola çıkan kişi Allah yolunda cihada çıkmış, bu uğurda ölen de şehit” kabul edilmiştir.¹¹⁰

İslam dünyasında ilim için seyahat övülen, teşvik edilen bir eylemdi. Özellikle de X. yüzyıldan itibaren canlılık kazanan bu etkinlik, uzak mesafeleri kat etmeyi de göze almak demektir. İslam âlimleri, öğrencilerinin kendilerine iyi bir hoca bulmak için uzak memleketlere gitmelerini bir vazife olarak görüyorlardı. Bu dönemde eğitim genellikle hoca merkezliydi. Kitaplar hocanın yerini doldurmadığı gibi mutlaka müellifinden veya ondan icazet alan, o konuda uzman olan birinden okunması gerekiyordu. İslami ilimlerde branşlaşma olduğundan dolayı da tanınmış hocaların her biri farklı yerlerde bulunuyordu. Bu sebeplerden dolayı da ilimle uğraşan kişiler, genellikle bilinçli bir tercihle belirledikleri hocaların yanına gitmek için yola çıkarlardı. Bazen de bu

¹⁰⁵ Çağrıcı, “Seyahat”, s. 9.

¹⁰⁶ El-Alâk, 96/1.

¹⁰⁷ Tirmizî'li Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, IV, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1981, 2785.

¹⁰⁸ Tirmizî, 2784.

¹⁰⁹ Çağrıcı, “Seyahat”, s. 8.

¹¹⁰ Resul Ay, “Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Âlimler ve Dervişler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı: 3, Bahar 2006, s. 22.

yolculuklar bir maceraya dönüşür, talebeler zihinlerini meşgul eden sorulara cevap vereceğine inandıkları kimselerin izlerini sürmek için seyahat ederlerdi.¹¹¹

İlim amacıyla uzun seyahatler yapmayan hemen hiçbir büyük Müslüman âlim yok denilebilirdi.¹¹² Seyahat, talebe ve âlimler için bir övünç kaynağı ve saygınlıktı. Talebenin değeri ilim tahsili için yaptığı seyahatler ve eğitim aldığı hocaların sayısı ile halk tarafından değerlendirildi. İlim ehli arasında da seyahat tecrübe ve bilginin bir ölçüsüydü. Bu konu hakkında Muhammed b. Seleme'nin şu ifadesi oldukça önemlidir: "Kişinin her şeyden önce üstadını yani ilim öğrendiği hocasını anarlar. Üstadı büyük bir âlim ise, bu, talebesinin de derecesinin yüksek olduğunu gösterir."¹¹³

Talebeler seyahate çıkarken, özellikle daha fazla hocayla tanışıp eserlerinden ve derslerinden icazet alabilecekleri, sahasında ün yapmış olan âlimlerin bulunduğu yerleri tercih ediyorlardı. İlim amacıyla Anadolu'dan Suriye, Şam, İran, Kahire, Mısır ve Maveraünnehir'e giden birçok âlim bulunmaktaydı. Talebelerin ülke tercihlerini büyük ölçüde ilgi duydukları konuların belirlediği bilinmektedir. Mesela Suriye ve Mısır'ı seçen talebelerin daha çok kendilerini tefsir, fıkıh ve hadis gibi dini ilimlerde geliştirmek istedikleri görülmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rumi, ilk eğitimini babası Bahaeddin Veled ve onun halifesi Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'den Konya'da almış, daha sonra da zahir ilimlerde ilerlemek için Şam'a gitmişti. Ayrıca bu yüzyıllarda Anadolu'dan Suriye ve Şam'a gitmiş daha birçok alim olduğu bilinmektedir. Osman Gazi'nin kayınbabası Şeyh Edebalı, Kayserili Muhsin ve Kadı Burhaneddin bu âlimlerden bazılarıydı.¹¹⁴

İslam dünyasında da ilmi sebeplerle seyahate çıkıp eserler kaleme alan birçok seyyah-âlim mevcuttu. Bu tür seyahatlere çıkan âlimler eserlerinde öncelikle hocalarını, görüştüğü âlimleri, kütüphaneleri ve gezdiği eğitim merkezlerini anlatıyorlardı. Bu türün en önemli şahsiyeti *et-Ta'rif bi'bn Haldun* ve *Rihletihi Garben ve Şarkan* adlı eseri ile Abdurrahman b. Haldun'dur. Aynı zamanda Yakut el-Hamevi'nin *Mu'cemu'l-Ubeda'sı*, Lisanüddin b. El-Hatib'in *el-İhata fi Ahbari'l-Garnata'sı*, el-Hafız b. Hacer'in

¹¹¹ Ay, s. 21-22.

¹¹² Mustafa Çağrı, "İslam Kültüründe Seyahat", *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 6.

¹¹³ Ay, s. 23.

¹¹⁴ Ay, s. 26-28.

Ref'u'l-Asr en Kudat-ı Mısr adlı eseri bu türün önemli örnekleri arasında yer alıyordu.¹¹⁵

1.2.1.2. Dil Eğitimi İçin Seyahat

Arap dilcilerinin, fasih Arapça'yı bedevilerden dinleyip öğrenmek için yaptıkları yolculuklar da seyahat kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bu seyahat türü, *Kur'an-ı Kerim*'in ve İslam'ın diğer kaynaklarının doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması ihtiyacından dolayı ortaya çıkmıştır.¹¹⁶

Mekke'deki eski bir geleneğe göre, durumu iyi olan Mekkeli aileler buradaki havanın çok sıcak olmasından dolayı, çocuklarını Mekke'ye göre havası daha serin olan, şehirlerden uzak yaylalarda yaşayan sütannelere gönderiyorlardı. Aynı zamanda yeni doğan çocukları fasih bir Arapça öğrenmeleri için, Arap dilinin bütün özelliklerini koruyan badiyelere gönderiyorlardı. Bu amaçla Hz. Peygamber de Beni Sa'd b. Bekr kabilesinden Halime adında bir sütanneye verilmişti.¹¹⁷

Mekke ve Medine, filologlar ve tarih yazıcılarının Bedevilerle karşılaşmak ve onların ağızlarını, şiiirlerini ve rivayetlerini öğrenmek için gittikleri iki kutsal şehirdir.¹¹⁸ Diğer Müslüman eyaletlerde yaşayan ve Arap dil bilgisinin peşine düşen âlimler de, hem bedevileri hem de Irak şehirlerindeki müderrisleri aramışlardı. IX. yüzyılda Basra'da Ebu Amr bin Alâ tarafından bir dil okulu kurulmuştu. Burası "ilim peşinde koşanların, edebiyatçıların, arı ve doğru dili bilen Bedevilerin ve çölden gelen heyetlerin devam ettiği" bir yerdi.

Bedevilerin diline duyulan hayranlık Harun Reşid döneminde (786-809) en üst seviyeye çıkmıştı. Basra okulunun yanı sıra Kufe'de de bir dil okulu bulunuyordu. Basralı dilbilimciler bilgilerini Bedevilerden, Kufeliler ise yerleşik köylülerden öğrenmişlerdi. Fakat Bedevi dili daha arı, sade ve güzel olmasıyla ünlüydü. Basralı dil âlimleri, fasih Arapça diline yönelik çalışmaları için Bedevi okuluna girmişlerdir. Basra'yı ziyaret

¹¹⁵ Demircan, s. 56-57.

¹¹⁶ Çağrııcı, "Seyahat", s. 8.

¹¹⁷ Mevlüt Koyuncu, *Efendimiz*, Sakarya: Değişim Yayınları, 2013, s. 57.

¹¹⁸ Touati, s. 45-46.

eden Bedeviler şehrin dışında, bölgenin alışveriş merkezi olan Mirbed'de konakladıkları için Basralı dilbilimciler de burayı mesken edinmişlerdi.¹¹⁹

Basralı bilginler şehirlere gelen bedevilerin yanı sıra doğrudan bu dilin özelliklerini koruyanların yanına, yani çöllere gitmeyi tercih ediyorlardı. Çölde yaşayan bedeviler, şehir merkezlerinden uzakta buldukları için fasih Arapça'nın özgünlüğünü korumayı başarmışlardı. Basra dil okulunun kurucusu Ebu Amr bin el-Alâ, çöle ilk gidenlerden birisiydi. Ebu Amr'dan sonra öğrencileri de Arapların çölüne yani Badiye'ye gidip konaklamışlar, toplumsal-tarihsel ve dilbilimsel malzemeler toplamışlardı. Abdullah bin Said el-Umevî de kabilelerin ağızlarını derleyip toplayan bir çöl seyyahı olarak tanınmıştı. Basra okulunun önemli bir öğrencisi olan Asma'î'nin de çölde birçok kez seyahat ettiği bilinmektedir.¹²⁰ Asma'î çölü, sakinlerini ve şiirini en iyi bilen kişiydi.¹²¹ Kufe dil okulunun öğrencilerinden olan Kisâî de "Kufeli en büyük Çöl Seyyahı" olarak tanınıyordu.¹²² Dil ve kıraat âlimi Ali b. Hamza el-Kisâî, Kufe'de yaptığı konuşmasında bir kelimeyi yanlış kullandığı için eleştirilmiş, bu yüzden önce nahiv dersleri almış, daha sonra da Arapça'nın en iyi konuşulduğu Hicaz, Necid ve Tihâme'deki bedevilerden fasih Arapça öğrenmek için seyahate çıkmıştır.¹²³ Touati'nin de belirttiği üzere "Çöle giren genç öğrenci, oradan genç bir âlim olarak çıkardı."¹²⁴ Fasih Arapça'nın öğrenilmesinde çöle yapılan seyahatlerin etkisi oldukça önemlidir.

Dil öğrenimi için çölde kalmak takdir edilen bir durum olsa da, IX. yüzyıldan sonra, dilbilimciler ve şiir derlemecileri eskisi kadar bu tarz seyahatlere çıkmamışlardır. Bu yüzyılın âlimleri daha çok atalarının topladıkları malzemeleri düzene koymakla meşgul olmuşlardı. Bunun sonucunda da çöl okulunun yerini kitaplıklar doldurmaya başlamıştı.¹²⁵

X. yüzyılın başında Basra okulunun geçmişiyle tekrar bağ kuran ve çölde kalmayı zorunluluk olarak tekrar gündeme getiren yeni-Bedevicilik akımı ortaya çıkmıştı. İbn Züreyd (ö. 321/933), Ezheri (ö. 370/980), İbn el-Cinni (ö. 372/982) ve Cevheri (ö.

¹¹⁹ Touati, s. 47-48.

¹²⁰ Touati, s. 51-55.

¹²¹ Demircan, s. 23.

¹²² Touati, s. 56.

¹²³ Çağrı, "Seyahat", s. 8.

¹²⁴ Touati, s. 57.

¹²⁵ Touati, s. 58.

395/1004) bu akımın önemli temsilcileriydi.¹²⁶ Bazı alimler XII. yüzyıla kadar bu seyahatlere devam etmişlerdir.¹²⁷

1.2.1.3. İbadet/Hac Maksadıyla Seyahat

Sadece seyahat etmeyi amaçlayan seyyahlar olduğu gibi, belirli bir sebeple yola çıkan seyyahlar da vardı. Hac, her yöre ve bölgeden Müslümanların yolculuğa çıkmasının başlıca sebebiydi. Sadece âlimler ya da fakihler değil bütün Müslümanlar hac görevini eda etmek için bu yolculuğun özlemini çekmişlerdi. Belli bir amaç dâhilinde yazılan ilk seyahatname örnekleri de hacılara aittir. Dindar ve zengin olan hacı adaylarının birçoğu, yaptıkları seyahati yazmayı bir gelenek haline getirmişlerdi.¹²⁸ İslam dünyasında düzenli olarak her yıl yapılan hac ibadeti, seyahat geleneğini de oluşturmuştur. Bu seyahatler, yolcuların konaklama, yeme, içme ve barınma ihtiyacını gideren kurumların da gelişmesini sağlamıştır.¹²⁹

Hac yolculuklarında hacılar küçük kabileler halinde toplanarak yola çıkar ve yolculuk boyunca Irak, Şam ve Afrika'dan yola çıkan hacılarla kabilelerin sayısı çoğalırdı. Bu kabileler hükümdarlar tarafından görevlendirilen askerler tarafından korunurdu. Yolculukları boyunca uğradıkları şehirlerin yerli halkı tarafından selamlanır ve saygıyla karşılanırlardı. Müminlerin hac farızasını yerine getirmek için çıktıkları bu uzun yolculuklarda, özellikle de şair mizaçlı olan kişilerin bu seyahatteki intibalarını kaleme almaları sonucunda hac seyahatnameleri oluşturulmuştur. Hicaz seyahatnamesi olarak da adlandırılan bu eserlerde genellikle Müslümanların mukaddes saydıkları mekânların tasvir ve tarifi yapılmaktadır.¹³⁰

Mekke ve Medine'ye uzak mesafede olmalarından dolayı Endülüs ve Kuzeybatı Afrika'daki seyyahların seyahatlerinin temel amacı hac ve ilim tahsildir. Bu amaçla yola çıkan birçok alim bulunmaktadır. İbn Battûta, İbn Cübeyr, Ebü'l-Bekâ er-Rundî, İbn Rüşeyd, Ruaynî ve İbn Osman el-Miknâsî bu âlimlerden birkaçıdır.¹³¹

¹²⁶ Demircan, s. 24.

¹²⁷ Touati, s. 72.

¹²⁸ Nida Nebahat Nalçalı, "İstanbul'un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VIII, sayı: 16, 2010, s. 528; Demircan, s. 57-58.

¹²⁹ Çağrı, "Seyahat", s. 9.

¹³⁰ Demircan, s. 57-58.

¹³¹ Nalçalı, s. 528.

1.2.1.4. Sufilerin Yolculuğu

Kur'ân-ı Kerîm'in Kehf suresinde geçen ve “Hz. Musa'nın ”Hakikat bilgisine ulaşmak için yanında bir gençle birlikte seyahate çıkmasını anlatan kıssa” tasavvufi seyahat için sufilere ilham kaynağı olmuştur. Sufiler, manevi seyahatin istenilen sonuca ulaşması için bedeni seyahatten faydalanmışlardı. Nefislerini güçlüklerle sınavıp terbiye etmek, tevekkülü yaşamak, gördüklerinden ibret almak ve gönül dünyalarını aydınlatmak için diyar diyar dolaşmış, bu sebeple de “seyyâhîn” diye adlandırılmışlardır.¹³² Tarikat/yol, salık/yolcu, ehl-i tarik ve ibn sebil/yolcu, delil/kılavuz gibi terimler tasavvufun temel kavramlarıdır. Bu kavramların hepsi de sefer ve seyahatle ilgilidir.¹³³

Sufiler arasında seyahat geleneği oldukça yaygındır. Birçok sufi, tasavvuf yolunun başında kendisini geliştirecek ve kemal mertebesine ulaştıracak bir rehber arayışına girerdi. Bu arayış da sufii seyahate sürüklemektedir. Ortaçağ Anadolu'sunda bu sebeple seyahat eden bazı sufiler bulunuyordu. Muhyiddin İbn Arabi, Şems-i Tebrizi ve Evhadüddin Kirmani bu sufilerden bazılarıydı. Bu âlimlerin seyahatleri, dönüşü olmayan bir ayrılışı, bir nevi konargöçer yaşam tarzını ifade ediyordu.¹³⁴

Ünlü bir şeyhin uğradığı yerlerde, onu görebilmek için birçok insan toplanıyordu. Bu şeyhlerden halka vaaz vermeleri, büyük kalabalıklara hitap etmeleri isteniyordu. Aynı zamanda âlimler ve şeyhler gittikleri şehirlerdeki tanınmış din ve ilim adamlarını da ziyaret ediyorlardı. Bu seyahatlerin en önemli neticesi de şeyhlerin mürit sayıları sürekli çoğalmasındı.¹³⁵ En önemlisi de yolcunun ahlakını güzelleştirmek içi kötü huy ve vasıflardan uzaklaşıp iyi huylar yolunda adım atmasıydı. Bunun sonucunda da Allah'ın yakınlığını kazanmak için seyr ve seferine devam etmesidir.¹³⁶

Seyahat etmek, bütün tarikatlarda uygulanmasa da tasavvufta önemli bir prensip olarak görülmekteydi. Çok sıkıntılı, zorlukları olan bir iş olması dolayısıyla seyahat, insan nefisinin zorlukları tatması, sevdiği şeylerden uzak durarak nefisini terbiye etmeye

¹³² Çağrı, “Seyahat”, s. 9.

¹³³ Süleyman Uludağ, “İslam Geleneğinde Seyahat Kavramı”, *Keşkül Sufi, Gelenek ve Hayat Dergisi*, (Seyahatname Özel Sayısı), Nisan/Haziran 2005, sayı: 4, İstanbul, s.7.

¹³⁴ Ay, s. 36-37.

¹³⁵ Ay, s. 39-41.

¹³⁶ Uludağ, s. 9.

çalışması açısından önemli bir yöntemdi.¹³⁷ Seyahatin zor ve çetin oluşu, sufiler tarafından bir tür riyazet ve çile olarak algılanmıştır. Bir derviş nefisini terbiye etmek amacıyla çilehaneye girip çile çıkarabildiği gibi sefere çıkarak da çile çıkarabilirdi. Bazen şeyhler, bir ihmal veya kusurdan dolayı müridlerini cezalandırmak istediklerinde onlara sefere çıkma cezası verirlerdi. Örneğin Mevlevilikte dervişi dergâhtan uzaklaştırmaya “seyahat vermek” denilirdi.¹³⁸

Dervişler mal mülk edinmeyip dünyevi ilgilere kayıtsız kaldıkları için, geçimlerini sadece vakıf gelirleri ve Müslümanların sadakalarıyla sağlıyorlardı. Bu amaçla sadaka ihtiyacını karşılanması amacıyla dervişlerin seyahate çıktıkları bilinmektedir. Dönemin seyahatnamelerinde bazen bir kervansaray ya da tekkede konaklayan, genellikle garip, fakir görünümlü, bazen de grup halinde dolaşıp ilahiler söyleyen, saç ve sakalları traşlı, sırtında yaz kış kaba aba bulunan dervişler tasvir edilmektedir.¹³⁹

Özellikle IX. yüzyıl ortasında, sufi çevrelerde çöle seyahat etme anlayışı oldukça yaygındı. Bazen yalnız bazen de mürşitleri veya sahipleriyle birlikte seyahat ederlerdi. Bu yüzyılda çölde kalmak, tevekkül için önemli bir öğretiydi. Hayatını tehlikeye atıp, yiyecek yemeği olmadan çıktıkları çöl seyahati, tevekkül yoluna girmenin en önemli aracıydı.¹⁴⁰ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910), Hallac-ı Mansur (ö. 309/922), Bâyezid-i Bistâmî (ö. 260/874), Hakim et-Tirmizi (ö. 320/932), Hamdun el-Kassar (ö. 271/874), İbrahim bin Azam (ö. 161/777) ve Şakik-i Belhî (ö. 194/809) gibi birçok sufi bu amaçla çölde seyahat eden alimlerden idi.¹⁴¹

Dervişleri seyahate çıkmaya sevk eden tasavvufi-dünyevi güdöleri, aynı zamanda onların seyahatlerine de yansımaktaydı. Bazı dervişler ilgilerini dünyadan tamamen kesip doğrudan Tanrı düşüncesi ve ona ulaşmaya odaklanma gayesiyle seyahat ediyorlardı. Yolları nereye götürürse oraya giderlerdi. Zaman ve mekândan, kaldıkları yerden haberleri olmazdı. Bazıları da irşad faaliyeti veya tekkelerin ihtiyacını karşılamak için seyahatlere çıkardı. Genellikle gruplar halinde, tekkelerine yakın ya da uzakta olan köy ve kasabaları dolaşır, köylülere yardımda bulunup onlara nasihat

¹³⁷ Ay, s. 46.

¹³⁸ Uludağ, s. 7.

¹³⁹ Ay, s. 45-46.

¹⁴⁰ Touati, s. 177.

¹⁴¹ Demircan, s. 50.

ederler, bunun karşılığında da tekkelerinin ihtiyacı olan kurbanlıklar, halı, çerağ ve çeşitli gıda maddeleri köylülerce kendilerine takdim edilirdi.¹⁴²

Ayrıca dervişler seyahatleri sırasında gittikleri yerlerdeki kültürlere ait adet, gelenek ve yaşayış biçimleri hakkında bilgi edinirlerdi. Bu suretle de kültürlerarası etkileşimin gelişmesinde de önemli rolleri bulunuyordu. İslam dünyasının herhangi bir bölgesinde olup bitenler hakkında en doğru bilgi tüccarların yanı sıra gezginci dervişlerce de sağlanmaktaydı. Dervişlerin bu iletişim potansiyeli sayesinde kırsal kesimde yaşayan halk, çevre köylerde ya da daha uzak bölgelerdeki gelişmeler hakkında bilgi sahibi oluyordu.¹⁴³

Meşhur Endülüslü mutasavvıf Muhyiddin İbn Arabî, çok gezen sufilerden biridir. Rivayete göre İbn Arabî, bir gece sabaha karşı duyduğu bir ses üzerine nehir kıyısındaki mezarlığa gider ve yıkılmış bir mezarın içerisinde dört gün kalır. Sadece namaz vakitlerinde bu mezardan çıkar ve “O mezarlıkta dört gün kaldım ve sonra da (şimdi sahip olduğum) bütün bu ilimlerle çıktım” diyerek hayatın dönüm noktasını anlatır. İbn Arabî bu olaydan sonra Endülüs içinde şehirden ve insanlardan uzaktaki boş alanlara yaptığı seyahatlerine başlamıştır. İbn Arabî’ye göre kendisi Allah tarafından insanlara yol göstermesi ve nasihat etmesi ile görevlendirilmiştir. Bu amaçla da Şam’da geçirdiği ömrünün son yılları dışında sürekli seyahat etmiştir.¹⁴⁴

1.2.1.5. Coğrafi Seyahatler

İlim öğrenmek ve öğretmek, ülkelerin coğrafi özelliklerini, tarihlerini, siyasi, idari, ekonomik ve sosyal hayatları ile dini ve ahlaki hayatları hakkında bilgi toplamak amacıyla yapılan seyahatlerdir. Özellikle de Halife Me’mûn döneminde Bağdat’ta kurulan Beytülhikme’nin tercüme faaliyetleri neticesinde Hint, Grek ve İran kaynaklı astronomi, matematik ve coğrafya eserleri İslam dünyasında tanınmaya başlamış ve böylece coğrafya bir ilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. IX. yüzyıldan itibaren coğrafya kitaplarının hazırlanmasında seyahatlerin önemli bir payı olmuştur.¹⁴⁵ Hintlilerin

¹⁴² Ay, s. 46-47.

¹⁴³ Ay, s. 48.

¹⁴⁴ Selahattin İpek, “Güneş Hep Arkada”, *Keşkül Sufi, Gelenek ve Hayat Dergisi*, (Seyahatname Özel Sayısı), Nisan/Haziran 2005, İstanbul, sayı: 4, s. 17.

¹⁴⁵ Çağrıcı, “Seyahat”, s. 9; Kasım Şulul, *İbn Haldun’a Göre İslam Medeniyeti*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 389.

coğrafya kitabı olan *Süryasindhanta* adlı eserin tercümesiyle Hint coğrafyası ile tanışılmıştır. Batlamyus'un *Mecisti* adlı eseri, Tyreli Marinus'un coğrafya kitabı, Platon'un *Timaius*'u ve Aristo'nun *Meteorologica* ile *De Caclu* adlı eserinin Arapça'ya tercüme edilmesiyle Yunan-Roma coğrafyası Müslümanlarca tanınmaya başlamıştır.

İslam coğrafyacıları Batlamyus'un kitabını hem tercüme hem de telif ettikleri eserlerde kılavuz olarak kullanmışlardır. Coğrafi eserlerde ilk olarak dünya ve âlem hakkında bir giriş yer alır, daha sonra karalar, denizler, dağlar ve nehirlerden söz edilen fiziki coğrafya kısmına geçilir. Bu kısımdan sonra ülkelerin sosyal, siyasal ve iktisadi coğrafyası anlatılır. İklim esas alınarak kaleme alınan eserlerde de memleketler batıdan doğuya doğru bölgelere ayrılır. Bazı müellifler eserlerine haritalar da ilave etmişlerdir. Ayrıca büyük şehirlerden, ülkelerdeki halklardan, sosyal hayattan, üretimden, ziraattan ve ticaretten bahsedilir. Hind, İran ve Eski Yunan'dan tercüme edilen coğrafya eserlerinden naklettikleri bilgilerle yetinmeyen İslam coğrafyacıları, mevcut bilgileri daha ileri seviyeye taşımak için Doğu Asya, Batı Avrupa ve Afrika'ya seyahat etmişlerdi. Bu müelliflerin kaleme aldıkları eserlerden şehirleri ve ülkeleri anlatanlara "büldân", büyük yol arterlerine ve ülkeleri anlatanlara "el-mesâlik ve'l-memâlik" ve haritaya önem verilenlere de "sûretü'l-arz" adı verilmektedir.¹⁴⁶

Ebu Cafer Muhammed b. Musa el-Harezmi, İslam dünyasında ilk özgün coğrafya kitabının yazarı olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁷ İlk coğrafyacıları olan Yakubi, bütün İslam ülkelerini dolaşmış ve hayatını gençlik yıllarından itibaren seyahat ederek geçirmiştir.¹⁴⁸ Yine ilk coğrafyacıları olan İbn Havkal, *Kitâbü Sûreti'l-arz* adlı eserini otuz dört yıllık seyahatinden sonra kaleme almıştır.¹⁴⁹ Aynı zamanda İbn Battûta gibi Endüslü ve Mağripli olan birçok seyyah da Asya ve Kuzey Afrika'daki çeşitli ülkeleri dolaşarak tarihi ve coğrafi açıdan önemli bilgiler içeren birçok eser kaleme almışlardır.¹⁵⁰ XII. yüzyılın en önemli coğrafyacıları olan İdrîsî, Endülüs ve Batı'nın en iyi coğrafyacıları olarak tanınmaktadır. On altı yaşındayken seyahat ettiği Anadolu ve İstanbul kentleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

¹⁴⁶ Yusuf Ziya Yörükan, *Müslüman Coğrafyacılarının Gözüyle Ortaçağda Türkler*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004, s. 28-29; Şulul, s. 390.

¹⁴⁷ Yörükan, s. 30.

¹⁴⁸ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, çev. Salih Şaban, 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, s. 328.

¹⁴⁹ Çağrı, "Seyahat", s. 9.

¹⁵⁰ S. Maqbul Ahmad, "Coğrafya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 60.

X. yüzyıldaki coğrafya eserleri, İslam dünyasındaki belli başlı şehirlerin nüfus, kültür ve sosyo ekonomik yapısı, ticaret ve yol ağlarıyla şehirlerarasındaki mesafelerin ayrıntılı tasvirlerini içermektedir. İslam dünyasında kaleme alınan Ortaçağ coğrafya kitaplarında, askeri ve siyasi tarihten farklı olarak sosyal ve iktisadi hayata dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserlerde ülkeler ve şehirlerarasındaki mesafeler, yolların durumu, bölgeler, fiziki yapılar, şehirler, şehirlerin mimari yapıları, konuşulan diller, nerede hangi çeşit ürünlerin yetiştiği, bu ürünlerin fiyatları ve kullanılan ölçüler konusunda verdikleri bilgiler günümüzde de ilgi kaynağı olmaya devam etmektedir.¹⁵¹

1.2.1.6. Rihle/Hadis İlmî İçin Seyahat

Hadis öğrenmek ve ravi hakkında bilgi edinmek amacıyla yapılan seyahatlere Rihle adı verilmektedir. Aynı zamanda rihle muhaddislerle görüşmek, mevcut olan rivayetleri derlemek, hadislerle ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla da yapılmaktadır. Tanınmış pek çok musannif, önceki hadis kitaplarındaki hadisleri dinlemek ve icazet almak için uzun yolculuklara çıkmışlardır. Rihlenin kökeni Resul-i Ekrem dönemine dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in Peygamber olduğunu duyan kişiler onu tanımak, Kur'an'ı, yeni dini ve bu dinin esaslarını öğrenmek amacıyla yanına gelirlerdi. Bu insanlar, merak edip öğrenme ihtiyacı duydukları bilgileri bizzat peygamberimizden öğrenir, kabilelerine geri döner ve yakınlarına aktarırlardı. İslamiyet'i öğrenmeye yönelik olsa da bu seyahatlerde hadisler de öğrenilir ve diğer insanlara öğretilirdi.¹⁵²

Hız. Peygamber'in vefatıyla birlikte, muhaddisler seyahat kurumunu gerekçelendirmek için ilmin yani hadislerin yakında yok olacağı düşüncesini ileri sürmüşlerdi. Aslında ilmin yok olacağı inancı Müslümanların zihnini en başından beri meşgul eden bir konuydu. Hız. Peygamber öldüğünde Arap yarımadasındaki bedevi kabileler arasındaki biat bağları kopmuştu. Hız. Ömer öldüğünde bazıları "ilmin onda dokuzunun" kaybolduğunu ileri sürmüşlerdi. İlmî veya ilimden geri kalanın yok olacağı korkusu ile muhaddisler, İslami bilgiyi silsileye dayalı bir bilgi olarak kurumsallaştırma fikrine karar verdiler.¹⁵³ Bu sebeple hem hadis toplamak hem de hadis senetlerinin güvenilirliğini araştırmak için seyahate çıkmaya başladılar.¹⁵⁴ Mesela, Ebû Eyyûb el-

¹⁵¹Demircan, s. 34-35.

¹⁵² İbrahim Hatipoğlu, "Rihle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s. 106.

¹⁵³ Touati, s. 29-32.

¹⁵⁴ Touati, s. 38.

Ensârî kendisi dışında Ukbe b. Âmir'den başka bilen herhangi bir kimse kalmadığı için, bir hadisi kontrol etmek amacıyla Medine'den Mısır'a gitmişti. Hadisi Ukbe'den dinledikten sonra tekrar Medine'ye dönmüştü.¹⁵⁵

Hicri birinci asrın sonlarına doğru Hz. Peygamber'in hadislerini derlemek için yaygın bir hareket başlamıştı. Değişik şehirlere dağılmış olan sahabeler ve onlardan bilgi almış olan tabiin nesli, bu hadisleri doğrudan dinlemek ve bir araya toplamak için seyahate çıktılar.¹⁵⁶ VIII. ve IX. yüzyıllarda hadislerin külliyat şeklinde derlenmesinde, rivayetin geçerli olabilmesi için hadislerin bizzat hocadan alınması şartı aranmış ve bu sebeple de rihlelere devam edilmiştir. XI. yüzyılda medreselerin ve XII. yüzyılda dârülhadislerin kurulmasıyla birlikte ilim yolculuğuna çıkma âdeti kısmen sona ermiştir.¹⁵⁷

Rihle, muhaddis için hem ilmi hem de insanı açıdan önemli bir faaliyettir. Hadis rivayetiyle ünlü bir âlimin üstün edebini, dini yaşama tarzını görmek raviler üzerinde olumlu bir etki bıraktığından dolayı pek çok kişi bu ulemayı tanımak, onları örnek almak için ilim yolculuğuna çıkıyordu. İlim yolculuğuna çıkmak isteyen kişi, öncelikle kendi yaşadığı bölgedeki ulemadan rivayetleri öğreniyordu. Yola çıkmadan önce de hocasıyla görüşüp hangi bölgelere gideceğini, kimlerle görüşeceğini tespit ediyordu. Rihle için yola çıkış günü perşembeydi. Gitmek istediği yere varınca hadis öğrenmek istediği hoca ile görüşüp onun rivayetlerini öğrenmeye çalışıyordu. Amacına ulaştıktan sonra yollarda fazla oyalanmadan geri dönerek rivayetlerini tasnif ediyordu.

Rihle alanında en önemli eser Hatib el-Bağdadi'nin *Kitabu'r-Rihle* adlı çalışmasıdır. Eserde hadis ilminde tek bir hadis için yapılan rihleler ele alınmıştır. Sahabenin bir hadisi öğrenmek için yaptığı rihlelerin yanında tabiin neslinin ve daha sonraki nesillerin rihlelerine de yer verilmiştir.¹⁵⁸

1.2.1.7. Ticaret Amacıyla Seyahat

İnsanları yolculuk yapmaya yönlendiren etkenlerden biri de ticarettir. Eski zamanlardan beri insanlar ticaret için yolculuğa çıkmışlardı. Seyahatin tarihi, kendi dünyaları dışında

¹⁵⁵ Zişan Türcan, "Hadis Yolculukları", *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 19.

¹⁵⁶ Demirci, s. 9.

¹⁵⁷ Hatipoğlu, s. 106-107.

¹⁵⁸ Hatipoğlu, s. 107.

başka insanların, başka malların ve hazinelerin olduğunu fark eden kaşiflerle başlamıştı. Artan ticari ilişkiler, ilk büyük keşif yolculuklarına çıkılmasına da neden olmuştu. Eski milletler ilk olarak kendilerini çevreleyen denizlere yolculuklar yapmışlar ve bu denizlerden ticaret eşyalarını taşımışlardı. Müslüman tüccarlar da İslam'ın ilk asrında Doğu Çin limanlarına ulaşmış ve İslamiyet'i bu bölgeye taşımışlardır.¹⁵⁹

Denizlerde yolculuk yapmak insanlar için bir eğlence ve gelir kaynağıydı. Bu yolculuklar sırasında birçok sürprizle karşılaşan yolcular, farklı insanlardan milletlerle tanışıyor ve denizlerde yaşayan balık ve kuşları görüyordu. Bu tacir-seyyahlar coğrafya kitaplarında gördükleri denizlerden, adalardan ve şehirlerden bahsetmiş, bazıları da yolculukları sırasında gördükleri ilginç olayları hikaye etmişlerdi. Tacir-seyyahların anlattığı hikayeler gezi edebiyatının ilk örneklerini teşkil etmiştir. Bu anlamda tanınmış en büyük Müslüman tacir-seyyah Süleyman el-Tâcir'dir. Süleyman, Çin ve Hint mallarını Arap ülkelerine getiren Iraklı tüccarlardan biriydi. Hint ve Pasifik Okyanus'una yolculuk yapan bu tacir, adalarda ve başka yerlerde şahit olduğu hadiseleri kaleme almıştır. Yazdığı kitap, Arap deniz yolculukları hakkında mevcut olan en eski belgelerden biridir. El-Tâcir eseri 237/851 senesinde yazmış fakat müstakil bir eser olarak günümüze ulaşmamıştır. Bu esere dair bilgiler Ebu Zeydi's-Sirrâni adıyla tanınan hicri IV. asırda yaşamış olan Irâki'nin kitabı sayesinde günümüze ulaşmıştır.¹⁶⁰

Bazı ticari seyahatlerde ilmi mülâhazalar da yapılıyordu. Bilginler ve tüccarlar aynı ticaret kervanında seyahat ediyor, kervandaki yolcularla aynı sarayda konaklıyorlardı. Hz. Peygamber de vaktiyle bazı ticari amaçlı seyahatlere çıkmıştı.¹⁶¹ Meşhur coğrafyacı ve tacir İbn Havkal da ticaret maksadıyla yolculuğa çıkmıştı. Gençliğinde Bağdat'ta ticaretle uğraşan İbn Havkal, çeşitli ülkelerden bahseden eserleri okuyup öğrendiklerini tüccarlar ve seyyahlardan dinlediği hatıralarla zenginleştirmiştir. Sonunda topladığı bilgilerin birbirinden farklı olması dikkatini çekmiş, okuduklarını ve duyduklarını gördükleriyle düzeltmek ve bilgisini artırmak için ticaret kervanlarına katılmıştır. 331/945 yılında Bağdat'tan ayrılmış ve 367/977 yılına kadar Endülüs'ten Taraz'a kadar İslam dünyasının her yerini dolaşmıştır. Bu gezilerinin sonucunda *Suretü'l-Arz* adlı

¹⁵⁹ Demircan, s. 68-70.

¹⁶⁰ Demircan, s. 70-71.

¹⁶¹ Demircan, s. 72.

eserini kaleme almıştır.¹⁶² Tüccar seyyahlardan bir diğeri de Yâkut el-Hamevî'ydi. *Mu'cemü'l-Buldan* adlı coğrafya eseri ile ün kazanan bu seyyahın yolculukları da ticaret amaçlıydı.¹⁶³

1.2.1.8. Siyasi Seyahatler

İnsanlar, tarih boyunca batıdan doğuya ve Arap ülkelerinden başka ülkelere pek çok seyahat gerçekleştirmişlerdir. VII. asırdan itibaren Araplar, diğer milletlerle hem seyahatler hem de çeşitli heyetler aracılığıyla irtibat kurmuş ve komşuları hakkında önemli bilgiler edinmişlerdir. İlk dönemde bu gezginler, resmi görevle görevlendirilen insanlardı. Bu amaçla Abbasi Halifesi Vasık Billah'ın (842/847) Sellamü't-Tercüman adlı kişiyi Çin Seddi hakkında bilgi edinmesi için, Çin'e gönderdiği bilinmektedir. Endülüs Emevi hükümdarı II. Abdurrahman tarafından da Yahya b. Hakem el-Bakri 770/864 yılları arasında Bizans ve Normandiya'ya elçi olarak gönderilmiştir.¹⁶⁴

Siyasi amaçlı seyahatler yani bir anlamda da elçilik seyahatnameleri olarak tanınan bu eserler içerisinde en çok bilineni İbn Fadlân Seyahatnamesidir. İbn Fadlân, Abbasi Halifesi Muktedir Billah döneminde İdil Bulgar hükümdarı İlteber Almış b. Şilki'ye gönderilen elçilik heyetinde bulunmuş ve bu yolculuğunu anlatan eserini kaleme almıştır.¹⁶⁵

Avrupalı seyyahlar da Doğu'ya, siyasi müdahalelere zemin teşkil eden unsurları yoklamak amacıyla, seyahatler gerçekleştirmişlerdir. Seyyahların anlattıkları, Batı'da Doğu'nun merak edilmesinde ve Batılıların Doğu'ya yönelmesinde teşvik edici bir rol oynamıştır. Bu sebeple de Marco Polo'nun seyahati Avrupa'nın Doğu dünyasına dair bilgiler edinmesinde önemli bir kaynak niteliğindedir.¹⁶⁶

XIII. yüzyılın ortasında Avrupa'nın doğusuna ulaşan Moğol istilası sonucunda Avrupa, Asya hakkında mevcut bulunan bilgilerini tekrardan sorgulamaya başlamıştır. Bu sebeple papalık ve Avrupa'nın çeşitli kralları, gelecekte karşılaşmaları muhtemel bir

¹⁶² Ramazan Şeşen, "İbn Havkal", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 34-35.

¹⁶³ Casim Avcı, "Yâkut el-Hamevî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 288-289.

¹⁶⁴ Yazıcı, s. 102.

¹⁶⁵ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İbn Fadlân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 477.

¹⁶⁶ Demircan, s. 45-46.

Moğol tehdidini karşı önlem olarak onları Hristiyan İsa-Mesih taraftarı yapmayı düşünmüşlerdir. Bu amaçla da dönemin gönüllü misyoner tarikatları olan Fransisken ve Dominiken tarikatlarına mensup bazı keşişler elçilik görevi ile uzun süreli seyahatlere çıkmışlardır. Dini idealler ve politik kaygılarla ortaya çıkan bu seyahatler, kısa sürede Moğol İmparatorluğunun topraklarının misyon sahası haline gelmesini sağlamıştır. Yaklaşık yedi yüzyıl boyunca devam eden bu siyasetin sürdürülebilmesi için, XIII. ve XIV. yüzyıllarda papalık makamında bulunanlar ve elçiler dinlerini yaymak için büyük gayret sarfetmişlerdir. XIII. yüzyılda özellikle Carpini ve Ruysbroeckli Willem'in seyahat raporları Moğol medeniyeti ve kültürü ile ilgili önemli kaynaklardır.¹⁶⁷

1.3. Seyahatname

İnsanoğlunun doğasında var olan uzaklara özlem ve bilinmeyene duyulan merak, insanların uzun yolculuklara çıkmaları ve ciltler dolusu seyahatnameler, haritalar yazmaları ile neticelenmiştir. Özellikle de yazarların, sanatçıların, kâşiflerin, bilginlerin ve seyahatçıların bugün de okunan, yolculuklarımıza eşlik eden gezi yazılarını kaleme almaları sonucunda birçok seyahatname ortaya çıkmıştır.¹⁶⁸

Seyahatname, Arapça “gezi, gezmek” anlamındaki seyahat ile Farsça “nâme” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur ve “gezi mektubu, gezi eseri” anlamına gelmektedir. Fars edebiyatındaki sefer-nâme ile Arap edebiyatındaki rihle kelimeleri de seyahatname anlamında kullanılmaktadır.¹⁶⁹ Seyahatnameler, bir yerden başka bir yere farklı amaçlarla giden kişilerin kaleme aldıkları eserlerdir. Önceleri basit bir gezi-gözlem eseri olarak görülen seyahatnameler, son iki yüzyılda yani XIX. ve XX. yüzyılda, Batı edebiyatının da etkisiyle Arap edebiyatında önemli bir eser türü haline gelmiştir. Rihle ya da Edebü'r-Rehalat/Seyahatname türü tarih, sosyoloji ve coğrafya gibi bilim dallarıyla birlikte varlığını sürdürmüştür.¹⁷⁰

Mübahat Kütükoğlu'nun deyimiyle “seyahat intibaları” adını verebileceğimiz yabancı bir ülke veya şehri tasvir eden bu eserlerde seyyahlar; dikkatlerini çeken, kendilerine

¹⁶⁷ Tural, s. 20-22.

¹⁶⁸ Winfried Löschburg, *Seyahatin Kültür Tarihi*, çev. Jasmin Trauh, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998, s. 8.

¹⁶⁹ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatnâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 9.

¹⁷⁰ Gemi, s. 41.

enteresan gelen olayları kaleme almışlardır. Bazen orada yaşayan insanların dikkatini çekmeyen fakat dışarda gelen biri için farklı gözükten bir şeyi bulup yazmışlar, bazen de gördükleri şeyleri abartarak anlatmışlardır.¹⁷¹

Seyyahın seyahati esnasında gördüğü, tecrübe ettiği her şey seyahatnamenin konusunu oluşturmaktadır. Seyyah, gittiği coğrafi bölgelerdeki adet, gelenek ve görenekleri, siyasi, içtimai, iktisadi ve kültürel hayat hakkında bilgiler edinir. Bu bilgiler de seyahatnamenin temel konusunu oluşturur.¹⁷² Bu sebeple de seyahatnameler bilgi verici bir özellik taşırlar.¹⁷³

Seyahatin tarihi, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Coğrafi alanda Dünya’da bilinmeyen yerlerin keşfi, uzak ülkelerdeki yerleri ve insanları tanıma isteği seyahat ihtiyacını doğurmuş ve bu ihtiyaca da seyahatnameler cevap vermiştir. Geçmiş dönemlerde bu eserler bir nevi iletişim aracı olarak da kullanılmıştır. İletişimin sınırlı ya da yetersiz olduğu dönemlerde bilimsel ve kültürel gelişmeler seyyahlar ve seyahatnameler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu sebeple de bir seyyahın seyahati esnasında başından geçen olayları veya izlenimlerini diğer insanlara aktarması oldukça doğaldır. İlk dönemlerde aktarılan bu bilgiler yazı olmadığından dolayı hikâye şeklinde nesilden nesile anlatılmıştır. Bu döneme Asrû’l-kadim/ Eski Dönem adı verilmektedir.¹⁷⁴ Asrû’l-Vesît adı verilen Orta Dönem miladi IX. yüzyıldan İslam Rönesans’ına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde çeşitli amaçlarla başlayan seferler ve bu seferlerde bulunan ilim ehli tarafından kaleme alınan izlenimler sonraki nesillere aktarılmıştır. Müslümanların yabancı devlet hükümdarlarına gönderdikleri elçilerin kaleme aldıkları eserler ile kutsal mekanlara yapılan yolculukları anlatan seyahatnameler önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemin meşhur seyyahlarından bazıları şunlardır: Hişam Kelbî, Süleyman Tâcir, el-Me’sûdî, İbn Fadlan, Ebû Hamid el-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Ebu’l-Fida ve İbn Battûta. Asrû’l-Hadis adı verilen Modern Dönem, İslam Rönesans’ından başlayıp günümüze kadar devam eden süreçtir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1995, s.24-25.

¹⁷² Gemi, s. 42.

¹⁷³ Sedat Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 37, Erzurum 2008, s. 148.

¹⁷⁴ Gemi, s. 42; Maden, s. 148.

¹⁷⁵ Gemi, s. 43.

Seyahatnamelerin kaleme alınması farklı şekillerde olmuştur. Seyyahların bazıları gördüğü olayları, adet, gelenek ve görenekleri gezileri sırasında not alırken bazıları da ülkelerine geri döndükten sonra ya da seyahatin üzerinden belli bir süre geçtikten sonra kaleme almıştır. Seyahatleri sırasında muhtelif notlar ve belgeler biriktiren seyyahların metinleri, gezdikleri şehirlerin maddi, manevi ve toplumsal yapısını daha net bir şekilde yansıtmaktadır. Bazı seyyahlar seyahatleri boyunca günlük tutarken, bazıları da gittikleri şehirlerden ülkelerine yolladıkları mektuplarda gördüklerini anlatmışlardır. Seyyahların metinlerine manzara veya çeşitli yapı çizimleri de ekledikleri görülmektedir.¹⁷⁶

Seyyahlar, seyahatnamelerini kaleme alırken kendi gözlemleriyle yetinmeyerek kendilerinden önce yazılan seyahatnamelerden de faydalanırlardı. Bu seyyahların notları da kendilerinden sonra gelenler tarafından aynı şekilde kullanılmaktaydı. Bazen bir seyyahın eseri, aslında yazarının hiç görmediği bölgeler hakkındaki değerlendirmeleri de içermekteydi.¹⁷⁷

Genel olarak seyahatnamelerde yer alan metinleri değerlendirdiğimizde, seyyahın bilgisi ya da bilgisizliği de bizi için önemlidir. Seyyahın kendine güvenen veya güvenmeyen, basit veya karmaşık, ilkel, önyargılı veya kibirli gibi muhtelif psikolojiye sahip olması da eserini etkilemektedir. Bundan dolayı metinlerin yorumunda maddi verilerin başka kaynaklarla kontrolü kadar, seyahatname yazarının mensubu olduğu kültürel çevre ve zamanın da iyi bilinmesi gerekir. Kısacası seyahatnamenin kendisi gibi yazarının da incelenmesi gerekmektedir.¹⁷⁸

Seyahatnamelerde dil ve anlatım da önemli bir konudur. Seyahatnamede dil ve anlatım eseri kaleme alan kişinin entelektüel birikimiyle alakalıdır. Eserlerde kullanılan dil genellikle anlatıma dayalı ve yalındır, çoğunlukla da olaylar hikâyeye havasında anlatılmaktadır. Yer yer mizahi öğelere ve ağdalı sözlere yer verilmektedir. Bazen de olaylar mübalağa yoluyla anlatılmaktadır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Nalçalı, s. 541-542.

¹⁷⁷ Yücel Bulut, "Oryantalizm, Seyyahlar ve Batı'nın Doğu İmgesi", *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 66.

¹⁷⁸ Nalçalı, s. 524.

¹⁷⁹ Gemi, s. 44-45.

Tarih boyunca, Doğu ve Batı uygarlıklarında seyahatname türünde birçok eser kaleme alınmıştır. İslam'da bilinen ve seyahatnamesinden günümüze bölümler ulaşan en eski seyyah Suriye Fıkıh okulunun temsilcilerinden ve aynı zamanda tabiinden olan Mekhûl b. Ebû Müslim'dir. Abbasi Halifesi Vasık-Billah'ın 842 yılında Çin seddi hakkında bilgi almak için görevlendirdiği Sellâm et-Tercümân'ın seyahati ile İbrâhim b. Ya'kub et-Turtûşî adlı bir Yahudi'nin Alman ve Slav topraklarına yaptığı seyahatinden aktardığı bilgiler ilk seyahatname örneklerindedir.¹⁸⁰

Volga bölgesindeki Bulgarların hakani, dönemin Abbasi halifesinden kendilerine İslam'ı anlatacak, İslam ahlakından bilgiler verip bir cami ve minber yaparak ülkesinde İslam'ı yayacak din adamları göndermesini istemiştir. Bu amaçla Abbasi Halifesi Muktedir Billâh tarafından 21 Haziran 921 tarihinde, İdil Bulgar Hükümdarı İlteber Almış Hanın İdil'deki karargâhına İbn Fadlan önderliğinde dini bir heyet gönderilmiştir. En meşhur seyahatname yazarlarından biri olan İbn Fadlan, Bulgar ülkesine giderken geçtiği İran, Maveraünnehir, Harezm ile Oğuzlar, Peçenekler, Başkırtlar ve Bulgarlar arasında gördükleri bilgileri barındıran bir eser kaleme almıştır.¹⁸¹

Marco Polo'nun doğu ülkelerine yaptığı yolculuğu anlattığı, çalışmamızda ana kaynak olan seyahatnamesi, Batı edebiyatının ilk seyahatnamesi olarak kabul edilmektedir.¹⁸² Çalışmamızda kullandığımız bir diğer önemli eserinin yazarı, dünyanın en önemli gezginlerinden biri olan İbn Battûta, seyahatnelere yeni bir anlayış ve üslup katmıştır. Ülke ve beldelerin özelliklerinden daha çok insanların ve halkların durumlarıyla sosyal hayat, inanç ve gelenekleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu özelliğinden dolayı seyahatnamesi tarih, coğrafya ve edebiyat alanında olduğu kadar etnografik, antropolojik ve sosyokültürel alanlarda da önemli bir değer taşımaktadır.¹⁸³

Türkler tarafından kaleme alınan ilk seyahatnameler Farsça yazılmıştır. Gıyasuddin Nakkas, Timur'un oğlu Şahruh Çin'e giderken ekibine katılmış ve gördüklerini *Acaibü'l-Letaif* adlı eserinde toplamıştır. XVI. yüzyıldan günümüze kadar birçok

¹⁸⁰ Yazıcı, s. 10.

¹⁸¹ *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010, s. 1; Şulul, s. 395.

¹⁸² Basmacı, s. 16.

¹⁸³ Yazıcı, s. 10.

seyyah tarafından çeşitli seyahatnameler kaleme alınmıştır. Türk edebiyatındaki en tanınmış seyahatname ise Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'dir.¹⁸⁴

1.4. Seyahatin Tarihi

Seyahatin tarihi, kendi dünyaları dışında başka insanların, malların ve hazinelerin olduğunu fark eden kâşiflerle başlamıştı. Bu kâşifler, insanların ayak izlerini takip ederek patikaları, dağları ve nehirleri takip ederek yabancı diyarları dolaşmışlardı.¹⁸⁵

Seyahat etmek veya seyahate çıkmak, insanoğlunun yeryüzüne indirilişiyle yaşattır. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem, aynı zamanda ilk seyyahı. İnsanlığın ilk seyahati de Hz. Âdem'in Serendip (Seylan/Srilanka)-Mekke arasındaki yolculuğudur.¹⁸⁶

İlk çağlarda avcı ve toplayıcı gruplar, verimli yaşam alanları bulup daha iyi bir hayat sürmek amacıyla yaşadıkları yerlerden ayrıldılar, farklı bölgeleri keşfe çıktılar. İnsanlar yerleşik hayata geçerek bitki ve hayvan yetiştirip çeşitli aletler ürettiler ve bu eşyaları başka mallarla takas ettiler. Güney İsveç ve Rügen adasında bulunan çakmak taşlarına Bodense'de, Atlas okyanusu kıyısında bulunan deniz kabuklarına ise Güney Fransa'daki Cro-Magnon mağarasında rastlanmıştı. Ayrıca Girit ve Mısır'daki kazılarda ölümler ile birlikte gömülen eşyaların arasında Avrupa'dan getirilen Kehribar bulunmuştu. Uzun yıllar boyunca uygulanan takas sistemi sayesinde tacirler, bilinmeyen yerlerin keşfedilmesine önayak olmuşlardı.¹⁸⁷

İnsanlar, ilk şehirleri su kaynaklarının olduğu Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki bölgede, ilk birleşik ulusu da Nil Nehri kıyısında kurmuşlardı. Şehirleşme ile birlikte yeni hareket biçimleri de ortaya çıktı. Merkezler arasında ulaklar gidip gelmeye başlayınca ticaret ve zanaat erbabı pazar ağı oluşturdu ve kutsal yörelere ziyaretler başladı. Bu yolculuklar, başlangıçta sınırlı şartlarda ve nehirler vasıtasıyla yapılabilirdi. Yolculuğa elverişli nehirlerin bulunmadığı Suriye ve Filistin gibi bölgelerde gezginler ya yürüyor ya da eşeğe biniyorlardı.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Maden, s. 150.

¹⁸⁵ Löschburg, s. 12.

¹⁸⁶ İpek, s. 17.

¹⁸⁷ Löschburg, s. 11-12.

¹⁸⁸ Lionel Casson, *Antik Çağda Seyahat*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul: MB Yayınevi, 2008, s. 15-16.

Kıyı bölgelerinde yaşayan halklar da denizlere açıldılar. Sümerler parayı, yazıyı ve tekerleği ilk bulanlar kabul edildiğinden dolayı seyahati keşfedenlerin Sümerler olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple de seyahatlerin tarihi M.Ö. 4000 yıllarında başladığı söylenmektedir.¹⁸⁹ Sümerler, bazalt ve bakır gibi değerli hammaddeleri sağlamak için Basra Körfezi'ni geçip İndus bölgesine gittiler.¹⁹⁰

Mısır'da yolculuk edenler arasında ilk sırada devlet görevlileri yer alıyordu. M.Ö. 3200'de Nil vadisi tek bir kişinin yani firavunun yönetimindeydi ve firavun yönetici, temsilci ve ulaklarını sürekli olarak göreve gönderiyordu.¹⁹¹ Mısır'daki turizm seyahatleri hayli gelişmişti. Mısırlılar inşa ettikleri piramitler ve tapınaklar nedeniyle gezginlerin ilgisini çekerken; aynı zamanda kendileri de deniz yolculuklarıyla çeşitli festivallere katılarak hem ticari hem de eğlence amaçlı seyahatler gerçekleştirmişlerdi.¹⁹² Gezginler, Firavunların mezarlarını ziyaret ediyor ve bu seyahatlerde gezilip görülen yerlerden aldıkları tipik ya da egzotik hediyelerle eve dönüyorlardı.¹⁹³ Ayrıca Mısır'da büyük tapınakların duvarlarındaki yazı ve resimler ile tapınakların çatılarında bulunan hacılara ait işaretlerden hareketle, hac seyahatlerinin de mevcut olduğu biliniyordu. Busiris, Bubastis, Memphis, Aydos ve Karnak Mısır'daki dini merkezlerden birkaçıydı.¹⁹⁴

Asurlular, askeri birliklerinin daha hızlı hareket etmeleri için, başkent ve çevresindeki bölgeler arasında bir yol ağı kurmuşlardı.¹⁹⁵ M.Ö. 1200-500 yılları arasındaki bu dönemde bir yerden başka bir yere gitmenin en hızlı ve elverişli yolu deniz yolculuğuydu. M.Ö. 1000'li yıllarda Fenikeliler bilinmeyene doğru yelken açtılar. Kartaca'da bir koloni kurdular ve Kadiz'de de bir koloni kurmak amacıyla Cebelitarık Boğazı'nı geçip Atlantik'e ulaşmıştılar. Bartolomeu Diaz ve Vasco da Gama'dan iki bin yıl önce Afrika'nın güney ucunu ilk kez dolaşan Fenikelilerdi.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Tunca Toskay, *Turizm Olaylarına Genel Yaklaşım*, İstanbul: Der Yayınları, 1983, s. 76.

¹⁹⁰ Löschburg, s. 13.

¹⁹¹ Casson, s. 21.

¹⁹² Meryem Kozak-Savaş Eren-Onur Çakır, "Tarihsel Süreç İçerisinde Turizmin Paradigması", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, XXIV, sayı: 1, 2013, s. 12.

¹⁹³ Casson, s. 27.

¹⁹⁴ Ali Erbaş, "İslam Dışı Dinlerde Kutsala Yolculuk", *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 71.

¹⁹⁵ Casson, s. 41-43.

¹⁹⁶ Löschburg, s. 13; Casson, s. 37.

İnsanlar, M.Ö. 4000 yılında tekerleğin bulunup ulaşım aracı olarak kullanılması ile birlikte ilk büyük keşif yolculuklarına çıkmaya başladılar. Antikçağdaki en büyük keşif gezilerinden biri de Kartacalı Hannibal'ın yolculuğudur. Kartacalılar ve Yunanlılar, yeni yerler keşfedip yerleşimler kurmak ve yeni şeyler keşfetmek için sık sık seyahatlere çıkarlardı.¹⁹⁷

Yunanlılar, M.Ö. VII. ve VIII. yüzyıllarda Akdeniz'in büyük bir kısmında şehir devletleri kurmak amacıyla seyahatler yaptılar.¹⁹⁸ Antik dünyanın ağırlık merkezi İran ve Yakınoğu'dan Yunanistan'a kaydıktan sonra, hem Yunan hem de Roma ticaret ve yolculuklarında Akdeniz aracı bir rol üstlenmişti. Yunan şehir devletlerinin çoğu Akdeniz sahilindeydi ve uzun mesafelere yolculuk için en uygun yol su yoluydu. Bu yüzden de Yunan tüccarlar Akdeniz'in her köşesine seyahat edebiliyorlardı. Aynı zamanda deniz yolcuğuna göre biraz daha zahmetli olan kara yolculuğu da yapılıyordu. Genellikle yürümek gerektiğinden yanlarında az sayıda eşya bulunduruyorlardı. Yolların uygun olduğu durumlarda bir taşıta da binilebilirdi. Standart yolcu taşıma aracı küçük, üstü açık, en fazla dört kişiyi taşıyabilen bir arabaydı.¹⁹⁹

Bu dönemde yolculuk etmenin önemli riskleri de bulunuyordu. Yolcuların alabileceği tek tedbir, grup halinde seyahat etmektir. Ayrıca yolculuğa çıkanların yanlarına asgari düzeyde para ve eşya bulundurmaları da gerekmektedir.²⁰⁰ Yunan yolcuların düşünmek zorunda olmadığı tek sorun, yanına hangi kıyafetleri alacağıydı. Erkekler genellikle keten ya da yünlü kumaştan, bol ve kolsuz olup dize kadar uzanan bir tunik olan chiton giyer, beline de zone adı verilen kemer takarlardı. Üstlerine kısa bir pelerini andıran yünlü bir kumaş olan chlamys alırlardı. Ayaklarına ise bağcıkları dizlerine kadar uzanan sandalet giyerlerdi. Başlarına da petatos adı verilen bir şapka takarlardı. Kadınlar ise kocalarınınkine benzer bir tunik ile daha şık bir şapka takarlardı. Diğer gerekli eşyalar çuvallara doldurularak yolculara eşlik eden köleler tarafından taşınırdı. Bu eşyaların yanı sıra yolcular kendi yatak malzemelerini de yanlarında taşımak zorundaydı.²⁰¹

¹⁹⁷ Löschburg, s. 13-14.

¹⁹⁸ Nazmiye Özgüç-Erol Tümertekin, *Coğrafya, Geçmiş-Kavramlar-Coğrafyacılar*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2000, s. 28.

¹⁹⁹ Casson, s. 55-57.

²⁰⁰ Casson, s. 61-62.

²⁰¹ Casson, s. 64-65.

Yunanlılar, kaplıcalara, festivallere, Olympia'daki oyunlara gitmek veya Delphoi'deki kâhinlere danışmak için yolculuğa çıkarlardı.²⁰²

Gece gündüz yollarda olan bir başka grup da hasta ve bitkinlerden oluşuyordu. Bu gruptaki insanlar, sağaltıcı tanrıların mekanına, özellikle de Asklepios tapınağına giderlerdi. Kuzeybatı Yunanistan'daki Zeus ve Delfi'deki Apollon tapınakları da kehanet merkezi olarak ziyaret edilen yerlerden biridir.²⁰³

Yunanlı tacir ve denizciler, seyahatlerde topladıkları coğrafi bilgileri bir araya getirip dünya haritası çizmeyi ilk deneyenlerdi. Bu amaçla Herodot, M.Ö. V. yüzyılda Atina'dan yola çıkıp batıda Sicilya'ya, doğuda Medlerin başkenti Ekbatana'ya, Karadeniz'in kuzey kıyılarına ve Yukarı Mısır'daki Elephantine adasına doğru uzun yolculuklara çıkmış dokuz bölümden oluşan Tarih adlı eserinde gittiği yerlerden yola çıkarak dünyanın ilk portresini çizmişti.²⁰⁴ Tales Pisagor ve Plato Mısır'da seyahat yapmış, Aristo Anadolu'yu ziyaret etmişti. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender Anadolu'da Efes'te demokratik bir hükümet kurmuştu. Hayvanların ve akrobatların hünerlerini, sihirbazları ve caddeleri dolduran kadınları görmek amacıyla çok sayıda insan Efes'e gelmişti.²⁰⁵

Antik Roma'da seyahat biçimleri oldukça çeşitli ve renkliydi. Kolay, güvenli ve hızlı bir yolculuk için gerekli her şey Roma İmparatorluğu'nda mevcuttu. Bu dönemde bir yerden başka bir yere gitmeyi gerektiren sebepler fazlaydı. Ticari amaçla kullanılan kara ve deniz yolları, canlı bir seyahat trafiğine de sahne oluyordu.²⁰⁶

Roma İmparatorluğu geliştirdiği geniş, sağlam ve stratejik kara yolları ile seyahatlerin yapılmasını kolaylaştırdı. Romalılar çift şeritli bulvarlar, Arnavut kaldırımı ya da bazalt döşeli yollar, geçitler, viyadükler ve tünellerden oluşan bir ulaşım ağına sahipti. Bu sistem Kuzey Denizi'nden Sahra'ya, Atlas Okyanusu'ndan Tuna ülkelerine ve Mezopotamya'ya kadar uzanıyordu. Bu yollar, başlangıçta yalnız idari ve askeri amaçla

²⁰² Löschburg, s. 14; Toskay, s. 78.

²⁰³ Casson, s. 71-73.

²⁰⁴ Löschburg, s. 15.

²⁰⁵ Toskay, s. 78.

²⁰⁶ Löschburg, s. 16.

kullanılsa da ticaret, haberleşme ve gezginciliğin artışıyla birlikte Romalı kâşifler tarafından da kullanılıyordu.²⁰⁷

Romalılar, zevk için seyahat eden ilk gezginlerdi. Roma İmparatorluğu vatandaşları, özellikle de Roma asilleri, Mısır'a, Yunanistan'a ve Anadolu'ya yaygın olarak seyahat ediyorlardı. Romalıların suya düşkün olmaları kendi dönemlerinde kaplıcalara yapılan seyahatlerin gelişmesine sebep olmuştu.²⁰⁸ Bu kaplıcalar, şifa arayanların yanı sıra sağlığı yerinde olan kişilerin de uğrak yeri idi. Anadolu ve Mısır'dan Roma'daki kaplıcalara gelen kişiler bulunuyordu.²⁰⁹

Seyahat, milattan sonraki ilk yüzyılda son biçimine kavuşmuştur. Roma'da ve diğer önemli ulaşım noktalarında, resmi postanın kurduğu seyahat danışma noktaları bulunuyordu. Seyahate çıkmak isteyen kişiler bürolara giderek kendileri için özel bir güzergâh haritası hazırlatmaları mümkündü. Bu güzergâh haritaları, gezginlerin yollar, kentler, lokantalar ve mesafeler hakkında tuttıkları bilgilerden oluşturulmuştur. Uzun mesafeli yolculuklar bu yol haritaları sayesinde kolaylaşmıştı.²¹⁰

Seyahat eden insanlar yürüyerek ya da atlar, katırlar, tahtırevanlar, at arabaları, barka ve gemilerle ulaşımını sağlardı. Yük hayvanlarını ya da tekerlekli arabalarını kiraya veren kişiler tarafından özel seyahat trafiği düzenlenirdi. Yüksek mevki sakinleri ise kendi arabaları ve maiyetlerindeki köleler, seyyar şapelleri, boy boy altın kapları ve diğer eşyaları ile seyahat ederlerdi. Yollarda, yer ve mesafe belirten mil taşları ve yön levhaları bulunuyordu. 30-40 km'de bir arabalık, ahırlar ve hanlar vardı fakat pek çoğu güvenli olmadığı için seyyahlar tanıdıkları yerleri tercih ederlerdi.²¹¹

V. yüzyıldan itibaren misyoner ve hacıların İsa'nın izinden Filistin'e ve diğer kutsal mekanlara gitme isteği yeni bir seyahat hareketini başlatmıştı. 333 yılında Bordeaux'dan yola çıkıp Konstantinopolis üzerinden Kudüs'e yapılan bir seyahati, menzilleri ve konaklama yerlerini anlatan bir güzergâh haritası, Müslümanlığın ortaya çıkmasından

²⁰⁷ Toskay, s. 80; Löschburg, s. 18.

²⁰⁸ Toskay, s. 78-79.

²⁰⁹ Löschburg, s. 20.

²¹⁰ Löschburg, s. 22; Özgüç-Tümertekin, s. 34.

²¹¹ Löschburg, s. 23-24.

sonra doğuya seyahat eden ilk Hristiyan piskopos Arculf ve Aetheria'nın hac anıları o dönemlerden kalan ünlü seyahatnamelerdir.²¹²

XI. ve XIII. yüzyıllarda kentler yeniden gelişmeye başladı. Ortaçağ'ın yol güzergâhları canlı bir seyahat trafiğine sahne oldu. Bu dönemde yolculuk uzun yürüyüşler anlamına geliyordu. At arabaları ağır ve kabaydı, ortaçağın balçıklı yollarına uygun değildi.²¹³ Nehirler, en çok tercih edilen ulaşım yoluydu. Kamaralı kayıklar, mavna veya basit salları gibi ulaşım araçları ile akıntı sayesinde aşağıya doğru bir yolculuk yapılabilirdi. Aynı zamanda yeterli insan veya hayvan gücü bulunduğu durumlarda nehir yukarı seyahat de yapılabilirdi. Denizlerde ise yelkenli Hansa gemileri, Müslüman ve Venedikli tüccarların gemileri sayesinde pazarlar ve ülkeler arası bağlantı yolları kuruluyordu. Deniz yolcuğu fırtınalar, akıntı ve deniz korsanlarından dolayı tehlikeli bir hal alabiliyordu. Bazı kişiler yolculuğu mecburi bir eziyet olarak görüyor, bazıları da duygularını şu sözlerle ifade ediyorlardı:

“Ah yolculuk, seni gidi çetin ceviz

Karnıma giren ağır gibisin!

Pireler nasıl da ısırıyor,

Nasıl da sert çarşafılar.

Ah benim ahmak kafa

Neden çıktım sanki yola?”

Avrupa'da savaşların neden olduğu karmaşa, derebeyleri arasındaki anlaşmazlıklar, veba salgını ve açlık gibi nedenlerden dolayı uzaklara gitmek isteyen insanların sayısı giderek artıyordu.²¹⁴

“Gezgin İmparatorlar”, Ortaçağ'ın en soylu hükümdarlarıydı. Yerleşik bir sarayı bulunmayan bu hükümdarlar, bütün saray erkânı ile birlikte sayısız at, çadır, yatak, goblen, yemek takımı, sekreteryası ve seyyar şapelleriyle şato şato dolaşıp derebeyleri, piskoposlar ve kentlerde konaklıyordu. Bu seyahat biçimi Almanya, Fransa, İspanya, İngiltere, İskandinavya ve Afrika krallıklarında görülen bir özellikti. Friedrich Barbarossa, I. Maximilian, Fransız Kralı IX. Louis gezgin imparatorlardandı. Diğer bir

²¹² Löschburg, s. 25.

²¹³ Löschburg, s. 27.

²¹⁴ Löschburg, s. 28.

yolcu grubu da gezgin ozan ve öğrencilerden oluşan Fransa da Goliard adı verilen gruptu. Bu kişiler küçük bir ücret karşılığında şarkılarını söyleyen öğrenciler, işsiz keşişler, üniversiteliler ve firari papazlardı.²¹⁵

Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu döneminde görülen zevk, eğlence ve dinlenme amacıyla yapılan seyahatlerin yerini dini amaçlarla yapılan seyahatler almaya başladı.²¹⁶ Ortaçağ insanının en büyük yolculuğu Hac yolculuğuydu. Avrupa'nın her yerinden binlerce papaz, erkek, kadın, zengin yoksul herkes Kudüs'e, Roma'ya Loreto'ya (Orta İtalya) ve Santiago de Compostela'ya (Kuzeybatı İspanya); Müslümanlar ise Mekke'ye ve Kerbelâ'ya hacca giderlerdi. Hac seyahati, günümüzdeki turizmin Ortaçağ'daki biçimi olarak görülüyordu.²¹⁷

Aristokrat yolcular açık renkli, geniş kollu ceket giyip üzerine siyah deri bir manto giyerler ve başlarına üzerinde hacı işareti olan siyah keçeden büyük bir şapka takarlardı. Her türlü ihtiyaç seyahat acentaları tarafından sağlanırdı. Bu acentalar sayesinde hac ziyaretleri de turistik geziler gibi örgütlenmeye başlamıştı. Müslümanların hac yolculukları ise kabilelerle veya bireysel gayretlerle gerçekleştirilirdi. Ortaçağ'daki hac yolculukları Avrupa ile Arap-İslam dünyası arasında kültürel ve ekonomik ilişkiler kurulmasını sağlamıştı.²¹⁸ Ortaçağ dünyasında gerçekleşen önemli seyahatlerden biri de Haçlı seferleriydi.²¹⁹

XIII. yüzyılda seyahat güzergâhları değişmeye başladı. Bu yüzyılda Uzak Doğu'ya ve imparatorluk kenti Hanbalık'a (Pekin) giden ilk Avrupalı Venedikli Marco Polo oldu. Venedikli tacir Marco Polo uzun yıllar Çin'de yaşamış ve seyahatnamesini miras bırakmıştır. Marco Polo, kavurucu çöller, Doğu İran'ın dağlık bölgeleri ve Amuderya vadisinden geçerek daha önce hiçbir Avrupalının ulaşamadığı Pamir yaylasına varmıştı. Seyahat ettiği bölgedeki insanların geleneklerini, dini adetlerini, ülkelerinin coğrafyasını, ticari mallarını incelemiş ve seyahatnamesinde yer vermiştir. Ayrıca büyük Moğol Hanına ziyarette bulunmuş ve birçok diplomatik görevde ona eşlik

²¹⁵ Löschburg, s. 30.

²¹⁶ Toskay, s. 82.

²¹⁷ Löschburg, s. 32.

²¹⁸ Löschburg, s. 34-35.

²¹⁹ Abdulnasır Süt, "İslam ve Turizm İlişkisi", *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, sayı: 9/11, Ankara 2014, s. 482.

etmişti. Ülkesine döndükten sonra maceralarını anlattığı seyahatnamesi efsanevi Uzak Doğu ve kültürünün ilk kapsamlı tasviriydi.²²⁰

Vikingler de denizlere açılmış önce İzlanda'yı sonra da X. yüzyılda Grönland'ı keşfetmişler ve bu adaya yerleşmişlerdi. Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına ilk ulaşan Vikingler olsa da bu bilgi uzun yıllar saklı kalmıştır.²²¹

İslam dünyasına baktığımızda Müslümanlar, Asr-ı saadet ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren İslam dinini yaymak, fetihler sonucunda genişleyen İslam topraklarındaki beldelerde yaşayan halkları tanımak, hac ibadetini yerine getirmek, hadis gibi çeşitli ilimleri tahsil etmek gibi amaçlarla seyahatlere çıkmışlardı. Bilinen en eski seyyah Suriye fıkıh okulunun önemli bir temsilcisi olan Mekhul b. Ebu Müslim idi.²²²

İslamiyet'ten önce Araplar, Arap Yarımadası'nda ve sınır ülkelere yolculuk yapmışlardır. Hint Okyanusu'nda gemilerini bırakan Araplar, doğuda Hint'e ve batıda Afrika'ya yolculuk yaptıkları gibi kışın Şam'a yazın da Yemen'e gidiyorlardı. İslamiyet'in gelişiyile birlikte Arap yolculuklarının ufku genişlemiş ve insanları yolculuk yapmaya sevk eden sebepler de artış görüldü. İslamiyet ile seyahatler artmış, fetihler ve onu takip eden refah ortamıyla birlikte ilim ve kültür dünyasındaki artışla seyahatler de önem kazanmıştır.²²³

Abbasi halifesi Vasık Billah 842 yılında Çin ve Çin seddi hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla Samarra'dan elli kişi ile 200 katır yükü yiyecek göndermişti.²²⁴ Abbasi halifesi Muktedir-Billah ise 921 yılında İdil Bulgar Hükümdarı Almış Han'ın sarayına İbn Fadlan önderliğinde dini bir heyet göndermiştir.²²⁵

XI. ve XII. yüzyıllarda, Endülüs'te seyahate önem verildiğinden dolayı birçok seyyah yetişmişti. Endülüs'ün yetiştirdiği en ünlü seyyah ise İbn Cübeyr'di.²²⁶ Endülüs Emevi halifesi II. Abdurrahman ise 824 yılında Normanlara elçi olarak Yahya b. Hakem el-

²²⁰ *Marco Polo Seyahatnamesi*, s. 33-48.

²²¹ Löschburg, s. 38.

²²² Yazıcı, s. 9-10.

²²³ Demircan, s. 6.

²²⁴ Yazıcı, s. 10.

²²⁵ *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, s. 1-2.

²²⁶ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, 3. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2013, s. 240.

Bekri'yi göndermişti. Şair olan el-Bekri onların adetlerini, kraliçe ve kralla ilgili izlenimlerini anlatmıştı.²²⁷

XII. yüzyıldan itibaren İslam ülkelerinde seyahatler artmıştı. Bu seyahatlerin en önemlisi çalışmamızın büyük bir kısmını oluşturan İbn Battûta'nın seyahati idi. İbn Battûta, XIV. Yüzyılda memleketi Tanca'dan hac farızasını yerine getirmek için seyahate çıkmıştı.²²⁸

XIII. yüzyılda Avrupa, Altın Orda süvarilerinin etkisi altındaydı. Moğollar, Moğolistan'dan yola çıkarak gittikleri yerlere korku saçıp, yakıp yıkarak Orta Asya İmparatorluklarını, Kuzey Çin ve Rusya'yı ele geçirmişlerdi. Yaklaşan tehlikenin farkına varan Avrupa ülkeleri, Cengiz Han'ın Karakurum'daki ülkesine elçiler göndermeye başlamışlardı.²²⁹ Anadolu coğrafyasına gelen seyyahların birçoğu da bu sebeple elçilik görevi için seyahate çıkan kişilerdi.²³⁰ Bu amaçla Papa'nın elçisi İtalyan Fransisken rahibi Giovanni de Carpini ile Fransa Kralı IX. Louis'in görevlendirdiği Fransisken rahip Ruysbroeckli Willem, Moğol sarayına gönderilmişti.²³¹ 1453 yılı öncesinde Anadolu'ya yönelik yazılan seyahatnamelere baktığımızda, Haçlı seferlerine katılan görgü tanıklarının veya Anadolu'dan Asya'ya uzanan ticaret yollarından geçen tacirlerin gözlemleri olduğu görülmektedir.²³² İslam ülkelerinden Avrupa'ya ilmi heyetler gönderilinceye kadar seyahatler devam etmişti. İstanbul'a, Mekke'ye, Müslümanların ve Hristiyanların diğer kutsal topraklarına seyahatler yapılmıştır.²³³

²²⁷ Yazıcı, s. 10.

²²⁸ Seyyide İsmail Kâşif, *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, çev. Mehmet Şeker-Rıza Savaş-Ramazan Şimşek, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997, s. 84.

²²⁹ Löschburg, s. 39.

²³⁰ Köse, s. 11.

²³¹ Löschburg, s. 39.

²³² Süreyya Eroğlu-Alev Akhan, "Seyahatnamelerde Sinop", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2013, s. 258.

²³³ Yazıcı, s. 11.

BÖLÜM 2: UZAK DİYARLARIN YOLCULARI

2.1. Seyyahların Hayatı

2.1.1. Simon de Saint Quentin

Simon de Saint Quentin'in hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Fransız asıllı Dominiken bir keşiş olan Simon de Saint Quentin, Papa IV. Innocent tarafından 1245 yılında Doğu'ya gönderilen bir grup keşişin arasında yer almıştır. Moğolların yaptıkları kıyıma son vermelerini ve Hıristiyanlığı kabul etmelerini bildiren papalık mektubunu Moğol hakanına ulaştırmakla görevli heyetin içerisinde bulunduğundan dolayı Anadolu'da uzun bir süre kalmış, gözlemlerde bulunmuştur.²³⁴

Simon ve heyet içerisinde yer alan diğer üyeler 1245 tarihinde yola çıkmıştı. Heyet yol güzergâhları üzerinde bulunan Dominiken keşişlerini de yanlarına alarak Antakya, Kilikya ve Büyük Ermenistan'dan geçerek Tiflis'e, oradan da Nahçıvan'ın kuzeydoğusundaki Sisian şehrine ulaşmıştı. Heyet, 24 Mayıs 1247'de Moğol ordasına varmıştı. Simon'un da içinde yer aldığı bu Dominiken heyeti, Moğollar içerisinde dokuz hafta geçirmiş ve buraya ulaşmaları iki yıldan fazla sürmüştü. Baycu'nun Papa'ya yazdığı cevabi mektupta dönüş tarihi olarak 25 Temmuz 1247 ibaresi bulunmaktadır. Fakat heyetin dönüş tarihi net olarak bilinmediği için, 1248 sonbaharında döndükleri kabul edilmektedir.²³⁵

Simon'un eserindeki ifadelerle bakıldığında daha çok üçüncü şahıs anlatımlarından elde edilen bilgilerin kullanıldığı görülmektedir. Eserindeki anılar, daha sonraki yüzyıllarda birçok yazar tarafından parçalar halinde alıntılanarak kullanılmıştır.²³⁶ Moğollara giden bir heyetin içinde bulunduğundan dolayı eserinde ağırlıklı olarak Moğollarla ilgili bilgilere yer vermiştir. Ayrıca Gürcüler ve Ermeniler hakkında da bilgiler yer almaktadır. Eser Türkiye Selçukluları, Anadolu ve Yakın Doğu tarihi için de önemli bir kaynaktır.²³⁷

²³⁴ Ayönü, s. 253.

²³⁵ Tural, s. 29.

²³⁶ Quentin, s. 5.

²³⁷ Muhammed Ali Budak, "Seyahatnamelere Göre Ortaçağda Batı Anadolu", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 4; Tural, s. 31.

2.1.2. Ruysbroeckli Willem

Ruysbroeckli Willem'in 1215-30 yılları arasında doğduğu varsayılmakla beraber, doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Rahip Willem'in kendi gezi raporunda yer alan kişisel bilgileri oldukça azdır. Raporunda kendisi hakkında verdiği tek kişisel ayrıntı, cüsseli biri olduğudur. Soyadının imlasından yola çıkarak doğum yerinin Brabant'taki Ruysbroeck değil, Fransız Flanders'inde Cassel yakınlarındaki Ruysbroeck olduğu tahmin edilmektedir.²³⁸ Fransisken tarikatı üyesi olan Willem'in, hayatının bir kısmını Paris'te geçirdiği ve burada Fransa Kralı IX. Louis'le tanıştığı bilinmektedir.²³⁹

XIII. yüzyılda ortaya çıkan Moğol istilası, hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar için büyük tehlike arz ediyordu. Hıristiyan dünyası bu istilaya karşı önlem almak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştu. Bu amaçla, Moğolları ikna edip dost olmaya ve onları Hıristiyan yapmaya gayret etmişler, ancak bunda pek başarı elde edememişlerdi. Bu nedenle de Moğolların arasına misyonerler göndermeyi planladılar. Bu misyonerlerin bazıları gönüllü bazıları da özel olarak seçilen kişilerdi. Ruysbroeckli Willem da bunlardan birisi olup Fransa Kralı Louis tarafından seçilmişti.²⁴⁰

Willem, Moğolları öğrendikten sonra onlara Hıristiyanlık vaaz etme isteğine kapılmıştı. Filistin'de bulunduğu sırada Batu'nun oğlu Sartak'ın Hıristiyan olduğunu duyunca Sartak'ın sarayına uğramaya karar vermişti.²⁴¹ Willem, aynı zamanda yanında Fransa kralının Sartak'ın Hristiyan olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti içeren bir de mektup taşıyordu.²⁴²

Ruysbroeckli Willem'in Yakınoğu'ya gitmek için hangi tarihlerde Fransa'dan ayrıldığı kesin olarak bilinmemektedir. 1248-49 kışını Kıbrıs'ta geçirmişti. Dolayısıyla 1249-1250 yılındaki Mısır seferi sırasında haçlı ordusuyla birlikte olduğu düşünülmektedir. Fakat bu konuyla ilgili bilgi vermediği için Willem'in bütün sefer boyunca Kraliçe Margaret ile Dimyat'ta kalma olasılığı da vardır. Ruysbroeckli Willem'in, Kral Louis'nin Mısır'dan ayrılıp Filistin'e yerleştikten sonra düzenli olarak kral ve kraliçeyi

²³⁸ Jackson-Morgan, s. 56.

²³⁹ Tural, s. 32.

²⁴⁰ Köse, s. 14.

²⁴¹ Jackson-Morgan, s. 58.

²⁴² Tural, s. 32.

ziyaret ettiği bilinmektedir.²⁴³ Ruysbroeckli Willem gezisine çıkacağı zaman Kral Louis tarafından yanına, kralın temin ettiği sadakaları taşıyan Gosset isimli bir kâtip ve bir de İncil verilmişti. Kraliçe de güzel tezhipleri olan bir dua kitabı hediye etmişti.²⁴⁴ Willem, doğu seyahatine çıkmadan önce bazı hazırlıklar yaptı. Kutsal ülkede Andreas ve Balduin'den önemli bilgiler edindi.²⁴⁵

Willem gezisine Konstantinopolis'ten başladı. 13 Nisan 1253'te Ayasofya'da vaaz verdi.²⁴⁶ Fransa Kralı, Sartak'ı Hıristiyan oluşundan dolayı kutladığı mektubunda ayrıca Ruysbroeckli Willem ve arkadaşlarının Sartak'ın hakim olduğu bölgelerde konaklamalarına izin vermesini de rica ediyordu. Fakat mektubun son bölümü Moğolların kafasını karıştırmıştı. Rahip Willem ve arkadaşı önce din adamı olarak kabul edildi iseler de Sartak, mektubu aldıktan sonra heyeti Batu Han'ın yanına gönderdi. Rahip Willem, daha sonra mektubun yanlış çevrildiğini, Sartak'ın mektubu Müslümanlara karşı Moğol desteği için bir çağrı olarak algıladığını öğrendi. Batu da bu doğrultuda kağana bir ön mektup yollamış fakat bu mektup kaybolmuştu. Rahip Willem, Moğollara geliş amacını açıklamakta özgür kalmıştı. Böylece seyahatinin misyonerlik amaçlı olduğu, Moğollara diplomatik bir görev amacıyla gelmediği ortaya çıkmış oldu.²⁴⁷

Rahip Willem'in Moğol ülkesine gelmesindeki amacı sefil kölelerin arasına yerleşerek onlara ruhanî bir huzur vermek ve çocuklarına eğitim sağlamak, pagan efendilerini Hıristiyan yapmaktı. Fakat başarılı olamadı. Aynı zamanda kutsal kitabı yaygınlaştırma çabaları da sonuçsuz kaldı. Bunun nedeni ise çevirmeni Homo Dei'nin yaptığı yanlış çevirilerdi. Moğol topraklarına vardıktan üç ay sonra kendisine Parisli kuyumcu Guillaume Buchier'in evlatlığını tercüman olarak aldıysa da Mengü Han'ı etkilemeyi başaramadı. Eğer bir misyoner değil de elçi olarak gelseydi, kağanla görüşebilmek ve ona İncil'i anlatabilmek için daha çok fırsatı olacaktı. Mengü Han, Rahip Willem'i

²⁴³ Jackson-Morgan, s. 57.

²⁴⁴ Jackson-Morgan, s. 58.

²⁴⁵ Beyhan Palancı, "Ortaçağ Seyahatnamelerine Göre Türk Dünyasında Gelenek ve Görenekler", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 4.

²⁴⁶ Jackson-Morgan, s. 58.

²⁴⁷ Jackson-Morgan, s. 59-61

kendi elçisi olarak Fransa kralına geri göndermiştir. Rahip Willem, Moğol ülkesinde bulunduğu bu sürede sadece altı kişiyi vaftiz edebilmişti.²⁴⁸

Willem, Karakum'dan ayrılırken kendisine hediye olarak altın, gümüş ve değerli kıyafetler takdim edilmiş fakat o “böyle şeyler asla almayız” diyerek bu hediyeleri geri çevirmişti. Ayrıca dönüş yolunda kendisine bir Moğol elçisiyle gitmesi teklif edilmişse de ortaya çıkabilecek sıkıntılardan dolayı bu teklifi kabul etmemişti.²⁴⁹

Ruysbroeckli Willem seyahatine çıkarken belirlediği amaçları gerçekleştiremese de Kral Louis'nin ondan istediği, Tatarlar arasında gördüğü her şeyi yazma isteğini yerine getirmişti. Rahip Willem, 1255 yılında Yakınoğu'ya döndüğünde Kral Louis'nin Fransa'ya gittiğini öğrendi. Bu sebeple Kral Louis'e sözlü bir rapor vermek amacıyla kutsal toprakların eyalet başrahibinden izin istedi. Başrahip ise kâtip Gosset ile yazılı bir rapor göndermesi emrini verdi. Tam tarihi bilinmemekle birlikte, Willem'in 1257 yılında Fransa'ya gittiği bilinmektedir. Bu tarihten sonra gözden kaybolmuştur.²⁵⁰

Ruysbroeckli Willem raporunda kendini “Çömez Rahipler Tarikatının en çömezi” olarak takdim eder. Willem, seyahatini 1253-1255 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Fransa Kralı IX. Louis'ye sunduğu rapora başlarken şu sözleri söylemiştir: “Ecclesiasticus'ta akıllı adam için şöyle yazar: ‘Yabancı insanların ülkesine gidecek; her şeydeki iyiyi ve kötüyü sınayacaktır.’ Bu görevi gerçekleştirdim, Kralım, ama umarım bir aptal değil, akıllı bir adam olarak olmuştur. Çünkü birçok kişi akıllı bir adamın yaptığını yapar, ama akıllı bir biçimde değil, aptalca; korkarım ki ben bunlardan biriyim. Ama gene de, nasıl davranırsam davranayım, sizden ayrıldığım zaman bana Tatarlar arasında gördüğüm her şeyi yazıya dökmemi söylediniz ve size uzun uzun yazmaktan çekinmemeye teşvik ettiniz; ben de buyurduğunuz gibi yapıyorum, ama korkuyla ve utanarak, çünkü böylesine yüce bir hükümdara yazarken kullanmam gereken sözcükler dağarcığımda yok.”²⁵¹

Ruysbroeckli Willem'in eserine baktığımızda, görevine anılarını yazıyor gibi yaklaştığını söyleyebiliriz. Raporu, onun ve arkadaşlarının karşılaştığı olaylara

²⁴⁸ Jackson-Morgan, s. 61.

²⁴⁹ Tural, s. 38.

²⁵⁰ Jackson-Morgan, s. 64.

²⁵¹ Willem, s. 75.

dayanmaktadır. Raporda göze aldıkları tepkilerden, Mengü Han'ın sarayına varmak için bozkırda karşılaştıkları güçlüklerden bahsetmektedir. Moğollar için “İnsan olmayan ve anlayışsız bir ulus” ifadesini kullanmaktadır.²⁵² Raporunda çizdiği Budizm portresi, bu dinin bir Avrupalı tarafından hazırlanan ilk anlatısı olarak kabul edilmektedir.²⁵³ Karakurum'un anlatısı, orayı ziyaret eden bir kişi tarafından yapılan ilk betimlemedir. Çincenin yazılı karakterine ait ilk gözlemler de yine Willem'a aittir.²⁵⁴

2.1.3. Marco Polo

Marco Polo'nun doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, mevcut kayıtlara göre, babası Niccolo 1269 yılında Venedik'e döndüğünde oğlunun henüz on beş yaşında olduğu belirttiği tarihten dolayı, Marco Polo'nun 1254 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Köklü bir aileden gelen Pololar XI. yüzyılda Dalmaçya'dan Venedik'e göç etmişlerdir.²⁵⁵

Marco Polo'nun babası Niccolo ile amcası Matteo İstanbul, Kırım, Volga bölgesi, Bulgar ve Saray şehirleriyle İran'dan Çin'e kadar uzanan alanda ticaretle uğraşmışlardır.²⁵⁶ Uzak Doğu, o yıllarda birçok Venediklinin ilgisini çekiyordu. Bu coğrafyayı gidip görmek isteyen pek çok kişi vardı ama kimse buna cesaret edemiyordu.²⁵⁷

Niccolo ve Matteo Polo, 1260 yılında Latin İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis'e gider ve oradan Doğu'ya bir sefer düzenlemeye karar verirler. Yol üzerinde yer alan Buhara'da, Tatarların savaşlarından dolayı üç yıl beklerler ve sonra Kubilay Han'ın Moğolların başkenti yaptığı Hanbalık'a varırlar. Polo kardeşler, Batı'dan gelen ilim adamları, din adamları ve tüccarlara ilgi duyan Kubilay Han tarafından ağırlanır. Kubilay Han, iki kardeşten Avrupa, imparatorlar, Papa ve kilise hakkında merak ettiği bilgileri öğrenir ve kendilerinden Papa'ya bir mektup iletmelerini ister. Bu mektupta Papadan Hıristiyanlığın temel kurallarını anlatacak ve halka bu dini kabul ettirecek yüz din ve bilim adamı göndermesini talep eder. Ayrıca Papadan

²⁵² Jackson-Morgan, s. 64.

²⁵³ Jackson-Morgan, s. 66.

²⁵⁴ Jackson-Morgan, s. 67.

²⁵⁵ *Marco Polo Seyahatnamesi*, yay. haz. Filiz Dokuman, I, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, s. 7.

²⁵⁶ Şakiroğlu, s. 41.

²⁵⁷ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 8.

Hıristiyan olan ölmüş annesi için, İsa'nın Kudüs'te bulunan kabrindeki kandilden kutsal yağ göndermesini de rica eder.

Niccolo ve Matteo Polo, bu görevle yola çıkar ve 1269 yılında Filistin'de Akka'ya varırlar. Bu süreçte Papa IV. Clemens öldüğü ve yeni papa henüz seçilmediği için Venedik'e geri dönerler. Venedik'e dönen Niccolo, eşinin öldüğü ve oğlu Marco'nun yalnız kaldığını öğrenir. Pololar, bu tarihten itibaren iki yıl boyunca yeni papanın seçilmesini beklediler.²⁵⁸

İki yıl sonra Papa Gregorius tarafından tekrar Pekin'e gönderilen Polo kardeşler bu seyahatlerinde yanlarına Marco Polo ile birlikte iki misyoner de aldılar.²⁵⁹ Marco Polo, babası ve amcası ile birlikte 1271 yılında Venedik'ten ayrıldı. Önce Akka'ya, sonra da Kubilay Han'ın istediği kandilin yağından almak için Kudüs'e gittiler. Birkaç hafta sonra yeni papanın seçildiği haberini öğrenmeleri üzerine, Kubilay Han'ın mektubunu iletmek için Papa X. Gregorius'u ziyaret ettiler. Papa, Kubilay Han'ın mektubuna ilgi göstermiş fakat yüz bilim ve din adamı göndermek yerine Polo kardeşlerin yanına iki Dominiken keşişi vermişti. Bu iki keşiş, yola çıktıktan bir süre sonra Ermenistan'daki savaşın haberini alınca korkup geri döndüler. Polo kardeşler ve Marco Polo Sivas'tan Mardin'e oradan da Musul'a geçip deniz yolu ile Hürmüz'e vardılar. Oradan da kara yolundan kuzeye doğru yolculuklarına devam ettiler. Kirman ve Horasan'ı geçen Pololar, İran ve Afganistan üzerinden Pamir düzlüğüne ulaştılar. 1275 yılında Kubilay Han'ın Çin'de Shangdu'da bulunan yazlık sarayına vardılar.²⁶⁰ Kubilay Han, bu tarihe kadar Batılılarla hiç görüşmemiş, sarayına kabul etmemişti. Polo kardeşler saraya kabul edilen ilk Batılılardı ve yirmi yıla yakın bir süre burada, Doğu'da kaldılar.²⁶¹

Henüz küçük yaşta bulunan Marco Polo, Doğu'da kaldıkları süre boyunca mahalli dilleri öğrendi. Burada birçok olaya şahit oldu ve bazı resmi görevler üstlendi.²⁶² Polo'nun elçilik görevinin mahiyeti bilinmese de, Moğol İmparatorluğunda pek az kişiye verilen imtiyazlara sahip olduğu bilinmektedir. Marco Polo, zekâsıyla Kubilay Han'ı etkilemiş ve onun hem danışmanı hem de elçisi olmuş, imparatorluğun dört bir

²⁵⁸ Basmacı, s. 19-20; Tural, s. 40-41.

²⁵⁹ Şakiroğlu, s. 41.

²⁶⁰ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 8-9; Basmacı, s. 20.

²⁶¹ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 9.

²⁶² Şakiroğlu, s. 41.

yanındaki zor görevlere gönderilmişti. Ayrıca Han, Marco Polo'yu yolculuklarında ve av seferlerinde yanında götürmüştü. İmparatora gezdiği yerler hakkında bilgi veren Marco Polo, 24 yaşındayken Hangzhou şehrine vali olarak atandı. Üç yıl vali olarak görev yaptıktan sonra imparatorun elçisi olarak Çin'in güneyini ve Birmanya, Laos ve Vietnam'ı dolaşmıştı. Marco Polo Çin'de kaldığı on yedi yıl boyunca çeşitli deneyimler, maceralar ve olağanüstü olaylar yaşamıştı.²⁶³

Marco Polo, Kubilay Han'dan kendisi, babası ve amcası adına, memleketlerine dönmek için izin istemiştir. Fakat Büyük Han gitmelerini istemediği için bu isteği kabul etmek istemedi. Bu sırada Polo kardeşler için büyük bir fırsat ortaya çıktı. İlhanlı hükümdarı Argun'a, eşi olacak olan Prenses Kökeçin'in getirilmesi gerekmekteydi. Fakat kara yolu tehlikeli olduğundan dolayı bu yolculuk denizden sağlanmalıydı. Polo kardeşler de denizcilikte tecrübeli oldukları için bu görev onlara verildi.²⁶⁴ Pololar, 1292 yılında dönüş yolculuğuna başladı. On dört gemi ve 700 mürettebattan oluşan filo ile yola çıktıktan on beş ay sonra İran Körfezi'nde Hürmüz Limanı'na ulaştılar. Kubilay Han tarafından Argun Han'a gönderilen Prenses Kökeçin'e saraya kadar refakat ettiler. Argun Han vefat ettiği için Gazan Han'ın misafiri oldular.²⁶⁵

Marco Polo ve ailesi 1295 yılında Venedik'e döndüler. Venedik'te bulunan ailenin diğer üyeleri artık Polo kardeşlerden ümidi kesmiş, onların ölmüş ya da öldürülmüş olduklarını düşünüyorlardı. Onları karşılarında gördüklerinde tanımayıp "Hayır, siz Marco Polo değilsiniz" dediler. Hatta komşuları "Siz Tatarlarsınız, Şu kılıkta hiç Venedikli görmedik" diyerek onları tanımamıştı.²⁶⁶

1298 yılında Venedikliler ile Cenovalılar arasında savaş çıkınca Marco Polo askere alındı. Curzola Savaşı adı verilen mücadele sonucunda donanması ile birlikte esir edilip zindana atıldı.²⁶⁷ 1299 yılında yapılan barış antlaşmasıyla tekrar serbest bırakıldı.²⁶⁸

Marco Polo, Venedik'te evlendi ve üç kız çocuğu oldu. Babası Nicolo 1300 yılında, kendisi de 1324 yılında vefat etmiştir. Marco Polo, San Lorenzo Kilisesi'ne

²⁶³ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 9; Basmacı, s. 20.

²⁶⁴ Basmacı, s. 21.

²⁶⁵ Şakiroğlu, s. 41.

²⁶⁶ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 10.

²⁶⁷ Şakiroğlu, s. 41.

²⁶⁸ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 10.

gömülmüştür. Marco Polo'nun yaşadığı ev, Venedik Belediyesi tarafından muhafaza edilmiş ve mahalleye adı verilmiştir.²⁶⁹

Marco Polo, zeki bir gençti. Yolda görüp dikkatini çeken kasaba ve şehirleri gözlemliyordu. Bu insanların örf ve adetlerini, nasıl yaşadıklarını, şehirlerinin maddi hayatını inceleyip bir kenara not alıyordu.²⁷⁰ Marco Polo'nun yolculuğu boyunca tuttuğu bu kayıtlar, Cenova hapisanesindeyken yanında bulunan Fransız öykü yazarı Pisalı Rustichello adlı bir esir tarafından kaleme alındı. Batı dünyası Marco Polo'yu "Tarihin en büyük seyyahı" olarak kabul etmektedir.²⁷¹ Marco Polo'nun Doğu ülkelerine yaptığı yolculukları anlattığı seyahatnamesi, Batı edebiyatının ilk seyahatnamesi kabul edilmektedir.²⁷²

2.1.4. Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî

El-Ömerî, 3 Şevval 700 (11 Haziran 1301) yılında Dımaşk'ta doğdu.²⁷³ Şeceresi, Şihabeddin, Ebu'l Abbas, Ahmed b. Muhyiddin Ebû Zekeriyya Yahya b. Ebu'l Meâli Fazlullah b. Ebu'l Fazl el-Mücella b. Cemaleddin Dagcan b. Halaf b. Ebu'l Fazl Nasr b. Mansur b. Ubeydullah b. Adiy b. Muhammed b. Ebû Bekr Abdullah b. Ubeydullah b. Ebû Bekr b. Ubeydullah es-Salih b. Ebû Seleme Abdullah b. Ubeydullah b. Ebu Abdurrahman Abdullah b. Ömer İbni'l Hattab el-Kureşi el-Adevi el-Ömerî'dir.²⁷⁴ Kirman kökenli Beni Fazlullah ailesinden geldiği için İbn Fazlullah, soy kütüğünün Hz. Ömer'e dayanması sebebiyle de el-Ömerî olarak tanınmaktadır.²⁷⁵ Yaklaşık bir asır süresince Mısır ve Suriye'de Divan-ı İnşa başkanlığında bulunan bir aileye mensuptur. Bu ailenin fertleri Aşağı Mısır'ın Bürüllüs kentinde oturmalarına rağmen kendilerini Mısırlı değil Suriyeli olarak görüyor ve Dımaşkî künyesini kullanıyorlardı.²⁷⁶

El-Ömerî'nin babası Muhyiddin Yahya b. Fazlullah önce Dımaşk divanında çalışmış, 729/1329'dan sonra da Kahire Divânu'l-inşâsı'nda sır kâtibi olarak görev yapmıştı.²⁷⁷

²⁶⁹ Şakiroğlu, s. 41.

²⁷⁰ Marco Polo Seyahatnamesi, I, s. 9.

²⁷¹ Dunn, s. 6.

²⁷² Maden, s. 149.

²⁷³ Abdülaziz el-Alevi, "İbn Fazlullah el-Ömerî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 483.

²⁷⁴ Batur, s. 7.

²⁷⁵ El-Alevi, s. 483.

²⁷⁶ Batur, s. 7.

²⁷⁷ Güler, s. 93.

El-Ömerî'nin Alaaddin Ali, Bedreddin Muhammed, Ebrekuhî ve Muhammed b. Hüseyin el-Fuyî adında dört kardeşi vardır.²⁷⁸

İbn Fazlullah el-Ömerî, ilk tahsilini tamamladıktan sonra Kahire'ye gitti ve dönemin birçok büyük âliminden ders aldı. Kahire, İskenderiye ve Hicaz'da eğitimlerine devam etti. Dönemin önemli âlimlerinden Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, kelim, usul-i fıkıh, arûz, meânî ve beyan dersleri aldı. Eğitimini tamamladıktan sonra Kahire'de kadılık görevinde bulundu. Dâhili ve harici resmi yazışmaları yürüten Divanü'l-İnşa nazırlığı vazifesinin yanında ilmi araştırmalara da devam eden el-Ömerî coğrafya, topoğrafya ve tarihle meşgul oldu. İyi bir fıkıh âlimi, edebiyatçı ve tarihçidir. Uzakdoğu halklarının tarihiyle de ilgilenmiştir. Olayları tahlilde ve şahsiyetleri değerlendirmede oldukça başarılıdır.²⁷⁹

El-Ömerî, Cengiz Han döneminden kendi dönemine kadar olan Moğol tarihini çok iyi biliyordu. Bu bilgisi hem Memlûk devletinin dış siyasetinde hem de Moğol devlet sisteminin Memlûkler üzerindeki etkilerini görmek açısından önemlidir. Ayrıca öğrendiği bu bilgiler eserini kaleme alırken kendisine de yararlı olmuştur.²⁸⁰

El-Ömerî, Dımaşk'ta inşa işine başladı ve babası sır kâtipliği görevine atanınca onunla birlikte Mısır'a gitti. Buradaki görevi sultana gelen mektupları okumaktı. Babasının görevinden azledilmesi sonucu Dımaşk'a geri döndülerse de kısa bir süre sonra babası tekrar sır kâtibi olarak Kahire'deki görevinin başına geçti. El-Ömerî de sultana gelen mektupları okumaya devam etti. El-Ömerî, burada Daru'l Adl'da yani Adalet Bakanlığı Sarayı'nda kalıyordu. Bir gün Devâddâr Emir Salahaddin Yusuf'la araları bozulunca sultan onun yerine Seyfeddin Buga'yı Devâddâr tayin etmişti. 730 yılında, Şam naibi Emir Tengiz Sultandan Alemüddin Muhammed b. Kutub'u Dımaşk'a sır kâtibi olarak görevlendirmesini isteyince el-Ömerî karşı çıkmıştı. Alemüddin'in Kıptî olduğunu ve sır kâtipliği görevine uygun olmadığını söylemiş fakat sultan atama kararını imzalamıştı. El-Ömerî tekrar itiraz edince sultan tarafından azarlanmıştı. Bunun üzerine el-Ömerî: "Müslüman bozuntusu birini nasıl sır kâtibi olarak atar, nasıl onun maaşını yükseltirsiniz? Sana hizmet etmeye değmezmiş ve bundan sonra sana hizmet etmek bana haram olsun!" diyerek salonu terk etmiştir. Babası, oğlunun bu yaptıklarını

²⁷⁸ Batur, s. 7.

²⁷⁹ El-Alevi, s. 483; Güler, s. 94.

²⁸⁰ El-Alevi, s. 483.

öğrenince, sultanın yanına gitmiş ve oğlunu bağışlamasını istemişti. Sultan, babasının hatırı için onu affetmiş fakat yerine diğer oğlu Alaaddin Ali'yi getirmesini istemiştir. Böylece Şihabeddin babası ölünceye kadar evde oturmuştur.²⁸¹

Şihabeddin el-Ömerî, Dımaşk'a gitmek için sultandan bir dilekçe isteyince sultan öfkelenmiştir. Sultan, Devâdâr Taçar'a el-Ömerî'ye kendi el yazısıyla on bin dinarlık bir belge imzalatmasını ve kabul etmemesi durumunda kırbaçlanmasını emretmiştir. El-Ömerî önce kırbaçlanmış sonunda da belgeyi imzalamıştır. Borcunun tamamını ödeyemediği için de hapse atılmıştır. Tuhaf bir sebepten dolayı altı ay on sekiz gün sonra serbest bırakılmıştır. Bunun sebebi de kâtiplerden biri tarafından sultanın el yazısı taklit edilip, el-Ömerî'nin elinin kesilmesi için sahte bir ferman yazılmış olmasıdır. Bu ferman sultan tarafından öğrenilince el-Ömerî affedilmiştir. Bu olaydan sonra el-Ömerî Kahire'deki evine gitmiş ve bir süre sonra tekrar Dımaşk'taki sır kâtipliği görevine atanmıştır. Sultan ölünceye kadar görevine devam etmiştir. Sultan öldükten sonra da el-Ömerî'nin devletle arasındaki problemler devam etmişti. Hakkındaki şikâyetlerden dolayı Kahire'ye çağrılmış, kardeşi Alaaddin'in ricasıyla tekrar Dımaşk'a gönderilmişti. Bundan sonra işten ayrılmış ve kendisine maaş bağlanmıştır.²⁸² Bu hadiseden sonra İslam coğrafyası ile ilgili eseri *Mesâlikü'l-ebşâr'ı* ve diğer kitaplarını kaleme almıştır.²⁸³

Veba hastalığının Dımaşk'ta da görülmesi üzerine hacca gitmeye niyetlenmiş fakat ailesi ile birlikte Kudüs'e gitmiştir. Burada hanımını kaybetmiş, kendisine de bu hastalık bulaşınca bitkin düşmüştür. Şiddetli bir ateş ile başlayan veba hastalığı sonucu vefat etmiştir. El-Ömerî'nin ölümünün ardından sultan tarafından oğlu Kadı Bedreddin Muhammed sır kâtibi ve inşa divanı reisi olarak atanmıştır.²⁸⁴

El-Ömerî, Divânü'l-İnşa'daki görevi sırasında resmi yazışmalar konusunda önemli yeniliklerde bulunmuştu. Divânü'l-İnşa görevlisinin memleketin kanunlarını, dilini ve hatta bütün sırlarını, halkın gizledikleri şeyleri dahi bilmesi gerektiğini söyleyen el-Ömerî aynı zamanda *Kur'an-ı Kerim*'i, Peygamberimizin hadislerini, önceki sultanların politikalarını, atasözleri ve şiirleri de iyi bilmesi gerektiğini belirtmişti. Ayrıca

²⁸¹ Batur, s. 8-9.

²⁸² Batur, s. 9-10.

²⁸³ El-Alevi, s. 483.

²⁸⁴ Batur, s. 10-11.

görevlilerin sultan buyurduğu zaman ne yazması gerektiğini bilmelerini vurgulamıştır.²⁸⁵

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî pek çok önemli eser kaleme almıştır. En önemli eseri “*Mesâlikü'l Ebsâr fî Memâlik'il-emsâr*”dır. Yazarın günümüzde bilinen toplam on yedi eseri bulunmaktadır.²⁸⁶

Mesâlikü'l Ebsâr fî Memâlik'il-emsâr adlı eseri, tarih, coğrafya, edebiyat, astronomi, tıp, sosyoloji vs. konularında kaleme alınmış büyük bir ansiklopedidir. H. VIII. yüzyılda yazılan bu eser, Memluklu sultanları döneminde kaleme alınmış en önemli çalışmalardandır.²⁸⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi, kaynaklar bölümünde bulunmaktadır.

Et-Ta'rif Bi'l-mustalahi's-şerif adlı eseri divan yazışmaları konusunda kaleme alınmış bir el kitabıdır. Divan-ı İnşa'da çalışan katipleri nazarî ve amelî konularda aydınlatmak amacıyla yazılmıştır. Diploması ilmine dair olan bu eser, yedi bölümden meydana gelmektedir.²⁸⁸ Birinci bölümde yazışmaların derecelerinden, ikinci bölümde ahidler, taklidler, tefvizler, tevkiler, merasimler ve menşurlardan, üçüncü bölümde yeminlerden, dördüncü bölümde amanlardan, anlaşmalardan, fesihlerden, beşinci bölümde her memleketin genişliğinden, şehirlerden, kalelerinden, nahiyelerinden, altıncı bölümde posta merkezlerinden, güvercinlerden, develerinden, harp gemileri ve denizde yolculuk yapan gemilerden, yedinci bölümde bazı olaylardan bahsedilir ve örnekler verilir.²⁸⁹ Ayrıca eserde yazışma çeşitleri, Şam ve Mısır coğrafyası, posta teşkilatı, şehirlerarasındaki mesafeler hakkında bilgiler verilmiştir. Mısır'daki eski adet ve gelenekler hakkında da bilgi bulunmaktadır. El-Ömerî'nin “Defnü'z-zünûb” geleneğine dair verdiği bilgiler, başka hiçbir kaynakta bulunmamaktadır.²⁹⁰ Eser zamanımıza kadar ulaşmış, 1984 yılında Mısır'da ve 1992 yılında Kerek'te basılmıştır.²⁹¹

Memâlikü Ubbâd Es-Salîb adlı eserinde el-Ömerî, o çağda yaşayan Frenk hükümdarlarını anlatmaktadır. Eserindeki bilgileri hapishane arkadaşı Cenovalı Balaban'dan dinlediklerine dayanarak kaleme almıştır. Eserde Fransa ve Almanya'nın

²⁸⁵ Güler, s. 94.

²⁸⁶ Batur, s. 11.

²⁸⁷ Batur, s. 11.

²⁸⁸ El Alevi, s. 483-484.

²⁸⁹ Şeşen, s. 190-191.

²⁹⁰ El-Alevi, s. 483-484.

²⁹¹ Güler, s. 94.

sosyopolitik durumlarından, “bunduk” isimli silahtan ve İtalyanlar ile Cenovalılardan bahsedilmektedir. Eser, 1883 yılında Roma’da İtalyanca çevirisi ile yayınlanmıştır.²⁹²

Dem’atu’l Bâki ve Yakzatu’ş-şâki adlı eserinin sonunda el-Ömerî’nin el yazısı ile yazılmış şu satırlar bulunmaktadır: “Bunları benim ağızımdan Mevlânâ Şeyh Hafız... Ebu’l Hayr Said b. Abdullah el-Dehli el-Hanbeli –Allah ona uzun ömürler versin- ve Şeyh Berhaneddin İbrahim b. Kemaleddin Muhammed b. Nasru’l Ensari benim Kaysun’daki evimde 745 yılı Safer ayının yedisine tekabül eden Cumartesi günü dinlendiler. Bu eseri Ahmed b. Yahya b. Fazlullah el-Ömeri –Allah onun günahlarını affetsin- yazmıştır.”²⁹³

Zehebiyyetü’l-asr adlı eser, İslam dünyasının doğu ve batısındaki şairlerin hayat hikâyeleri ve eserlerinden oluşmaktadır.²⁹⁴ Tunus’ta Eski Eserler Kütüphanesi’nde eserin sadece beş sayfası bulunmaktadır.²⁹⁵

Sahâbetü’l-müşâk adlı eseri de Hz. Peygamber’le ilgili methiyelerden oluşmaktadır.

Eş-şeteviyyât adlı eseri kış mevsiminde kardeşlerine yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 1144 no.lu kayıtla, Arapça Elyazmaları Enstitüsü no. 498’de bulunmaktadır.

Favâdilu’s-semer fi Fadâil-i Âl-i Ömer adlı eseri de kendi ailesi ve soyuyla ilgili kaleme alınmıştır. Dört ciltten oluşan eser, henüz bulunamamıştır.

Ed-dürerü’l-ferâid adlı eseri, İbni Hakan’ın “Kalâidu’l ‘ıkbân Fî Mehâsini’l A’yân” adlı eserinin özetidir. Hükümdarlar, vezirler, kadılar, âlimler, şairler ve ediblerle ilgili anekdotlar içermektedir.

El-Ömerî’nin diğer eserleri ise şunlardır: “*Nüzhetü’l Kâfiye fi Ma’rifeti’l Kitâbe ve’l-qâfiye, Ed-da’vetü’l-müstecâbe, Sefretü’s-sefere, Nefhatu’r-ravz, Ed-dâiretü beyne Mekke ve’l-bilâd, Tezkiretü’l Hâtur, Hüsnü’l vefâ limeşâhîri’l-hulefâ ve El-Cevâhir el Mültekata.*”²⁹⁶

²⁹² Batur, s. 12.

²⁹³ Batur, s. 12.

²⁹⁴ Batur, s. 12.

²⁹⁵ Güler, s. 95.

²⁹⁶ Batur, s. 12-13.

2.1.5. İbn Battûta

Ortaçağ'ın en büyük Müslüman seyyahı olarak bilinen İbn Battûta, 17 Recep 703'te (24 Şubat 1304) Fas'ın Tanca şehrinde dünyaya geldi. Asıl adı Ebu Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî'dir. Berberî Levâte kabilesine mensup olup, ailesi Berka'dan Tanca'ya göç etmişti.²⁹⁷ Bundan dolayı da bir Mağribi yani "Batılı"ydı. Başkenti Fez olan Merini hanedanlığının tebaasındandı. Etnik olarak Berberi olmakla birlikte Maliki mezhebine mensup Sünni bir Müslümandı.²⁹⁸

İbn Battûta, genç yaşında hukuk eğitimi aldı.²⁹⁹ Seyahatnamesinde geçen "Kazâ ve meşihat benim ve atalarımın mesleğidir." cümlesinden anlaşıldığı üzere ailesinden birçok Müslüman fakih yetişmişti.³⁰⁰ Kendisi de pek çok yerde kadılık yapmış ve Mağrip'te Tâmesnâ kadılığı yaparken vefat etmişti.³⁰¹

İbn Battûta'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgilerin ana kaynağı kendi seyahatnamesidir. İbn Battûta'dan bahseden en eski müellifler Lisanüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Hacer el-Askalânî ve İbn Haldun'dur.³⁰² Abdülhây Haseni ve Makkarî de İbn Battûta'nın seyahatnamesinden alıntılarda bulunmuş tarihçilerdir. Hem Avrupa'da hem de İslam dünyasında Rihle'nin tanınmasında Muhammed b. Fethullah b. Mahmud Beylûnî'nin önemi büyüktür. Avrupa'daki ilk İbn Battûta çevirilerine onun sunduğu özetle başlanmıştır.³⁰³

İbn Battûta'nın kişisel özelliklerine baktığımızda, derviş gibi giyinmesi ve mutasavvıf kimliği nedeniyle halk ve ulema tarafından sevilen biri olduğunu görürüz. Sufilere ve zahidlere ilgi duyar, onların sözlerini ezberlerdi. Sıradan bir görünüşe sahip olmasına rağmen üslubu son derece renkli ve sarsıcıydı.³⁰⁴ Dindar bir kişi olduğu için gittiği her yerde din adamları ile tanışmış, mukaddes makamları ziyaret etmiş ve dini müesseseler

²⁹⁷ Aykut, "İbn Battûta", s. 361.

²⁹⁸ David Waines, *İbn Battuta'nın Destansı Seyahati*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012, s. 47.

²⁹⁹ Dunn, s. 1.

³⁰⁰ Dunn, s. 1; Aykut, s. 361.

³⁰¹ Aydın Taş, "Seyahatnamelerde Fıkıh Kültürü: İbn Battûta Örneği", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, d. 16, sayı: 2, Diyarbakır 2014, s. 425.

³⁰² Aykut, "İbn Battûta", s. 361.

³⁰³ Aykut, s. 11.

³⁰⁴ Aykut, "İbn Battûta", s. 361.

hakkında bilgi toplamıştı. Seyahat, İbn Battûta için hem öğrenmek hem de öğretmek gibi bir eğitim sürecini kapsıyordu. Bu sebeple de zaman zaman bulunduğu yerdeki âlimlerin ders halkalarına katılmış ve onlardan icazet almıştı.³⁰⁵ Ayrıca Ortadoğu ve ötesindeki eğitimli insanların dili olan Arapça'yı yazabiliyordu. Hindistan'dayken de Farsça konuşma bilgisine sahip olduğunu ileri sürmüştür.³⁰⁶

İbn Battûta, Mağrib Sultanı Ebu Said el-Merini döneminde, 2 Receb 725 yılında (14 Haziran 1325) 22 yaşındayken ailesine layık bir evlat olmak için, hac vazifesini yerine getirmeye ve dönemin önemli şeyhlerini ziyaret etmeye karar verdi. Bu sebeple Tanca'dan Hicaz'a doğru yola çıktı. Kuzey Afrika sahillerini takip eden seyyah, 1 Cemaziyelevvel 726'de (5 Nisan 1326) İskenderiye'ye vardı. Şeyh Burhâneddin el-A'rec'i ile görüştü.³⁰⁷ Onun tavsiyesi ile Hint, Sind ve Çin gibi Doğu memleketlerini görmeye karar verdi. Seyyahın Şeyh Burhaneddin el-A'rec ile tanışması hayatının tam anlamıyla değişmesine sebep oldu. İbn Battûta'nın yolculuğunun başındaki asıl amacı hacca gitmek olsa da dünyayı dolaşma fikri oldukça hoşuna gitmişti. Şeyhin yanında birkaç gün kalan İbn Battûta bütün ülkeleri görmeye karar verdi ve onun verdiği harçlığı alarak yola koyuldu.³⁰⁸

İbn Battûta İskenderiye'den Kahire'ye geçti, Yukarı Mısır'da Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin kabrine ziyarette bulundu. Buradan tekrar Kahire'ye döndü. 15 Şaban'da (17 Temmuz) Suriye'ye doğru yola çıktı. Kudüs, Aclûn, Akkâ, Sûr, Sayda, Taberiye ve Antakya'dan geçip 9 Ramazan'da Dımaşk'a geldi. Burada Şehâbeddin İbnü'ş-Şihne başta olmak üzere ikisi kadın on dört âlimden umumi icazet aldı.³⁰⁹

İbn Battûta, Şevval ayında Dımaşk'tan Hicaz'a giderek ilk hac vazifesini yerine getirdi. 20 Zilhicce'de (17 Kasım) Mekke'den yola çıktı, sırasıyla Kâdisiye, Necef, Bağdat, Basra, Übülle, Abadan ve Şüster üzerinden İsfahan'a ulaştı. Şeyh Kutbeddin Hüseyin b. Şemseddin Muhammed er-Recâ'nın elinden tarikat tacı giydi. Buradan da Şiraz'a giderek Şeyh Mecdüddin İsmail b. Muhammed'in derslerine katıldı. İran, Bağdat ve

³⁰⁵ Yunus Macit, "Seyahatnamelerde Hadis Kültürü: İbn Battûta Örneği", *Turkish Studies*, v. 7/3, Ankara 2012, s. 2817.

³⁰⁶ Waines, s. 47.

³⁰⁷ Aykut, "İbn Battûta", s. 361; Haşim Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 253.

³⁰⁸ Şahin, s. 255.

³⁰⁹ Aykut, "İbn Battûta", s. 361.

Kuzey Irak'tan Sâmerâ'ya, ardından da Nusaybin, Sincar ve Mardin'e gitti. Daha sonra Bağdat'a geri döndü. 730 (1330) yılında Cidde'den deniz yoluyla Yemen'e ulaşıp Doğu Afrika sahillerini dolaşarak 732 (1332) yılında tekrar Arabistan'a döndü.³¹⁰

Mekke'den ayrılarak Hindistan'a gitmek için Cidde limanına giden seyyah, Kızıldeniz'deki fırtınalardan dolayı bu kararından vazgeçip Nil boyunca ilerleyerek Kahire'ye vardı. Oradan da Gazze'ye giderek Beyt-i Makdis, Remle ve Akka yoluyla Lazkiye'ye ulaştı ve buradan bir Ceneviz gemisine binip Anadolu'ya doğru yola çıktı. Alanya'da karaya çıkan seyyah 732/1332 yılında Anadolu'yu gezmeye başladı. Antalya, Isparta, Akşehir, Denizli, Tavas, Muğla ve Barçın'a gittikten sonra Konya-Erzurum tarafına yöneldi. Aksaray, Niğde gibi Eratna Bey'ine bağlı toprakları gezdi, Konya'dan geçti. Birgi'den yola çıkan Seyyah Ayasluk, İzmir, Manisa, Bursa, İznik güzergahını takip ederek Mekece, Geyve, Sakarya, Göynük, Bolu, Kastamonu yoluyla Sinop'a vardı. Sinop'tan gemiye binerek Anadolu'dan ayrıldı ve Kırım'ın Kerç limanına ulaştı.³¹¹ Daha sonra tesadüf eseri karşılaştığı bir Türk prensesi eşliğinde Konstantinopolis'e geldi. Buradan da Maverâünnehr, Horasan ve Afganistan güzergahını takip ederek Eylül 1333-1335 yılları arasında İndus ırmağına ulaştı. Hindistan'da Delhi Sultanı Muhammed Tuğluk'un saltanatı döneminde kadı olarak görev yaptı. 1341 yılında sultan tarafından diplomatik bir görev için Çin'deki Moğol İmparatorluğu sarayına gönderildi. Yolculuğu kazayla sonuçlanıp işsiz kalınca iki yılı aşan bir süre boyunca Maldiv adalarını dolaştı. 1345 yılında kendi başına Çin'e gitmeye karar verdi. Deniz yoluyla Bengal, Burma sahili, Sumatra adasını geçip Kanton'a ulaştı.³¹²

1346-1347 yılında Güney Hindistan, Basra Körfezi, Suriye ve Mısır üzerinden Mekke'ye dönen İbn Battûta, bir kez daha hac vazifesini yerine getirdikten sonra eve dönüş yolculuğuna çıktı. 1349 yılında Fas'ın başkenti Fez'e varmadan hemen önce annesinin vebadan öldüğü haberini aldı.³¹³ 1350 yılında Müslüman Gırnata Krallığı'na bir seyahate çıktı. 1353 yılında Sahra çölünü geçerek Mali Krallığı'na gidip son seyahat macerasını gerçekleştirdi. 1355 yılında Fas'a tekrar geri döndü. Yollarda geçen yaklaşık

³¹⁰ Aykut, "İbn Battûta", s. 361-362.

³¹¹ Aykut, I, s. XXVII-XXVIII.

³¹² Dunn, s. 2

³¹³ Dunn, s. 4; Waines, s. 55.

otuz yıllık hayatı boyunca, doğu yarıküreyi bir uçtan diğer uca dolaştı. 117.500 kilometrelik bir mesafe kat etti.³¹⁴

İbn Battûta yurduna döndüğü zaman gezdiği ülkeler ve gördüğü garip olayları anlattığında alaycı bir tavırla karşılaşmış; insanlar, pek çok şeyi uydurduğunu sanmışlardı. Fakat seyahati sırasında aldığı icazetler, her sahada öğrendiği yeni bilgiler ve ondan önceki seyyahların verdiği bilgileri güncelleme çabası İbn Battûta'yı tecrübeli bir âlim haline getirmişti. Bu nedenle memleketine döndüğünde seçkin bir danışman olarak sultanın meclislerinde yerini aldı.³¹⁵

Fas'ın Merini Sultanı Ebu İnan döneminde, 1356 yılında Endülüslü genç edebiyatçı İbn Cüzeyy, İbn Battûta'nın deneyimlerini ve dönemin İslam dünyası ile ilgili kendi gözlemlerini rihle yani seyahatname tarzında yazmak için görevlendirildi. İbn Battûta ve İbn Cüzeyy, seyahatnameyi ortaya çıkarabilmek için yaklaşık iki yıldan uzun bir süre boyunca birlikte çalıştılar.³¹⁶ Kitabın sonunda verilen tarihten İbn Battûta'nın hatıralarını yazıya geçirmesinin 3 Zilhicce 756'da (9 Aralık 1355) bittiğini; İbn Cüzeyy'in seyahatname üzerindeki çalışmalarını ise Safer 757 (Şubat 1356) yılında tamamladığı anlaşılmaktadır.³¹⁷

Asli görevini yerine getiren İbn Battûta, Fas'ın bir taşra şehrinde kadılık görevini icra ederken 1368 yılında vefat etti.³¹⁸ Mezarının nerede olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Tancalı turist rehberleri, yabancı ziyaretçileri seyyahattan geriye kalan eşyaların bulunduğu bir türbeye götürürler.³¹⁹

İbn Battûta'nın çalışmamızda kullandığımız seyahatnamesinin haricinde günümüze ulaşmayan iki eseri daha vardır.

İbn Battûta'nın "*Rihle*" veya "*Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garaibi'l-Emsâr ve Acâibü'l-Efsâr*" adlı eseri, ülkemizde İbn Battûta Seyahatnamesi olarak bilinmektedir.³²⁰ Türkçe ismi "Araştırmacılara Şehirlerin Gariplikleri ve Seyahatlerde Karşılaşılan Tuhafliklar

³¹⁴ Dunn, s. 4.

³¹⁵ Aykut, "İbn Battûta", s. 363.

³¹⁶ Dunn, s. 4.

³¹⁷ Aykut, "İbn Battûta", s. 363.

³¹⁸ Dunn, s. 4.

³¹⁹ Dunn, s. 343.

³²⁰ Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, no. 3, 2013, s. 12.

Hakkında Sunulan Bir Armağan"dır.³²¹ Bu eser, İslam âlemi ile birlikte Türk dünyasını da canlı bir levha halinde yansıtan önemli bir kaynaktır.³²² Avrupa'da İbn Battûta'nın önemi ilk kez, Arap dünyasında dolaşan iki ünlü seyyah Ulrich Jasper Seetzen ile Johan Ludwig Burckhardt'ın Ortadoğu'ya yaptıkları seyahatlerde, *Rihle*'nin el yazmasının kısaltılmış halini almalarıyla anlaşılmuştur. Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgali sırasında Paris'e getirilerek Bibliotheque Royal'e yerleştirilen eserler arasında birkaç İbn Battûta elyazması da bulunuyordu. Böylece eserin bir bütün olarak incelenmesine başlandı.³²³ İbn Battûta'nın *Rihle* adlı eseri üzerine yapılan en kaliteli çalışma Gibb'e aittir.³²⁴

İbn Battûta'nın bir diğer eseri de "*Seçme Hadisler*"dir. Seyyah, bu eseri Anadolu'da bulunduğu dönemde, Birgi Sultanı Aydınoğlu Mehmed Bey'in isteği üzerine hazırlamıştır.³²⁵ İbn Battûta, seyahatnamesinde eserin yazılışını şu sözlerle anlatır: "Benden, yüce Peygamber'in hadislerinden bir seçki hazırlamamı istedi. Allah'ın selamı ve rahmeti Peygamberimizi kuşatsın! Derhal hazırladım. Müderris yazdıklarımı hükümdara sundu. Hükümdar bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını müderrise emrederek ayağa kalktı, dışarı çıktı."³²⁶

Abdülbaki Çetin, Vatikan Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar 364 numarada XIV. yüzyıla ait olduğu bilinen bir "*Anonim Hadis Kitabı*"nın İbn Battûta'nın seyahatnamesinde bahsettiği eser olup olmadığını tespit etmek için araştırmalarda bulunmuştur. Fakat kütüphanede bulunan bu kitabın Sultan II. Murad'a sunulmuş bir ilmihal olduğu anlaşılmuştur. Aydınoğlu Mehmet Bey'in İbn Battûta'ya hazırlattığı seçme hadislere Müderris Muhyiddin'in yaptığı Türkçe şerh ise hala bulunamamıştır.³²⁷

El-Vasît Fi Ahbarî Men Halle Medînete Timentît adlı eser de İbn Battûta'nın kaleme aldığı fakat günümüze ulaşmayan diğer eseridir. İbn Sûde, İbn Battûta'nın *Rihle* adlı eserinden başka Timentît şehrinde yetişen rical hakkında bilgi bulunan bu eserden söz etmektedir.³²⁸

³²¹ Dunn, s. 334.

³²² Kemaloğlu, s. 12.

³²³ Waines, s.25.

³²⁴ Aykut, "İbn Battûta", s. 367.

³²⁵ Macit, s. 2818.

³²⁶ İbn Battûta, s. 289-290.

³²⁷ Macit, s. 2818.

³²⁸ Macit, s. 2818.

BÖLÜM 3: ANADOLU’NUN KÜLTÜR HAYATI

3.1. Gündelik Hayat

3.1.1. Anadolu Halkı ve Yerleşimi

Çalışmamızda kullandığımız seyahatnamelerde seyyahlar gezdikleri yörelerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu anlatırken halkın yerleşimi, mahalleleri ve köyleri hakkında önemli bilgiler vermişlerdir. İbn Battûta’nın “Türk Ülkesi” olarak tanımladığı ve “Rum diyarı” adıyla da bilinen Anadolu; Konstantiniyye Körfezi’nin doğusundan başlayarak Ermenistan’a, Arap topraklarına ve Şam’a kadar uzanan bölgede bulunan bir ülkedir.³²⁹ Rumlar ve Yunanlılar Anadolu’nun asıl ahalisindedir ve eskiden bu bölgede Rumlar yaşadığı için Anadolu, “Rum Diyarı” olarak anılmaktadır. Müslümanların Anadolu’yu İslam’a açmaları üzerine bölgedeki Hıristiyanlar, Müslüman Türklerin idaresinde yaşamaya devam etmiştir.³³⁰

Marco Polo’ya göre Türkmen diyarı olarak adlandırdığı Anadolu’da üç farklı halk yaşıyordu. Bu halklardan ilki Muhammed’e tapan ve onun yasalarına uyan Türkmenlerdi. Marco Polo, Türkmenleri şu sözlerle tanıtır: “Bunlar kaba, idrak kabiliyeti düşük insanlar olup, otlakların iyi olduğunu bildikleri dağlarda ve sapa yerlerde yaşarlar, çünkü tek geçim kaynakları hayvancılıktır.” Diğer iki halk ise şehirlerde ve kalelerde yaşayan, ticaret ve zanaatla uğraşan Ermeniler ve Yunanlılardı.³³¹

Seyyah İbn Battûta, seyahatnamesinde Antalya şehrinden bahsederken, bölgede farklı inançlara mensup ahalinin birbirinden tamamen farklı yerlerde oturduklarını belirtmiş ve şu bilgileri eklemiştir: “Ahali içindeki taifeler ayrı ayrı mahallelere yerleşmiş. Hıristiyan tüccarlar “mînâ” (liman) adıyla anılan semtte oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresini büyük bir duvar kuşatmakta. Cuma vakti ve her gece bu duvarın kapıları kapalı tutulmaktadır. Şehrin asıl halkı olan Rumlar başka bir mahallede kendi başlarına oturuyorlar, onların buldukları yer de surla çevrilmiş. Yahudilerin de kendilerine ait yerleşim alanları vardır. Burası da yine büyük bir duvarla çevrili. Şehrin beyi, ailesi, devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları semt yukarıda açıkladığımız diğer taifelerden

³²⁹ İbn Battûta, s. 273; El-Ömerî, s. 4.

³³⁰ İbn Battûta, s. 273.

³³¹ Marco Polo, s. 50.

tamamen ayrılmıştır. Onların etrafı da surlarla çevrili, nerdeyse kale gibi. Müslüman ahaliye gelince bunlar şehrin tam merkezinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde bir Cuma Camii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır. Tüm şehrin etrafını; yukarıda bahsettiğimiz semtleri de içine alan geniş bir sur kuşatıyor.”³³²

Antalya şehrindeki yerleşime benzer başka bir yerleşim de Keredey-i Bôlî olarak adlandırılan Bolu Gerede’sinde görülmektedir. İbn Battûta, bu şehrin birbirinden ayrı semtlerden oluştuğunu ve her semtte kendi başına yaşayan ve diğerleri ile karışmayan taifeler bulunduğunu kaydetmiştir.³³³

İbn Battûta, Denizli’ye yaptığı yolculuk hakkında verdiği bilgilerde, bu şehirde Hıristiyan nüfusun çok olduğunu bildirmektedir.³³⁴ Erzincan şehrine gittiğinde de, halkın çoğunluğunun Ermenilerden oluştuğunu belirtir.³³⁵ Marco Polo da daha önceden Erzincan halkının çoğunluğunun Ermeni olduğunu kaydetmiş hatta Ermenilerin ruhani liderinin de bu şehirde yaşadığını belirtmişti. Erzurum ve Erciyes de Ermenilerin yaşadığı diğer şehirlerdendi.³³⁶ Göynük’te yaşayan halk da Hristiyan Rumlardan oluşuyordu. Buradaki halk Müslümanların egemenliğini kabul etmiştir. Sadece bir hane Müslümandı, onlar da bu beldenin yöneticisi ve ailesiydi. Geri kalan halkın tamamı ise Hristiyan’dı.³³⁷

Geyve hakkında bilgi veren el-Ömerî, bu yörenin ahalisinin barışsever insanlar olduğunu, beylerine karşı olan sadakat duygularının hiçbir zaman değişmediğini belirtmektedir.³³⁸

El-Ömerî eserinde Anadolu beyliklerinin yerleşiminden bahsederken hangi beyliğin kaç tane şehri, kasabası, köyü ve kalesi bulunduğunu belirtmiştir. El-Ömerî’ye göre Tonguzlu yani Denizli şehrinin kasaba ve köyleri dört yüzden fazladır. Tavas Beyliği’nin dört kalesi ve altı yüz kadar köyü bulunmaktadır. Hamidoğulları Beyliği’nin

³³² İbn Battûta, s. 274-275.

³³³ İbn Battûta, s. 303.

³³⁴ İbn Battûta, s. 279.

³³⁵ İbn Battûta, s. 287.

³³⁶ Marco Polo, s. 51-52.

³³⁷ İbn Battûta, s. 300.

³³⁸ El-Ömerî, s. 164.

ise şehirleri az, köyleri çoktur.³³⁹ Antalya Beyliği'nin sahibi Hızır Bey'in de on iki kasabası ve yirmi beş kalesi bulunmaktadır. Manisa'daki Saruhanoğulları Beyliği'nde de on beş kasaba ve yirmi kale vardır.³⁴⁰ El-Ömerî'nin beylikler hakkında verdiği bilgilerden halkın bir kısmının şehirlerde bir kısmının kasaba veya köylerde yaşadığını tahmin ediyoruz.

El-Ömerî, Sultan III. Gıyâseddin'in Tokat civarında Rumman adlı bir köy yakınlarında kurduğu bir kampı anlatırken, bu köy hakkında ilgi çekici bilgiler vermiştir. El-Ömerî'nin anlatımına göre: “Bu köyün evleri dağ yamacındaki yığma ehramlar gibi görünüyordu. Her evin damına başka bir ev kondurulmuş olup bu haliyle sanki yıldızların yörüngelerini andırıyordu. Buradaki evlerin hepsinde ahşap korkuluklar ince işçilikle yapılmış serengler vardı. Evlere bir güzellik damgası vuruyordu. Dağlar köyün çevresini bir sur gibi çevrelemişti. Köy sanki o dağlar ortasında ocak üzerindeki bir kap gibi duruyordu. Köydeki köprüler ancak bir kişinin geçebileceği genişlikteydi ve geçitlerinden yalnızca yanlamasına geçilebilirdi.”³⁴¹

3.1.2. Halkın Meşgul Olduğu Meslekler

XIV. yüzyılda Anadolu'da yaşayan halkın bir kısmının tarım ve hayvancılıkla, bir kısmının madencilik ve dokumacılıkla, bir diğer kısmının da ticaretle meşgul oldukları seyahatnamelerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır.³⁴² Bu mesleklerin yanı sıra hemen her şehirde ahiler, eğitimle meşgul olan müderrisler, dini alanda çalışan fıkıh bilginleri, zanaatkârlar, devlet görevlileri, hizmetkârlar ve doktorların da bulunduğu bilinmektedir.

3.1.2.1. Tarım ve Hayvancılık ile Uğraşanlar

Anadolu nasıl bugün her coğrafi bölgesinde birbirinden farklı ürünlerin yetiştirildiği bir coğrafya olarak biliniyorsa, tezimizin konusunu teşkil eden seyyahların Anadolu'da bulunduğu XIII. ve XIV. yüzyıllarda da aynı şekilde, her bir bölgesinde birbirinden farklı ürünlerin yetiştiriliyordu. Seyyahlar, şehirlerin özellikleri hakkında bilgi verirken aynı zamanda bağ, bahçe, bostanlardan ve buralarda yetiştirilen ürünlerden de bahsetmişlerdir. Her ne kadar eserlerde tarımla ya da hayvancılıkla uğraşan insanların

³³⁹ El-Ömerî, s. 161-162.

³⁴⁰ El-Ömerî, s. 167.

³⁴¹ El-Ömerî, s. 136-137.

³⁴² Mehmet Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, s. 165.

varlığı belirtilmese de yetiştirilen ürünlerin, bağ, bahçe ve sulama sistemlerinin varlığı bize bu dönemde tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir kitlenin var olduğunu göstermektedir.

El-Ömerî, Diyar-ı Rum'da yani Anadolu'da "limon ve portakal gibi asitli meyvelerle hurma ve muz gibi soğuk ülkelerde yetişmeyen meyveler hariç her türlü meyvenin" yetiştirildiğini belirtir.³⁴³ Denizli Beyliği'nin de şekil ve çevresindeki bağlarıyla Dimaşk şehrini andırdığını, suyu ve meyvelerinin bol, ovaların geniş olduğunu bildirir. Bu şehirde, birkaç çeşit nar yetiştirilmekle birlikte tarımsal faaliyetler çok yaygın değildir.³⁴⁴ El-Ömerî, Germiyanogulları Beyliği'ni anlatırken başkent Kütahya'nın çevresinde birçok kasaba bulunduğunu ve bölgenin tarım alanlarıyla kaplı olduğunu belirtir.³⁴⁵ İbn Battûta, Amasya şehrinin büyük bir ırmak kenarında bulunduğunu, çevresinin bağ ve bostanlarla kaplı, meyvelik ve ağaçlık bir şehir olduğunu anlatmaktadır. Bu şehirde ırmak üzerine kurulan dolaplarla çekilen su ile bostanların sulandığını kaydetmiştir.³⁴⁶ İbn Battûta Mudurnu'dan Kastamonu'ya giderken yanlarında bulunan rehberin ekmek, sebze, tuz ve kuru gıda satın aldığını belirtir.³⁴⁷ Göynük şehri hakkında bilgi verirken de burada ne bağ ne de bostan yalnızca safran üretimi yapıldığını söyler.³⁴⁸ İbn Battûta ve el-Ömerî'nin eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarak, bu dönemde Anadolu'da tarımsal faaliyetlerin yaygın olduğunu ve bu alanda çalışan çiftçilerin yoğunluğu tahmin edilebilir.

XIV. yüzyıl Anadolu'sunda hayvancılık, halkın büyük bir çoğunluğunun geçim kaynağıydı. Bu dönemde hem et ve süt ihtiyacını karşılamak hem de dokuma ve ulaşımda kullanılmak üzere hayvanlar yetiştiriliyordu. El-Ömerî, Diyar-ı Rum'daki Türk beyliklerinin sahip olduğu küçük ve büyük baş hayvanların sayısının oldukça fazla olduğunu belirtir. Suriye, Diyar-ı Bekir, İran ve Irak'ta yaşayan halkın sürü ve et ihtiyacının büyük bir bölümü Anadolu'da yetiştirilip ihraç edilen sürülerle karşılanmaktaydı. Ayrıca Anadolu'da et ve süt bedava sayılabilecek kadar ucuza

³⁴³ El-Ömerî, s. 144.

³⁴⁴ El-Ömerî, s. 160.

³⁴⁵ El-Ömerî, s. 157.

³⁴⁶ İbn Battûta, s. 286.

³⁴⁷ İbn Battûta, s. 304.

³⁴⁸ İbn Battûta, s. 299.

satılıyordu.³⁴⁹ Marco Polo, Erzincan şehrinin geniş otlaklara sahip olduğunu belirtir. Tatarlar bu şehri hayvanlarını otlatmak için kullanıyorlardı. Şehir kışın soğuk ve karlı olduğundan dolayı bu mevsimde ot ve otlak bulmak amacıyla daha sıcak bölgelere göç ederlerdi.³⁵⁰

Kastamonu'da da türünün en güzel örnekleri olan at, katır, doğan ve şahinler meşhurdu. Buradaki insanlar bu kuşları alıp satıyorlardı.³⁵¹ İbn Battûta, Mudurnu kasabasında konakladığında yanındaki hizmetçilerden birini çarşıya saman satın almaya göndermişti.³⁵² Seyyahların verdiği bilgiler ışığında Anadolu halkının hayvancılıkla uğraştığını ve bu yolla geçimini sağladıklarını söyleyebiliriz.

3.1.2.2. Dokumacılık

Tezimizde kullandığımız beş seyahatnamede seyyahlar, halkın meşgul olduğu işlerden bahsederken Anadolu'da dokumacılık yapıldığına dair bilgilere de yer vermişlerdi. Bilindiği gibi XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'sundaki halk, hayvancılıkla uğraşıyordu. Yetiştirdikleri koyun ve keçilerden elde ettikleri yün ve tiftikleri dokumacılık alanında kullanıyorlardı.³⁵³

Marco Polo'ya göre dünyanın en güzel halıları, kırmızı ve başka güzel renklerde ipekler Anadolu'da dokunurdu.³⁵⁴ İbn Battûta, Denizli şehrine geldiğinde şu sözleri söylemişti: "Burada dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunur. Yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğrilmesi uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bu kumaşlar buranın adıyla (Ladikî, Dûngûzli) tanınmıştır."³⁵⁵ İbn Battûta'nın bu sözlerinden Denizli'de dokumacılığın gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda seyyah bu şehirde Hıristiyan nüfusun fazla olmasından dolayı dokumacılık işini Rum kadınlarının yaptığını da kaydetmiştir. Kadınlar elde ettikleri kazançların belli bir miktarını sahiplerine veriyorlardı. Ayrıca sultana cizye ve benzeri vergiler vermekteydiler.³⁵⁶

³⁴⁹ El-Ömerî, s. 144-145.

³⁵⁰ Marco Polo, s. 52.

³⁵¹ El-Ömerî, s. 163.

³⁵² İbn Battûta, s. 301.

³⁵³ Şeker, s. 170.

³⁵⁴ Marco Polo, s. 50.

³⁵⁵ İbn Battûta, s. 279.

³⁵⁶ İbn Battûta, s. 279.

Aksaray'da da koyun yününden Aksarayî adı verilen halı ve kilimler dokunuyordu. Üretilen bu eşyalar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilmekteydi.³⁵⁷ Erzincan'da da Erzincanî adı verilen çok güzel ve ince pamuklu kumaşlar dokunmaktaydı.³⁵⁸ İbn Battûta, Bursa şehrinde bir kadının yün eğirerek eli ve ayağı özürülü olan oğlunun geçimini sağladığından bahsetmektedir.³⁵⁹ Marco Polo ve İbn Battûta'nın verdiği bilgilere baktığımızda Anadolu'da dokumacılık yapıldığını ve bu işte genellikle kadınların çalıştığını söyleyebiliriz.

Dokumacılıkla ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamasına rağmen İbn Battûta'nın ziyaretine gittiği kimselerin verdiği hediyeleri kaydettiği notlarında çeşitli kumaş isimlerinin bulunduğunu görmekteyiz. Seyyah, bunun yanı sıra ziyaret ettiği kişilerin giydikleri kıyafetlerden de bahsetmiştir. İbn Battûta, Selçuk şehrinin hâkimi Hıdır Bek'in kendisine "nah" adı verilen sırma işlemeli ipek elbise gönderdiğini ve İzmir hakimi Ömer Bek'in de "kemha" adı verilen kumaştan iki kat elbise hediye ettiğini kaydetmiştir.³⁶⁰

İbn Battûta, Birki'de bulunduğu dönemde Aydınoglu Mehmed Bey tarafından kendisine "harkah" adı verilen bir çadır gönderilmiştir. Seyyah, bu çadırı şöyle tarif etmekteydi: "Harkah, ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur, üzeri keçeyle örtülür. Tepesinde ışık ve hava girmesi için "badenç" denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir; çadır tıpkı ev gibidir."³⁶¹ İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden yola çıktığımızda keçeden çadırların da imal edildiği görülmektedir. Mehmet Şeker de, bu çadırın "Türk Çadırı" diye tanındığını ve Türkler tarafından dokunduğunu belirtmektedir.³⁶²

Marco Polo, Muş ve Mardin yöresinin pamukları ile ünlü olduğunu, çok iyi kaliteli pamuk yetiştirildiğini nakletmektedir. Bu pamuklardan pamuklu kumaşlar ve başka birçok kumaş üretilmektedir. Dolayısıyla da bu bölgede üretilen pamuklu dokumaların birçok ülkede ünlü olduğunu belirtmiştir.³⁶³ El-Ömerî, Balıkesir'de bol miktarda ipek

³⁵⁷ İbn Battûta, s. 284.

³⁵⁸ İbn Battûta, s. 287; Marco Polo, s. 51.

³⁵⁹ İbn Battûta, s. 296.

³⁶⁰ İbn Battûta, s. 293.

³⁶¹ İbn Battûta, s. 289.

³⁶² Şeker, s. 171.

³⁶³ Marco Polo, s. 57.

üretildiğini, hatta bunların büyük bir kısmının da Hıristiyan memleketlere ihraç edildiğini bildirmektedir. Ayrıca ipek Grek taftası ve İstanbul kumaşının imalatının uygun olduğunu, yetiştirilen ipeğin bir kısmının bu amaçla kullanıldığını da eklemektedir.³⁶⁴

3.1.2.3. Madencilik

Seyahatnamelerde Anadolu'da madencilik yapıldığına dair bilgi bulunmamakla birlikte eserlerde bakır, gümüş vb. madenlerin bulunduğu belirtilmesinden yola çıkarak bu dönemde madencilik işiyle uğraşan insanların var olduğunu tahmin etmekteyiz. İbn Battûta, Erzincan şehrinde bakır madenlerinin meşhur olduğunu söylemektedir. Burada bakırdan çeşitli ebatlarda kap, kakak ve beysus adı verilen şamdanlar üretiliyordu.³⁶⁵

Tezimizde kullandığımız seyahatnamelerde seyyahlar, Anadolu'da gümüş madenlerinin de bulunduğunu belirtmişlerdi. İbn Battûta, Gümüşhane şehrinde gümüş bulunduğunu ve bu madenin Irak ile Suriye'den gelen tüccarlara satıldığını yazmaktadır.³⁶⁶ El-Ömerî de Anadolu'da Cengiz Han'ın hakim olduğu bölgede üç gümüş madeni yatağı bulunduğunu bildirir. Bunlardan biri Lülü, ikincisi Gümüş ve üçüncüsü de Bahart adı verilen Bayburt şehrinde bulunmaktaydı. 1332-1333 yıllarında Cengiz Han'ın generalleri bu bölgeden çekilene kadar işçiler sürekli bir şekilde gümüş madeni çıkartmışlardı.³⁶⁷ Marco Polo da Bayburt şehrinin gümüş madenleri ile ünlü bir şehir olduğunu belirtir.³⁶⁸ Germiyan Beyliği'nin hakim olduğu Gümüşsaray adı verilen ve gümüş madeni çıkartılan bir şehirden bahseden el-Ömerî, bu şehrin de Cengiz Han'ın elinde bulunduğunu kaydetmişti. Bu şehirdeki gümüş madeni diğer şehirlerdeki madenlerden daha zengin ve kalitelidir. Çıkarıldığı yerin ulaşımı kolay, madeni saf ve masrafları düşüktü.³⁶⁹ Quentin de Anadolu sultanının toprağında kimilerine göre 6 kimilerine göre de 10 gümüş madeni bulunduğunu söyler.³⁷⁰

Anadolu'da gümüş ve bakır madeninin yanı sıra şap ve demir madeni ocağı da bulunuyordu. Willem'e göre Konya'daki tüm şap madenleri Ceneviz ve Venedikli

³⁶⁴ El-Ömerî, s. 165.

³⁶⁵ İbn Battûta, s. 287.

³⁶⁶ İbn Battûta, s. 287.

³⁶⁷ El-Ömerî, s. 145.

³⁶⁸ Marco Polo, s. 52.

³⁶⁹ El-Ömerî, s. 158.

³⁷⁰ Quentin, s. 50.

tacirler tarafından ihraç edilmekteydi.³⁷¹ Ayrıca Sivas ve Gümüşsaray yakınlarında da şap madeni bulunuyordu.³⁷² Anadolu, seyyahların verdiği bilgilere göre maden yönünden zengin bir coğrafyaydı. Bu madenlerin çıkartılması ve işlenmesinde insan gücü kullanılmaktaydı.

3.1.2.4. Tacirler

Anadolu, bulunduğu coğrafi bölge itibariyle ticari faaliyetler gelişmiş ve tacirlerin uğrak noktası olmuştu. İbn Battûta, Lazkiye'den bindiği ticaret gemisiyle çıktığı yolculuğunu Alanya'da bitirmişti. Bu şehirdeki tüccarlar hakkında şu sözleri söylemiştir: “Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları bu şehre gelip alışveriş ederler. Kerestesi bol olduğu için yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderilir.”³⁷³

Willem'da Konya'da birkaç Frank ile Akra'dan Cenevizli bir tacirle karşılaşmıştı. Ona göre bu tacirler, Nicholas de Santo Sior ve ortağı Venedikli Boniface de Molendio, Türkiye'deki tüm şapı ihraç etmektedir. Sultan da bu iki tacirden başkasına şap satmıyordu.³⁷⁴ İbn Battûta da Konya şehrinin önemli bir ticaret merkezi olduğunu, yetiştirdikleri ürünleri de Suriye ve Mısır'a ihraç ettiklerini bildirir.³⁷⁵

İbn Battûta eserinde Anadolu'da köle ticareti yapıldığından da bahsetmektedir. İbn Battûta eserinin bazı bölümlerinde beylerin kendisine cariyeye hediye ettiğini ve kendisinin de köle satın aldığını belirtmişti. Seyyah, Ayasluk şehrinde kırk altına bakire bir Rum dilberi satın aldığını yazmıştır.³⁷⁶ Ayrıca Balıkesir şehrinde de Margalîta adında bir Rum cariyeye satın almıştı.³⁷⁷ El-Ömerî de Karesi Beyi Demirhan'ın kardeşi Yahşi Bey'in hakim olduğu şehirde kölelerin sayısının fazla olduğunu belirtir. El-Ömerî bu şehirde savaşlar vasıtasıyla getirilen kölelerin satıldığını ve bu sebeple de şehirdeki köle tacirlerinin fazla olduğunu vurgulamaktadır.³⁷⁸ Seyyahların verdiği bu bilgilerden Anadolu'da köle ticaretiyle uğraşan tacirlerin olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

³⁷¹ Willem, s. 282.

³⁷² Quentin, s. 50; El-Ömerî, s. 158.

³⁷³ İbn Battûta, s. 274.

³⁷⁴ Willem, s. 281-282.

³⁷⁵ İbn Battûta, s. 283.

³⁷⁶ İbn Battûta, s. 293.

³⁷⁷ İbn Battûta, s. 295.

³⁷⁸ El-Ömerî, s. 166.

El-Ömerî, Karacahisar'ın dünyanın dört bir yanından insanların akın ettiği bir köy olduğunu yazmıştı. Bu köydeki pazarda dünyanın pek çok bölgesinden getirilen eşyalar satılıyordu.³⁷⁹

3.1.2.5. Zanaatkârlar

Marco Polo'ya göre Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Yunanlılar genellikle zanaatla meşgul olmuştu.³⁸⁰ Marco Polo, Erzincan şehrinde dünyanın en iyi ve vasıflı kitap cildinin yapıldığını kaydetmişti. Bu şehrin halkı zanaatkârdır ve çeşitli el işleriyle uğraşmaktadır.³⁸¹ Muş ve Mardin halkının da çoğunluğu zanaatkârdır. Bu bölgede el sanatları oldukça gelişmişti.³⁸² Anadolu'da Ahilerin de zanaatkârlık işleriyle meşgul oldukları bilinmektedir.³⁸³ El-Ömerî de Germiyanoğlu Beyliği'ne bağlı olan şehirlerde zanaatkârlıkla uğraşan insanların olduğunu belirtmektedir.³⁸⁴

3.1.2.6. Hekimlik

Seyahatnamelerde doktorlar veya sağlık çalışanları ile ilgili pek bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat İbn Battûta, Birkî şehrinde Yahudi bir doktorun varlığından söz etmektedir. İbn Battûta, Yahudi doktor ile karşılaşmasını şu sözlerle anlatmaktadır: “Sultanla otururken başında kuyruklu bir sarığıyla yaşlı bir adam geldi, selam verdi. Kadıyla müderris ayağa kalkıp selamını aldılar. Adam, sultanın önündeki sedire oturunca hafızlar geride kaldı. Müderrise sordum: “Kim bu adam?” Güldü, cevap vermedi. Soruyu tekrar ettim. O zaman şöyle anlattı: “Bu ihtiyar Yahudi bir doktordur, hepimiz muhtacız ona. Gördüğün gibi hükümdar ona çok saygı gösteriyor. Biz de ayağa kalkar, onu hürmetle karşılarız.”³⁸⁵

İbn Battûta Yahudi doktorun tavrından rahatsız olmuş ve şu sözleri dile getirmişti: “Lanetli oğlu lanetli! Sen Yahudisin. Nasıl oluyor da Kur'an okuyanların daha üstünde bir mevkide oturuyorsun?” Hükümdar seyyahın bu davranışı karşısında şaşırılmış, doktor ise sinirlenerek meclisi terk etmiştir. Bu olay üzerine müderris İbn Battûta'ya teşekkür

³⁷⁹ El-Ömerî, s. 143.

³⁸⁰ Marco Polo, s. 50.

³⁸¹ *Marco Polo Seyahatnamesi*, I, s. 20.

³⁸² Marco Polo, s. 57.

³⁸³ İbn Battûta, s. 275.

³⁸⁴ El-Ömerî, s. 158.

³⁸⁵ İbn Battûta, s. 291.

ederek şöyle söylemişti: “Allah senden hoşnut olsun! İyi yaptın. Şımarmıştı. Senden başkası da ona böyle bir şey söyleyemezdi, haddini bildirmiş oldun!”³⁸⁶

3.1.2.7 Devlet ve Saray Görevlileri/ Hizmetkârlar

Seyahatnamelerde, Anadolu ile ilgili bilgileri incelediğimizde devlet ya da beylikte görev alan insanlar hakkında notlar bulunmaktadır. Genel olarak mesleklere baktığımızda katip, muhasebeci, denetimci, kadı, vezir, emir-i mahfil, kadı, yöre kadısı, belde kadısı, yargıç, hatip, hizmetkar ve askerlerin var olduğunu görmekteyiz.

İbn Battûta, Birkî sultanını ziyaret ettiğinde, sarayın girişinde yirmi kadar hizmetçi gördüğünü kaydeder. Bu hizmetkârlar, boylu poslu, yakışıklı gençlerdi. Tenleri kırmızıya benzer bir beyazlıkta, saçları ikiye ayrılmış ve üzerinde de ipek elbiseler bulunan Rum delikanlılarıdır³⁸⁷ El-Ömerî de Kayseri’de III. Sultan Gıyaseddin’in sarayında hizmetkârlar olduğunu ve sultanın onlara iyi davranıp ihsanlarda bulunduğunu belirtir.³⁸⁸

El-Ömerî ise Germiyanogulları Beyliği’nde 40.000 maaşlı asker bulunduğunu nakletmektedir. Bu askerlerin kimisi atlı, kimisi yayaydı. Hepsi iyi birer savaşçı, vuruşkan ve metanetli askerlerdi. Savaş hilelerini iyi biliyor müstahkem kale ve silahları bulunuyordu. Zırhları ve süslü üniformaları telkârî çelik, kızıl ipek ve benzeri şeylerden yapılmaktaydı.³⁸⁹

3.1.3. Kadının Toplumdaki Yeri

İbn Battûta, seyahatnamesinde Anadolu ile ilgili bölümünün başında bu bölgeye olan hayranlığını dile getirmiş, Anadolu’da hangi şehre hangi zaviyeye giderse gitsin büyük bir ilgi ile karşılaştığını bildirmiştir. Anadolu halkının, hem kadın hem de erkeklerinin kendisine ikramda bulunmaktan çekinmediğini söylemiştir. Seyyah yola çıkacağı zaman kadınların akraba veya ev halkındanmış gibi kendileri ile vedalaştığını, bu ayrılıktan

³⁸⁶ İbn Battûta, s. 291.

³⁸⁷ İbn Battûta, s. 290.

³⁸⁸ El-Ömerî, s. 143.

³⁸⁹ El-Ömerî, s. 157-158.

dolayı üzümlere ağladıklarını kaydetmiştir. Anadolu'daki kadınların yüzlerini örtmediğine de bilhassa dikkat çekmiştir.³⁹⁰

Anadolu'da adet gereğince ekmek haftada bir gün, diğer günlere de yetecek kadar pişirilmekteydi. Ekmek pişirildiği gün, İbn Battûta'nın yanına gelen erkekler ellerinde sıcak ekmek ve nefis yemeklerle seyyahın etrafını doldurmuşlar ve kadınların bu ekmekleri gönderdiğini, seyyahın hayır dua beklediklerini iletmışlerdir.³⁹¹ Seyyahın verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere ekmek ve yemek pişirmek kadınların görevleri arasındaydı.

Seyahatnamedeki bilgileri incelediğimizde, XIV. yüzyıl Anadolu'sunda kadınların da seyahat etme imkânları olduğunu görmekteyiz. İznik'ten yola çıkan İbn Battûta, yanında hizmetkârlarıyla birlikte Yenice şehrine doğru giden bir Türk hatununa rastlamıştı. Ardından seyyah da onların peşinden yola devam etmiş ve kadının başına gelen olayı şu şekilde anlatmıştır: “Deli bir nehrin kenarına vardık; adı Sakarî'dir. “Sakar”a (Cehennem) nispet edildiği için bu ad verilmiştir. Allah korusun bizi ondan. Kadın ırmağı geçmeye başladı. Tam ortada hayvanın ayağı sürçtü; az kalsın sulara gömülecekti, hizmetçiler kurtarmaya çalıştılar. Ama nehir azgındı; aldı, götürdü her ikisini. Irmak kenarında bir grup insan derhal atladılar suya, hatunu kurtardılar. Kadının bu dünyadan göçmesine ramak kalmıştı, hizmetkârı bulduklarında o çoktan ruhunu teslim etmişti. Allah rahmet eylesin.”³⁹²

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde Anadolu'da bu dönemde kadınların yönetimde görev aldıklarına dair bilgiler de yer almaktadır. Seyyahın verdiği bilgilere göre Kaysârya adı ile anılan Kayseri şehri, Irak (İlhanlı) padişahının hâkimiyetinde bulunuyordu. Anadolu topraklarında ele geçirilen şehirleri Irak hükümdarı adına Eratnâ Bey yönetmekteydi. Alâeddîn Eratnâ Bek'in hatunlarından biri de Kayseri şehrinde ikamet ediyordu. Bu hatun, Eratnâ Bek'in kadınları arasında iyi kalpliliği ve cömertliğiyle tanınmıştı. Kadının asıl adı Togay Hatun olmasına rağmen kendisine ulu, yüce anlamına gelen “ağa” kelimesi ile hitap edilirdi. İbn Battûta, Togay Hatun'un huzuruna çıktığında kendilerini ayakta karşıladığını, güzel sözler söyleyerek selam verdiğini ve yemek ikram ettiğini kaydetmiştir. Daha sonra da seyyaha koşum takımı olan bir at, bir kat

³⁹⁰ İbn Battûta, s. 274.

³⁹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 274.

³⁹² İbn Battûta, s. 298.

elbise ve para göndermiş, kendisi gelemediği için özrünü hizmetkârlarından biri vasıtasıyla İbn Battûta'ya iletmiştir.³⁹³

Yönetimde görevli bir diğer kadın da İznik şehrinde ikamet eden Beylûn Hatun yani Nilüfer Hatun'du. Nilüfer Hatun, Osmanlı padişahı Orhan Gazi'nin eşidir. İbn Battûta, Nilüfer Hatun'u "Şehir ahalisine hükümlerlik eden erdemli, iyi yürekli bir kadın" olarak tanıtmaktadır.³⁹⁴

Simon de Saint Quentin'in eserinde Erzurum'da öldürülen 2000 kadından bahsedilmektedir. Bu kadınlar kentten 3 leuca (1 leuca yaklaşık 2 km) uzaklıktaki bir hamama gitmişler ve buradayken Tatar ordusunun gelişine şahit olmuşlardır. Tatarlardan kaçamayacaklarını anlayınca Baycu Noyan ve ordusuna hizmet etmeyi düşünmüşler. Yanlarında bulunan telli saz, tef ve çok sayıdaki çeşitli müzik aletleriyle şarkı söyleyerek Baycu ve ordusunun önüne çıkmış fakat onları ikna edememişlerdir. Baycu da kadınların hepsinin orada öldürülmesi emrini vermiştir.³⁹⁵

3.1.4.Giyim-Kuşam Kültürü

Çalışmamızda kullandığımız beş seyahatnamede Anadolu halkının kıyafet kültürü hakkında çok net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bilindiği gibi Anadolu, XIV. yüzyılda çoğunlukla hayvancılıkla uğraşan Müslüman Türklerin yaşam alanıydı. Hayvancılıkla meşgul olan halk koyun ve keçilerden elde ettikleri yün ve tiftiklerden çeşitli kumaşlar üretiyorlardı.³⁹⁶ İbn Battûta, Denizli şehri hakkında verdiği bilgilerde, burada eşi benzeri bulunmayan altın işlemeli elbiseler dokunduğunu belirtmiştir. Bu elbiseler yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğrilmesinden dolayı uzun süre dayanmaktadır. Hatta bu kumaşlar, şehrin adıyla yani "Ladikî, Dûngûzli" şeklinde anılmaktaydı.³⁹⁷

Anadolu şehirlerinin pek çoğunu dolaşan İbn Battûta, bu şehirlerde kendisine verilen hediyelerden de eserinde bahsetmiştir. Selçuk şehrinde konaklayan İbn Battûta'ya şehrin hakimi Hıdır Bek tarafından, "nah" adı verilen bir kumaştan sırma işlemeli ipek

³⁹³ İbn Battûta, s. 284-285.

³⁹⁴ İbn Battûta, s. 297.

³⁹⁵ Quentin, s. 45-46.

³⁹⁶ Şeker, s. 170.

³⁹⁷ İbn Battûta, s. 279.

bir elbise hediye edilmişti. İzmir şehrinin hâkimi Aydınolu Sultan Muhammed'in oğlu Ömer Bek de seyyaha "kemha" adı verilen bir kumaştan iki kat elbise hediye etmiştir.³⁹⁸ Bergama'da Yahşi Han "kudisi" kumaştan yapılmış bir elbise hediye etmişti. Ayrıca Balıkesir sultanı Demûrhân da ipekten mamul bir giysi göndermişti.³⁹⁹

İbn Battûta aynı zamanda ziyaret ettiği beyleri, müderrisleri ve devlet adamlarını anlatırken elbiselerinden de bahsetmeyi unutmamıştır. Birkî şehrindeki medresede Muhyiddin isimli bir müderrisi ziyaret eden seyyah, müderrisin altın işlemelerle süslü, geniş ve ağır bir elbise giydiğini yazmıştı.⁴⁰⁰ Mecdüddin Konevi'den bahsederken de "sırtına geçirdiği libastan gayrı" bir malı olmadığını nakletmiştir.⁴⁰¹ Buradan libas olarak adlandırdığı malın kıyafet olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Battûta, ahilerin kıyafetleri hakkında da bazı bilgiler vermiştir. Seyyah, ahileri şu sözlerle tanıtmaktadır: "Mecliste sırtlarında "kaba", ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarına alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardır. Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlar. "Zerdani" cinsi (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında."⁴⁰² Seyyahın verdiği bilgilerden ahilerin kaba, mest, serpuş ve takke gibi kıyafetler kullandıklarını öğrenmekteyiz.

İbn Battûta, Anadolu'nun cenaze adetlerinden bahsederken Sinop şehrinin hakimi İbrahim Bek'in annesinin cenaze törenine katılan kumandan ve memluk erlerinin kaftanlarını ters giydiklerini; yargıç, hatip ve hocaların da aynı şekilde elbiselerini ters giydiklerini kaydetmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak kumandan ve memluk erlerinin yani kapıkullarının kaftan giydikleri; yargıç, hatip ve hocaların da elbise olarak adlandırılan kıyafetler kullandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tür merasimlerde kafalarına sarık yerine siyah yünden yapılan bir bez dolamışlardı.⁴⁰³

³⁹⁸ İbn Battûta, s. 293.

³⁹⁹ İbn Battûta, s. 295.

⁴⁰⁰ İbn Battûta, s. 288.

⁴⁰¹ İbn Battûta, s. 296.

⁴⁰² İbn Battûta, s. 276-277.

⁴⁰³ İbn Battûta, s. 308.

Ruysbroeckli Willem de eserinde Tatarlar ve Türklerden bahsederken şu ifadeler yer vermiştir: “Kızların elbiseleri, birazcık uzun olmanın dışında erkeklerinkinden farklı değildir. Ama kız evlendikten sonraki gün, başını ortadan alnına doğru tıraş eder. Rahibelerin cübbeleri kadar geniş bir feracesi olur, ama önde çok daha geniş ve uzun bir açıklık vardır ve sağdan bağlanır. Tatarlar burada Türklerden farklıdır: Türkler feracelerini soldan, Tatarlar ise her zaman sağdan bağlarlar.”⁴⁰⁴

Simon de Saint Quentin, Konya ve civarında keçi yününden imal edilen, Fransa ve İngiltere’de satılık kölelerin giydiği bonet adı verilen bere başlıklardan yapıldığını söylemektedir.⁴⁰⁵ Quentin’in naklettiğine göre Selçuklu sultanının Kayseri’de bulunduğu dönemde kendisini ziyarete gelen bir bey olduğunda, ona hediyeler verirdi. Sultan, III. İaannes Doukas Vatatzes’in kendisini ziyaret etmesinden dolayı ona, “samis”ten ve “thabit” olarak adlandırılan kumaştan 16000 çift ipek giysi ve bunların dışında “sarbois” olarak adlandırılan pantolonlar hediye etmişti.⁴⁰⁶

3.1.5. Isınma ve Aydınlanma Kültürü

Anadolu’da bulunduğu süre zarfında kış mevsimini de geçiren İbn Battûta, XIV. yüzyılda Anadolu halkının ısınma ve aydınlanma kültürü hakkında eserinde önemli bilgiler vermiştir. Bolu’da ahi yiğitlerinden birinin tekkesinde konaklayan seyyah, buradaki ısınma sistemini şu sözlerle anlatmıştır: “Adet gereği tekkenin bütün bölümlerinde ocaklar kış boyunca aralıksız yanar. Dergâhın diğer kısmına ayrı ayrı ocak yapılmıştır. Hepsinin bacası var, duman çıkıp gidiyor, tekke içine yayılmıyor; bu yüzden sıkıntı yok. Onlara “bahârî” ismini vermişlerdir. Bu kelimenin tekili “bahîrî”dir.” Seyyah tekkeye vardığında ocakların yandığını gördüğünü, böylece de üzerindeki fazla kıyafetleri çıkarıp tek kat elbise ile ateşin karşısında ısındığını da eklemiştir.⁴⁰⁷ İbn Battûta’nın verdiği bilgileri değerlendirdiğimizde tekkelerin bahârî adı verilen ocaklarla ısıtıldığını, bu ocaklardan çıkan dumanın ise bacalar vasıtasıyla tahliye edildiğini öğrenmekteyiz.

⁴⁰⁴ Willem, s. 101.

⁴⁰⁵ Quentin, s. 50.

⁴⁰⁶ Quentin, s. 50.

⁴⁰⁷ İbn Battûta, s. 302-303.

İbn Battûta, XIV. yüzyılda Anadolu'da aydınlanma için beysus, mum ve kandil kullanıldığını bildirmektedir. Beysus, bakırdan yapılmış üç ayaklı bir şamdandı.⁴⁰⁸ Bu şamdanlar Erzincan bölgesindeki bakır madenleri kullanılarak üretilmekteydi.⁴⁰⁹ Şamdanın baş tarafında bakırdan yapılan, parlak ve ince bir kandil yeri bulunur. Ortasında fitilin çıkması için bir boru vardır ve içi süzölmüş saf içyağıyla doludur. Hemen yanında yine yağ dolu bakır kaplar yer alır. Fitili düzeltmek için bir de makas bulunmaktadır. Tekkelerde bu şamdanların bakımıyla ilgilenen Çerâğci adlı görevliler vardır. Antalya'da bulunduğu günlerde ahi yiğitlerinden birinin yemek davetine katılan İbn Battûta, zaviyedeki aydınlatma sistemini şu sözlerle tarif eder: “Muhteşem bir zaviye ile karşılaştık! Burası Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekandır. Oturma salonunda beş tane beysus vardır.”⁴¹⁰ Seyyahın zaviye ile ilgili vermiş olduğu bilgiler dönemin aydınlatma kültürü hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Dönemin bir diğer aydınlatma aracı da mumdur. İbn Battûta, Birki şehrinde konakladığı süre boyunca bu şehrin hükümdarının kendisine mum gönderdiğini, bu mumları yakarak aydınlandıklarını yazmıştır.⁴¹¹ Kayseri'de Ahi Emir Ali'nin tekkesinde konaklayan seyyah, bu zaviyenin kandilleri ve döşemeleri bakımından gördüğü zaviyelerin en güzellerinden biri olduğunu belirtmiştir.⁴¹²

3.1.6. Diğer Adetler

3.1.6.1. Kaplıcalara/Hamama Gitme

Hamam ve kaplıca kültürü Anadolu'da çok eskilerden beri oldukça yaygındı. Marco Polo'ya göre Anadolu çok güzel ve faydalı sıcak sulara sahip bir bölgeydi.⁴¹³ El-Ömerî, Bursa şehri hakkında bilgi verirken burada 300 tane sıcak su kaplıcası olduğunu kaydetmiştir. Bu kaplıcalar, soğuk balgam tüküren hastalar ve felçlilerin yıkanıp şifa bulmak için gittikleri yerlerdi. Seyyah, bu tür kaplıcaların dünyanın birçok ülkesinde

⁴⁰⁸ İbn Battûta, s. 276.

⁴⁰⁹ İbn Battûta, s. 287.

⁴¹⁰ İbn Battûta, s. 276.

⁴¹¹ İbn Battûta, s. 292.

⁴¹² İbn Battûta, s. 285.

⁴¹³ Marco Polo, s. 51.

bulduğunu fakat hiçbirinin Bursa şehrindeki gibi bir arada olmadığını dile getirmiştir. Seyyah bunun nedenini arazinin kükürtlü ve bataklık olması ile ilişkilendirmiştir.⁴¹⁴

İbn Battûta da Bursa şehrinin dışında sıcak akan bir su kaynağı bulunup bunun büyük bir göle döküldüğünü ve bu gölün üzerine de iki hamam yapıldığını belirtmektedir. Hamamlardan biri erkeklere, diğeri de kadınlara aitti. Bu kaplıcalar, uzak diyarlardan gelip şifa bulmak isteyen insanların uğrak yeri idi. Burada aynı zamanda kaplıcaya gelen insanların konaklaması için bir zaviye de bulunmaktaydı. Misafirlerin üç gün boyunca bu zaviyelerde yemek ve konaklama ihtiyaçları sağlanıyordu.⁴¹⁵

Çalışmamızda kullandığımız seyahatnamelerde ve eserlerde yabandan gelen bir misafiri doyurmak, konaklamasını sağlamak gibi ağırlama adetlerinin yanında gelen misafiri hamama götürmenin de bir âdet olduğunu ve ahi zaviyelerinin mensuplarının da bu âdete riayet ettikleri görülmektedir.⁴¹⁶ Bu âdet üzerine Milas⁴¹⁷ ve Konya⁴¹⁸ şehrindeki tekkeler ile Ahi Sinan Zaviyesi⁴¹⁹ ve Fahreddin Bek Zaviyesi'nde⁴²⁰ konaklayan misafirlerin hamama götürüldükleri İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde anlatılmaktadır.

3.1.6.2. Yazlık/Yaylaya Gitme Âdeti

İbn Battûta eserinde Anadolu'da yaz günlerinde yaylaya ya da bağa gitme âdetinden bahsetmiştir. İbn Battûta, Denizli'ye gittiğinde şehrin hükümdarı ile görüşmüş; hükümdarın oğlu Murat Bek de seyyah ile görüşmek istemiş fakat meyvelerin büyümeye başladığı günlerde büyük ihtimalle yaz mevsiminin başında, şehir dışında bulunan bir bağda konakladığı için seyyah ve arkadaşlarına at göndermiş ve onları bağına davet etmişti.⁴²¹ İbn Battûta, Birki şehrine geldiğinde yaz mevsiminin en sıcak günlerinin yaşandığını vurgulamıştı. Bu şehirde bir medresede konaklayan seyyah, Birki hükümdarının da şiddetli sıcaklar nedeniyle bölgedeki yaylalardan birinde bulunduğunu öğrenmişti. Hükümdar, yaylada hava serin olduğu için her yazı orada geçirmeyi adet

⁴¹⁴ El-Ömerî, s. 165.

⁴¹⁵ İbn Battûta, s. 296.

⁴¹⁶ Şeker, s. 184.

⁴¹⁷ İbn Battûta, s. 281.

⁴¹⁸ İbn Battûta, s. 283.

⁴¹⁹ İbn Battûta, s. 280.

⁴²⁰ İbn Battûta, s. 306.

⁴²¹ İbn Battûta, s. 280.

edinmişti.⁴²² Daha sonra yolculuğuna devam eden seyyah, Bergama şehrine geldiğinde şehrin hakimi Yahşi Han'ın da yaylada bulunduğunu yazmıştır.⁴²³ Seyyahın verdiği bilgilerden yola çıkarak bu dönemde hükümdarların bilhassa yazın bunaltıcı sıcağından kaçarak yayla ya da bağlara çıktıklarını öğrenmekteyiz.

3.1.6.3. Esrar/Haşiş Yeme Âdeti

İbn Battûta'nın seyahatnamesine baktığımızda, Anadolu halkının haşiş ya da esrar kullanmaktan çekinmediklerini hatta haşiş yemeyi alışkanlık haline getirdiklerini görmekteyiz. İbn Battûta da bu konu ile ilgili bir olayı eserinde şu şekilde nakletmiştir: “Ben bir gün Sanûb Camii'nin önünden geçerken oradaki peykelerde oturan insanlar arasında kumandanların bulunduğunu gördüm. Hizmetkâr, önlerinde kınaya benzer bir maddeyle dolu bir kabı dolaştırıp duruyor; ileri gelen kumandanlar da kaşık kaşık götürüyordu bu kaptan! Yedikleri şeyin ne olduğunu bilmiyordum. Yanımdakilere sordum; esrar olduğunu söyledi biri!”⁴²⁴

İbn Battûta Sinop hâkimi Gazi Çelebi adlı hükümdarın da esrar kullandığını kaydetmişti. Gazi Çelebi, cesur ve yiğit bir hükümdar olmasının yanında suyun altında uzun süre kalma kabiliyetine sahip iyi bir yüzücü olarak tanınıyordu. İbn Battûta'nın rivayetine göre hazırladığı donanmayla savaşa çıkar, düşman askerleri ile karşılaştığında suya dalıp düşman teknelerini delerek bütün gemileri batırır, askerlerini ele geçirmiş.

İbn Battûta, Gazi Çelebi'nin bu üstün özelliklere sahip olmasının yanında haşiş kullanmada ileri gittiğini hatta esrar yüzünden öldüğü yönünde bir rivayet olduğunu belirtmektedir. Gazi Çelebi'nin vefatı üzerine Sinop'a hâkim olan İbrahim Bek'in de Gazi Çelebi gibi fazla miktarda esrar kullandığı bilinmektedir.⁴²⁵ Bu bilgiler esrar kullanmanın yaygın olduğu fikrini göstermekle birlikte bazı devlet erkanı ve halk arasında keyif verici madde olarak kullanıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

⁴²² İbn Battûta, s. 288.

⁴²³ İbn Battûta, s. 295.

⁴²⁴ İbn Battûta, s. 308.

⁴²⁵ İbn Battûta, s. 307-308.

3.1.7. Ulaşım

Anadolu’da ulaşım kara, deniz ve nehirler vasıtasıyla gerçekleştiriliyordu. Kara ulaşımında insanlar yaya ya da binek hayvanları aracılığıyla yolculuk yapıyorlardı. Aynı zamanda Anadolu’nun coğrafi konumu ve su kaynaklarının fazla oluşu da nehir ve denizlerin ulaşım aracı olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

3.1.7.1. Kara Ulaşımı

Tezimizin konusunu teşkil eden dönemde Anadolu’da en yaygın ulaşım aracı attır. El-Ömerî, Diyar-ı Rum’da Germiyan Beyliği’nin atlarının çok meşhur olduğunu belirtir. Başka bölgelerdeki hiçbir atın, bu beyliğin atlarını geçemeyeceğini dile getiren el-Ömerî’ye göre her atın bir şeceresi bulunmaktadır. Bu atlar halk arasında “babası filan, anası filan” diyerek tanınan en iyi cins atlar olarak bilinmektedir.⁴²⁶

İbn Battûta, seyahatnamesinde “Ertesi sabah yola çıktık” veya “Aksaray’a yönelerek yola çıktık” gibi ifadeler kullanmasına rağmen yolculuklarını nasıl gerçekleştirdiğine dair ayrıntılı bir bilgi vermemiştir. Fakat seyahatnamesinde ziyaret ettiği beylerin kendisine at hediye etmesi ve birkaç şehirde hayvanlarını bağlayacak yer, saman araması ve hastalanan atının iyileşmesini beklemesi gibi ifadeler kullanması, seyyahın Anadolu yolculuğu boyunca ulaşım için binek aracı olarak atı kullandığını göstermektedir. İbn Battûta’nın “Kadı Celaleddin’le birlikte atlarımıza binerek Alaya (Alanya) sultanı olan Karamanoğlu Yusuf Bek’le görüşmek üzere yola çıktık.”⁴²⁷ cümlesi, yolculuklarını nasıl yaptığına dair en net ifadedir. Seyyah, İznik şehrinde atı hastalandığı için kırk gün civarı konakladığını söylemektedir. Atının iyileşmemesi ve ikamet süresinin uzaması üzerine, atını bu şehirde bırakmış ve yola devam etmiştir.⁴²⁸

İbn Battûta ve yol arkadaşları, Manisa’dan ayrıldıkları zaman, geceyi bir Türkmen obasında geçirmişler ve hayvanları için lazım olan yemi bulamamışlardı. Bunun yanında bir de bineklerinin çalınma korkusuyla sırayla nöbet tutmuşlardı. İbn Battûta, olayın devamını şu sözlerle anlatmaktadır: “Nöbet, Hoca Affüddîn Tûzerî’deyken onun Bakara Suresi’ni okuduğunu işittim. Ben de yatmadan önce: “uykum geldiği zaman nöbeti kimin aldığını bana bildir!” dedim. Yattım ve sabahleyin uyandım. O zaman da

⁴²⁶ El-Ömerî, s. 158.

⁴²⁷ İbn Battûta, s. 274.

⁴²⁸ İbn Battûta, s. 298.

hırsızların Ayasuluk'tan aldığım en güzel atımı, bütün koşum takımlarıyla beraber çaldıklarını öğrenmiş oldum! Bu ata Affüddîn de biniyordu.”⁴²⁹

Seyyah, Mudurnu kasabasına geldiğinde hayvanlarını bağlayacak yer bulamadığı için yakınıyordu. Daha sonra Cuma namazına gittiğinde, yöre halkından bir hoca ile tanışmıştı. Bu kişiden, kira ile de olsa hayvanlarını bırakabilecekleri bir yer bulmasını rica etmiş; hoca da, çarşıda tavla adı verilen, genellikle de kasabaya gelen bütün yolcuların hayvanlarını bıraktığı yeri tarif etmişti. Seyyah, hocanın kılavuzluğunda bineklerini tavlaya götürüp bağlamış, hayvanlara bekçilik etmesi için arkadaşlarından birini de çarşıdaki boş dükkanlardan birine yerleştirmişti.⁴³⁰

Birki sultanı⁴³¹, Kulhisar (Göhlisar) hükümdarı⁴³², Sivas'ta Eratna Bey⁴³³ ve Gerede sultanı İbn Battûta'ya koşum takımları bulunan atlar hediye etmişlerdi.⁴³⁴

Ruysbroeckli Willem yolculuğu boyunca ulaşım vasıtası olarak at kullanmıştı. Willem, yolculuğu boyunca karşılaştığı zorlukları şu sözlerle dile getirmiştir: “At bulmakta zorluk çektiğimiz için, her gün kısa aşamalarla giderek ve birçok yerde durarak, on beş gün sonra Yconium'a (Konya) vardık. Rehberim bunu bilinçli yapıyor, her kentte üç günlük at istiyordu. Bu beni son derece kızdırıyordu, ama ağzımı açmaya cesaret edemiyordum, çünkü beni ve hizmetkârlarımızı satabilir ya da öldürebilirdi ve itiraz edecek kimse olmayacaktı.”⁴³⁵

3.1.7.2. Nehir Ulaşımı

Anadolu, bulunduğu coğrafya itibarıyla birçok nehri içerisinde barındıran bir bölgeydi. XIV. yüzyıldaki ulaşım koşullarını düşündüğümüzde insanlar bir şekilde bu nehirleri geçmek zorunda oldukları için farklı alternatifler üretmişlerdi. Kimi nehirlerde ulaşım hayvanlar vasıtasıyla sağlansa da kimi nehirlerde sal ya da kayığa ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nehirlerden biri Sakarya idi. İbn Battûta, İznik'ten Geyve'ye giderken Sakarî olarak adlandırdığı Sakarya Nehri'nin kenarına geldiğinde bir kadının

⁴²⁹ İbn Battûta, s. 294-295.

⁴³⁰ İbn Battûta, s. 301.

⁴³¹ İbn Battûta, s. 290.

⁴³² İbn Battûta, s. 279.

⁴³³ İbn Battûta, s. 286.

⁴³⁴ İbn Battûta, s. 303.

⁴³⁵ Willem, s. 281.

hayvan üzerinde nehri geçmeye çalıştığını ancak nehir azgın olduğu için hayvanın ayağının takılıp sahibiyile birlikte boğulma tehlikesi geçirdiklerini anlatmaktadır. Bu duruma şahit olan nehir kenarındaki insanlar, nehri geçmek için bir sal bulunduğunu bildirmişlerdir. İbn Battûta hikayeye şöyle devam etmiştir: “Oradakiler nehir salının daha aşağıda olduğunu söylediler. Söylenen yere yöneldik. Bu araç, halatlarla birbirine bağlanmış, dört odundan ibarettir. Üzerine hayvanların semerlerini ve eşyaları koyuyorlar, karşı kıyıda bir grup adam çekiyor onu! İnsanlar salın sırtında, hayvanlar ise yürüyerek geçer nehri. Biz de usule uyduk.”⁴³⁶ Bu bilgi basit nehir taşımacılığına güzel bir örnek olarak verilebilir. Nehir taşımacılığının bir başka örneği de Eğridir şehrinde. Bu şehirde tatlı su gölü bulunmaktaydı. Bu gölde bulunan teknelerle iki günde Akşehir ve Beyşehir gibi köy ve kasabalara ulaşım sağlanıyordu.⁴³⁷

El-Ömerî, Anadolu’da nehir taşımacılığı yapıldığına dair önemli bilgiler kaleme almıştır. El-Ömerî’nin anlatımına göre; Germiyan Beyliği’nin batı tarafındaki dağdan Büyük Menderes Nehri doğmaktadır. Bu nehir, suyu azaldığı zaman Nil Nehrini, suyu arttığı zaman coşkun bir denizi andırmaktaydı. Nehir, ülkenin ortasından akar ve orta kesimde bir göl oluşturur. Halk bu gölü balık avlamak ve etrafında mesire yapmak için kullanır. Nehir daha sonra Denizli iline ulaşır ve oradan da Birgi topraklarına varır. Daha sonra ise Ege Denizi’ne dökülür. Büyük Menderes nehrinde gemiler ve kayıklar yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya gidip gelirler. Ayrıca bu nehirden denize, denizden de nehre geçilmektedir. Halkın nehir sahilinde rıhtımları da bulunmaktadır. Gaziler ve tacirler bu rıhtımlardan yola çıkarlardı.⁴³⁸

3.1.7.3. Deniz Ulaşımı

Anadolu, üç tarafı denizlerle çevrili bir coğrafya olması sebebiyle deniz ulaşımı yapılan bir bölgeydi. İbn Battûta, Anadolu’ya gelirken Lazkiye limanından Martelmîn adlı bir Cenevizlinin “Korkora” adı verilen ticaret gemisini kullanmış ve Alanya’da karaya çıkmıştı.⁴³⁹ Aynı şekilde Anadolu’dan ayrılırken de Sinop’tan bir Rum gemisi kiralayarak Kırım’a geçmişti.⁴⁴⁰

⁴³⁶ İbn Battûta, s. 298.

⁴³⁷ İbn Battûta, s. 277.

⁴³⁸ El-Ömerî, s. 157.

⁴³⁹ İbn Battûta, s. 273.

⁴⁴⁰ İbn Battûta, s. 309.

El-Ömerî, Kastamonu'nun Karadeniz sahilinde olduğunu ve tam karşısında Zik Adası yani Kırım'ın bulunduğunu söylemektedir. Sinop'tan yelken açan gemiciler Suğdak'a uğrardı. Bu beyliğin sınırları, Trabzon Krallığı'nın doğu ucundan başladığı için Kıpçak, Hazar, Rus ve Bulgar ülkelerine gitmek isteyen gemiciler buradan yelken açıyorlardı.⁴⁴¹

3.2. Dini Hayat

Çalışmamızın bu bölümünde seyahatnamelerini incelediğimiz beş ortaçağ seyyahının gözlem ve anlatımlarına göre Anadolu'da Türkiye Selçukluları ve Beylikler devrindeki dini hayat, mezhepler, Müslümanlar ve gayrimüslimler, din adamları, ibadethaneler, mübarek günlerde yapılan faaliyetler, cenaze törenleri, Kur'an okuma ve dinleme adetleri ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

3.2.1. Müslümanlar ve Gayrimüslimler

XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da, seyahatnamelerden elde edilen bilgilere göre, nüfusun çoğunluğunu Müslüman-Türkler oluşturmakla birlikte Hıristiyan⁴⁴² ve Yahudi⁴⁴³ dinine mensup insanların da mevcut olduğu biliniyordu. İbn Battûta'nın anlatımına göre halkın içindeki taifeler her şehirde, ayrı ayrı mahallelere yerleşmişlerdi. Hıristiyanlar ve Yahudiler kendilerine ait yerleşim alanlarında yaşıyordu. Müslüman ahali ise şehrin merkezinde ikamet ediyordu.⁴⁴⁴

3.2.2. Mezhepler

İbn Battûta'ya göre Anadolu halkı İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin mezhebine mensuptu. Halkın hepsi ehl-i sünnettî. Aralarında Kaderî, Rafîzî, Mutezîlî, Haricî ya da başka bir mezhebe mensup kişiler bulunmuyordu. Seyyah, Anadolu halkının bu özelliğiyle Allah tarafından diğer insanlardan daha üstün kılındığını düşünmektedir.⁴⁴⁵

İbn Battûta, seyahatnamesinde Anadolu hakkında eşsiz bilgiler verirken burada kendi başına gelen ilginç olayları da kaleme almıştır. Sânuv yani Sinop şehrinde, bir namaz vakti şehrin ahalisi, İbn Battûta'nın iki elini yana indirerek namaz kıldığını görünce bir

⁴⁴¹ El-Ömerî, s. 163.

⁴⁴² Quentin, s. 60.

⁴⁴³ İbn Battûta, s. 275.

⁴⁴⁴ İbn Battûta, s. 274-275.

⁴⁴⁵ İbn Battûta, s. 274.

hayli şaşırmışlardı. İbn Battûta, Maliki mezhebine mensuptu. Bu mezhepte namaz kılarken elleri iki yana salmak amel edilen bir görüştür. Sinop halkı ise Hanefi mezhebine mensup olduğu için Maliki mezhebi ve bu mezhebin namaz kılma usulüne dair bilgileri yoktu. Fakat bu ahaliden daha önce Irak ve Hicaz yörelerinde yaşayanlar, Şiiilerin bu şekilde ellerini yana salarak namaz kıldığını biliyorlardı. Bu sebeple de Sinop halkı İbn Battûta ve arkadaşlarının Şii olduklarından şüphelenmiş ve onlara çeşitli sorular sormuşlardı. Belde yöneticisi de durumdan emin olmak için onları bir denemeye tabi tutmuştu. İbn Battûta, bu bahsi şöyle anlatır: “Belde naibi hizmetçileriyle bir tavşan gönderdi bize. Bizim ne yapacağımızı izlesin diye tembih etmiş adamcağıza! Tavşanı kestirdim, pişirdim, hep beraber afiyetle yedik! Hizmetçi bu duruma şahit olunca efendisine gidip durumu anlatıyor. İşte o zaman hakkımızda uyanan kuşku yok oldu; ardından gelsin ziyafet yemekleri! Hemen ağırlamaya başladılar bizi! Zira Rafiziler tavşan eti yememektedirler.”⁴⁴⁶

Safranbolu şehrinde bir medresede konaklayan İbn Battûta, kendisi ile beraber gelen ve hacı olarak tanınan kişinin medresenin müderrisleri ve talebelerini tanıdığından, onlarla birlikte derslere katıldığından bahseder ve hacı isimli bu kişi için şöyle der: “Talebelerle olan dostluğundan Hanefi olduğu belliydi.”⁴⁴⁷

3.2.3. Kur’an Okuma ve Dinleme

İbn Battûta Seyahatnâmesi’nin Anadolu ile ilgili bölümlerine genel olarak baktığımızda, seyahatın uğradığı şehirlerin hemen hemen hepsinde iyi bir şekilde karşılandığını, onuruna ziyafet veya davet meclisleri düzenlendiği, hediyeler takdim edildiği görülmektedir. Düzenlenen davet ve meclislerin hemen hepsinde güzel sesli hafızlar tarafından *Kur’an-ı Kerim* okunmaktadır. Mesela Birki şehrine geldiğinin üçüncü gününde onuruna büyük bir davet düzenlenen İbn Battûta; şehrin ileri gelenleri, ordunun yüksek rütbeli subayları, şeyhler ve bilginlerin de bu davete katıldığını belirtir. Düzenlenen bu davetlerde ziyafet faslından sonra güzel sesli hafızlar tarafından Kur’an okunmaktadır.⁴⁴⁸ Bursa şehrine vardığında konakladığı Ahi Şemseddin Zâviyesi’nde Aşure günü dolayısıyla düzenlenen büyük bir ziyafete katılan İbn Battûta, ordu kurmayları ve halkın da bu şölene katıldığını belirtir. Bu şölende de tıpkı diğerlerinde

⁴⁴⁶ İbn Battûta, s. 308.

⁴⁴⁷ İbn Battûta, s. 304.

⁴⁴⁸ İbn Battûta, s. 292.

olduğu gibi önce yemekler yenmiş, ziyafetler çekilmiş ardından da hafızlar tarafından *Kur'an-ı Kerim* okunmuştur.⁴⁴⁹ Kur'an okuma âdeti, ele geçirilen şehirler için düzenlenen törenlerde de yerine getirilmiştir. El-Ömerî'nin naklettiğine göre Kayseri şehrini ele geçiren Sultan III. Gıyâseddin bir tören düzenlemiş ve hafızlar hem toplu halde hem de tek tek *Kur'an-ı Kerim*'i tilavet etmişlerdir.⁴⁵⁰

İbn Battûta, Anadolu'da ziyaret ettiği şehirlerin beylerinin, günün belli bir vaktini camide geçirdiklerini ve burada hafızlar tarafından okunan *Kur'an*'ı dinlediklerini bildirmektedir. Antalya şehrini ziyaret eden İbn Battûta, Cuma camiinde güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Amme surelerini okuduklarını ve bunun bu şehirde köklü bir adet olduğunu söyler.⁴⁵¹ Aynı şekilde Eğridir şehrinin beyi İshak Bek de adet edindiğı üzere, her gün ikindi namazını Cuma camiinde kılardı. Namazdan sonra da sırtını kible yönündeki duvara dayayıp önünde yüksek tahta bir peykeye kurulmuş olan hafızları dinlerdi.⁴⁵²

El-Ömerî, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Cuma namazını kılmak için gittiğı camide hafızların *Kur'an* okuyuşlarını şu sözlerle eleştirmektedir: “Bir grup hafız Kur'an okumaya başladı. Böyle de Kur'an mı okunmuş! Kıraatın içine ettiler! Şarkı söyler gibi, kelimeleri bölerek, harfleri canları nasıl isterse telaffuz ederek okuyorlar, harflerin mahreçlerine hiç dikkat etmiyorlar, ne dedikleri anlaşılıyordu.”⁴⁵³ Onun bu yaklaşımı Arap olmayan ve bu kültüre pek de aşına olmayan bir milletin, bir Arap alimi tarafından nasıl görüldüğünü ortaya koymasından da önemlidir.

3.2.4. Cenaze Törenleri

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde, cenaze törenleri ve ölümlerin defnedildiğı mezarlar hakkında önemli notlar bulunmaktadır. Birçok şehirde cenaze törenine katılan seyyah, tören sonrasında devam eden adetlere de seyahatnamesinde yer vermiştir. Sinop şehrinde bulunduğu dönemde İbrahim Bek'in annesinin vefatı dolayısıyla düzenlenen cenaze törenine katılmıştı. İbn Battûta'nın anlatımına göre cenaze merasimi şu şekilde gerçekleşmiştir: “İbrahim Bek cenazeyi başı açık ve yayan takip ediyordu, öteki

⁴⁴⁹ İbn Battûta, s. 296.

⁴⁵⁰ El-Ömerî, s. 139.

⁴⁵¹ İbn Battûta, s. 275.

⁴⁵² İbn Battûta, s. 278.

⁴⁵³ El-Ömerî, s. 139-140.

kumandanlar ve memluk erler (kapıkulları) ise hem başlarını açmışlar hem de kaftanlarını ters giymişlerdir. Yargıç ve hatipler ile hocalar ise elbiselerini ters giymişler fakat başlarını açmamışlardı. Sarık yerine siyah yünden yapılmış bir bez dolamışlardı kafalarına.” Ayrıca seyyah bu yörede kırk gün yas ilan edildiğini, her gün sofralar kurulup ziyafetler verildiğini belirtmektedir.⁴⁵⁴

İbn Battûta'nın dikkatini çeken bir başka cenaze merasimi ise Eğridir sultanının vefat eden oğlu için düzenlenmişti. Bu törende Eğridir halkının Mısır ve Suriye ahalsinin yaptığı gibi ölünün arkasından feryat etmediklerini ve hatta Lur halkının hükümdar çocukları öldükten sonra yaptıkları işlerden hiçbirini yapmadıklarını anlatır. Cenaze gömüldükten sonra sultan ve medrese öğrencilerinin üç gün boyunca sabah namazından çıktıktan sonra mezarı ziyarete gittiklerinden bahseder. Bu törenin ikinci gününde mezar ziyaretine bizzat seyyahın kendisinin de katıldığı bilinmektedir.⁴⁵⁵

İbn Battûta'nın dikkatini çeken bir başka cenaze töreni de Manisa şehrinde Saruhan oğullarından birinin vefatı üzerine düzenlenen törendi. İbn Battûta şehre geldiğinde, şehrin hükümdarını birkaç ay önce vefat eden oğlunun türbesinde bulmuştu. Hükümdar ve eşi bayram gecesini ve sabahını bu türbede geçirmiş, çocuğun cesedi yıkanıp hazırlanmış, kalaylı demir kaplı bir tabutun içine konulmuştu. Ayrıca tabut, cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbeye asılmıştır. Belli bir vakit geçtikten sonra da çatı kapatılıp tabut yere indirilecek ve üzerine ölünün elbiseleri örtülecekti. İbn Battûta, anlattığı bu törenin pek çok hükümdar için daha önce de yapıldığını müşahade etmişti.⁴⁵⁶

İbn Battûta, Bursa'da bulunduğu döneme denk gelen aşure gecesinde Ahi Şemseddin Zâviyesi'nde Vaiz Mecdüddin tarafından verilen vaazı dinleyenler arasında feryad edip kendinden geçen bir dervişten bahseder. Bu derviş vaaz esnasında bayılır ve tüm çabalara rağmen uyandırılmaz. Zaviyede bulunanlar dervişin öldüğü ya da kendinden geçtiği konusunda görüş ayrılığına düşerler. Sabah namazı vakti gelip güneş doğduğunda dervişin durumunu yeniden araştırırlar fakat dünyadan ayrılmış olduğu

⁴⁵⁴ İbn Battûta, s. 308.

⁴⁵⁵ İbn Battûta, s. 278.

⁴⁵⁶ İbn Battûta, s. 294.

anlaşılır. Bunun üzerine dervişi yıkayıp kefenlerler ve cenaze namazını kılarlar. Defin işlemlerinde İbn Battûta da hazır bulunur.⁴⁵⁷

İbn Battûta, Anadolu yolculuğunda Göynük'ten Mudurnu'ya doğru giderken yol üzerinde ahşap kulübelere bulunan mezarlara rastlamıştı. İbn Battûta'nın anlatımına göre "Uzaktan bakanlar onları ev zannediyor yaklaşıldığında ise mezar olduğu anlaşılıyordu."⁴⁵⁸

3.2.5. Mübarek Günlerdeki Faaliyetler

Seyahatnamesinde Anadolu'daki halkın dini hayatı hakkında önemli bilgiler veren İbn Battûta, mübarek gün ve gecelerde, ramazan ayında, bayramlarda ve özellikle Cuma günleri halkın ibadetleri ve adetleri hakkında önemli bilgilere yer vermiştir. Bu bilgiler diğer seyahatnamelerde yer almamaktadır.

3.2.5.1. Bayramlar

İbn Battûta'nın Eğridir şehrini ziyareti Ramazan ayına denk gelmiş ve bu ayı Eğridir sultanının yanında geçirmişti. Eğridir hükümdarı Ebu İshak Bek'in Ramazan ayını geçirişini şu şekilde aktarmaktadır: "Ramazan gecelerinde üzerinde minder veya döşek bulunmayan bir kilime oturur, büyücek bir yastığa yaslanırdı. Yanında fakih bilgini Muslihiddin yer almaktaydı. Ben fıkıh bilgininin biraz ötesinde oturmaktaydım. Daha ötede ise beyliğin ileri gelen memur ve kumandanları oturmaktaydılar. Biz böyle otururken yemek getirildi; küçük tabaklara konmuş, şeker ve yağla ezilmiş, mercimekten yapılmış "serid" (tirit) ilk servisti. Onlar "uğurlu olur" diyerek oruçlarını tiritle açarlar. Bu iftarlığın peygamberimiz tarafından diğer yemeklere tercih edildiğini söylerler. Bunun arkasından öteki yemeklere geçerler. Ramazan ayının bütün geceleri böyledir."⁴⁵⁹

Eğridir şehriden ayrıldıktan sonra önce Gölhisar'a, oradan da Ladik'e, bugünkü ismiyle Denizli'ye giden İbn Battûta, Ramazan Bayramı'nı bu belde geçirmişti. Seyyah, Denizli halkının bayram kutlamasını şu sözlerle aktarmıştı: "Camiye gittiğimizde baktık ki sultan askerleriyle arz-ı endam eylemiş, Ahi yiğitlerinden oluşan

⁴⁵⁷ İbn Battûta, s. 296.

⁴⁵⁸ İbn Battûta, s. 300.

⁴⁵⁹ İbn Battûta, s. 278.

zanaat erbabı davul-zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanmışlar, tepeden tırnağa silah kuşanarak ihtişam yarışına girmişlerdi. Her sanat erbabı yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyor; mezarlıkta kestikleri kurbanları ekmekle beraber fakir fukaraya dağıtıyorlardı. Bayram alayı burada kabristandan başlamaktadır. Oradan namaz kılınan yere gidilir. Namaz kılındıktan sonra sultanla beraber konağa gittik. Yemek hazırlandı. Fıkıh bilginleri, şeyhler ve ahiler için ayrı bir sofraya; yoksullar, düşkünler için başka bir sofraya kurulmuştur. O gün hükümdarın kapısından zengin, yoksul hiç kimse geri çevrilmedi.”⁴⁶⁰

Ramazan Bayramı’ndan sonra Denizli’den ayrılan İbn Battûta ve arkadaşları yolculuklarına devam etmişler ve yılın ikinci bayramını Manisa’da karşılamışlardı. Seyahatnamede Ramazan Bayramı ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmasına rağmen bu bayram hakkında pek bilgi yoktur. İbn Battûta, Saruhan beyinin oğlu vefat ettiği için bayram gecesini oğlunun türbesinde geçirdiğini ve kendisi ile burada selamlaştığını aktarır. Bayram namazından sonra kaldıkları tekkeye geri dönmüşlerdi.⁴⁶¹ Bu bayramın kurban mı yoksa ramazan mı olduğuna dair net bir ifade bulunmamakla birlikte daha önce ziyaret ettiği Denizli şehrinde Ramazan Bayramı’nı geçirmesinden dolayı bu bayramın Kurban Bayramı olduğunu tahmin etmekteyiz.

3.2.5.2. Aşure Günü

Seyahatnamede geçen mübarek günlerden biri de aşure günüdür. İbn Battûta’nın Bursa’da konakladığı dönem aşure gününe denk gelmiştir. Aşure günü için Ahi Şemseddin Zâviyesi’nde akşam vakti büyük bir ziyafet düzenlenmiştir. Bu ziyafete ordunun kurmayları ve halk davet edilip beraber iftar yapılmıştır. Güzel sesli hafızlar tarafından *Kur’an* tilavet edilmiş ve Vaiz Mecdüddin Konevi halka vaaz vermiştir. Daha sonra sema ve raks başlamıştır. İbn Battûta, aşure günü düzenlenen bu programın müthiş olduğunu ifade etmektedir. Bu gece için düzenlenen ziyafet *Kur’an-ı Kerim* tilavetinin dinlenmesi ve sabah namazının kılınmasından sonra bitmiştir.⁴⁶²

⁴⁶⁰ İbn Battûta, s. 281.

⁴⁶¹ İbn Battûta, s. 294.

⁴⁶² İbn Battûta, s. 296.

3.2.5.3. Cuma Günü/Namazı

Çalışmamızda kullandığımız eserlerde geçen mübarek günlerden biri de Cuma günü, dolayısıyla da Cuma namazıdır. Cuma namazı Hz. Peygamber ve daha sonra da Hulefa-i Raşidin döneminde halifeler tarafından bizzat kıldırılmaktaydı. İslam devletlerinde de bu uygulama devam ettirildi. Adet olduğu üzere Cuma namazının, şehir ve civarında kılınması gerekiyordu⁴⁶³ ve bu sebeple Hz. Ömer döneminden itibaren her şehirde bir tane Cuma camisi inşa edilmişti.⁴⁶⁴

İbn Battûta seyahati sırasında Anadolu’da ziyaret ettiği şehirlerin pek çoğunda Cuma camiinin olduğunu belirtmiştir. Cuma namazının kılınışı ile ilgili en geniş bilgiyi Kastamonu sultanını anlattığı bölümde vermişti. İbn Battûta’nın ifadesine göre Kastamonu sultanı, Cuma günleri saraya uzakça bir mescitte Cuma namazını kılınıyordu. Mescide at üzerinde ve merasimle ulaşıyordu. Kastamonu’daki büyük cami ahşaptan inşa edilmiş üç katlı bir binaydı. Caminin alt katında hükümdar, devletin ileri gelenleri, kadı, fıkıh bilginleri ve kumandanlar; orta katta sultanın “efendi” diye anılan kardeşi, onun hademeleri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler; üst katta ise hükümdarın oğlu ve veliahdı olan şehzade Cevad ile genç köleleri, hizmetçileri ve ahali Cuma namazını eda ediyorlardı. Hafızlar mihrap önünde halka şeklinde dizilmekte ve şehrin kadısı ile Cuma hatibi yanlarına oturmaktaydı. Sultan ise mihrabın hizasındaydı. Cuma namazının kılınışı ise şu şekildeydi: “Evvela güzel sesleriyle hafızlar Kefh Suresi’ni okurlar, ayetleri enteresan tarzda tekrar ederler. Kur’an okuma bitince hatip minbere çıkar, Cuma hutbesini verir. Sonra da beraberce namaz kılınır. Farz bitince nafil rekatların kılınmasına geçilir. Nihayet hafızlardan biri hükümdarın huzurunda aşır okur. Böylece padişah maiyetiyle beraber camiden ayrılır. Bir başka hafız, bu defa padişahın kardeşinin bulunduğu katta Aşır okur. Onun okuyuşu bitince oradaki şehzade de beraberindekilerle camiden çıkar. Son olarak hafızlardan biri şehzadenin önünde Aşır okur. Onun okuyuşu bittiği zaman merasim memuru ayağa kalkarak Türk dilinde yazılmış bir manzume ile sultanı ve veliahtı över; her ikisine

⁴⁶³ Hayreddin Karaman, “Cuma”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 85-86.

⁴⁶⁴ Ahmet Akın, “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/1, XV, sayı: 29, s. 185.

hayır dualar eder. Böylece şehzade de camiden ayrılır. Dışarda kendisini bekleyen amcasının elini öper ve atına binerek babasının bulunduğu konağa gider.”⁴⁶⁵

Saraydaki törende ise padişahın kardeşi ve oğlu huzura beraber girerlerdi. Amca, hükümdarın elini öper ve kendisine ayrılan makama geçer, aynı şekilde oğul da babasının elini öper ve dairesine çekilir. İkinci vakti geldiğinde hep beraber namaz kılınır ve hükümdarın kardeşi huzura çıkar, el öper ve veda eder. Bir sonraki Cuma merasimine kadar huzura girmez.⁴⁶⁶ Bu şekilde Cuma merasimi tamamlanırdı.

İbn Battûta'nın seyahatnamesinde ziyaret ettiği şehirlerde namaz kılınan yerler ve camiler hakkında da bilgiler vermiştir. Alanya'yı ziyaret ettiği sırada şehirdeki belde kadısı Celâleddîn Erzincânî ile birlikte kaleye çıkarak Cuma namazı kılmıştı.⁴⁶⁷ Balıkesir'de ise halkın Cuma namazını kılacağı büyük bir cami olmadığını ve bu sebeple de şehir dışında bir mabet inşa etmeye başladıklarını bildiren İbn Battûta, henüz çatıyı örmedikleri için namazı ağaçların gölgesinde kıldıklarını bildirmektedir.⁴⁶⁸

İbn Battûta, Sinop'taki büyük camiinin gördüğü en güzel mabetlerden biri olduğunu yazmıştı. Caminin ortasında bir süs havuzu bulunduğunu, bunun üzerine dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulup üst tarafta ahşap merdivenle çıkılan bir mahfil yer aldığını tasvir etmişti. Bu mabet, Sultan Alaeddin-i Rumi'nin oğlu Pervane tarafından yaptırılmıştı. İbn Battûta'nın kendisi de Cuma namazlarını bu mahfilde kılmıştı.⁴⁶⁹

Geyve'den ayrılıp Mudurnu'ya gitmek üzere yola çıkan İbn Battûta ve arkadaşları dağda mahsur kaldılar. Geceyi dervişlere ait bir tekkede geçirdiler. Halk, Cuma gecesi olduğu için ibadet etmek, hakkı anmak için tekkede toplanmış ve sabaha kadar zikirle meşgul olmuşlardı. Hatta herkes hazırlayabildiği kadar yemeği tekkeye getirmişti. Sabah bu tekkeden ayrılan İbn Battûta, Cuma namazı vaktinde Mudurnu kasabasına vardıklarını ve burada Cuma namazını kıldıklarını belirtmektedir.⁴⁷⁰ Seyahatnamedeki bilgilerden anlaşılacağı üzere bu tekkedeki dervişler perşembe akşamını ibadetle ve zikirler geçirmektedir.

⁴⁶⁵ İbn Battûta, s. 305-306.

⁴⁶⁶ İbn Battûta, s. 306.

⁴⁶⁷ İbn Battûta, s. 274.

⁴⁶⁸ İbn Battûta, s. 295.

⁴⁶⁹ İbn Battûta, s. 307.

⁴⁷⁰ İbn Battûta, s. 301.

El-Ömerî de eserinde Cuma namazı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Sultan Gıyâseddin döneminde Kayseri’den bahseden el-Ömerî, burada Cuma namazı kılmak için yedi cami bulunduğunu fakat hepsinin sıradan camiler olduğunu ifade etmektedir. Cuma namazını sultan camiinde kıldığını fakat bu camiinin sultanların Cuma namazını kılmak için geldikleri ibadethaneye benzemediğini ifade etmişti. El-Ömerî, Kayseri’de Cuma namazının kılışını şu şekilde anlatmaktadır: “Sultan Cuma namazını kılmaya gitti. Şehir halkı ve önde gelenleri de camiye gelmişlerdi. Bunlar orada saf halinde değil, halka halinde oturmuşlardı ve aralarında Farsça konuşuyorlardı. Bir grup hafız Kur’an okumaya başladı. Böyle de Kur’an mı okunurmuş! Kıraatın içine ettiler! Şarkı söyler gibi, kelimeleri bölerek, harfleri canı nasıl isterse telaffuz ederek okuyorlar, harflerin mahreçlerine dikkat etmiyorlar, ne dedikleri anlaşılıyordu. Ezan vakti gelince müezzin mahfilinden sırtında geniş yenli elbise bulunan bir çocuk ayağa kalktı. Önce tek başına iki kere tekbir getirdi. Sıra eşhedü en la ilahe illallah’a gelince mahfilde bulunanların tamamı ona iştirak etti. Uğultu ve detone sesler çıkartıyorlardı. Sanırsın ki şarkı söylüyorlar. Ezan bitinceye kadar böyle devam ettiler. Yalnızca o çocuk ayakta dikiliyordu. Diğerleri ise oldukları yerden okuyorlardı. Bizden hiç kimse bu ezanın tek kelimesini dahi anlamadı. Ezan bittikten sonra emir-i mahfil olarak bilinen yaşlı bir şeyh minbere çıkmaya başladı. Minberin tepesine çıktıktan sonra hiç alışık olmadığımız bir şekilde dualar etti. Sanki şer’i mahkemede hakim önünde hasmına karşı kendini savunan biri gibiydi. Sonra hatip minbere çıktı ve hutbe okuyarak sultana dua etti. Neyse ki, kimse onun duasına eşlik etmedi ve Cuma namazı bu şekilde bitti.”⁴⁷¹

3.2.6. İbadethaneler

Anadolu geçmişten günümüze kadar pek çok uygarlığa ev sahibi yapan bir coğrafyaydı. XIII ve XIV. yüzyıl Anadolu’su da bu özelliği ile içerisinde çeşitli dinlere ait ibadethaneleri barındırıyordu. Seyahatnamesinde Anadolu’daki şehirler hakkında önemli bilgiler bulunan İbn Battûta, Selçuk şehrine geldiğinde iri kesme taşlarla inşa edilmiş bir kilise gördüğünü kaydetmişti. İbn Battûta’ya göre bu kilise Rumlar tarafından inşa edilmişti. Her taş bloğu en az on arşın uzunluğunda ve yontulmuş bir yapısı vardı. Bu şehirde bulunan bir başka kilise de “Büyük Camii” idi. Müslümanlar şehri ele geçirdiklerinde bu kiliseyi Cuma mescidine çevirmişlerdi. İbn Battûta bu

⁴⁷¹ El-Ömerî, s. 140-141.

camiyi “güzellik ve sanat bakımından dünyada örneği bulunmayan bir eser” olarak tanıtmaktadır. Bu kilise Rum inancına göre mukaddes olduğu için dünyanın dört bir yanından ziyaretçi çekmektedir. Kilisenin çatısı kurşunla örtülü, çeşitli boyutlarda on bir kubbe ve her bir kubbenin altında suyu ırmaktan gelen bir havuz bulunuyordu. Irmağın her iki kenarında çeşitli cinslerde ağaçlar, asma çardakları ve yasemin tarlaları vardır. Ayrıca bu mabede açılan on beş kapı vardı.⁴⁷²

İbn Battûta seyahatnamesindeki Bursa ile ilgili kısma baktığımızda, seyyahın eskiden orada var olan bir kiliseden bahsettiğini görmekteyiz. Günümüzde bu kilisenin yerinde Osman Bey’in türbesi bulunmaktadır. İbn Battûta’nın anlatımına göre “Onun kabri, şehir mescidinin hemen kenarındadır. Burası eskiden Hıristiyan kilisesi imiş.”⁴⁷³

Anadolu’da bulunan bir başka kilise de Sivas’ta bulunuyordu. Ruysbroeckli Willem, kutsal hafta olarak adlandırdığı 21-27 Mart tarihleri arasında Sivas şehrinde bulunmuştu. Willem şehirde bulunan Aziz Blasius Kilisesi’ni ziyaret etmek istemiş fakat kilise kale içinde olduğundan dolayı girememiştir. Willem Sivas’tan Kayseri şehrine gitmiş ve burada da Büyük Aziz Basil Kilisesi’nin bulunduğunu kaydetmişti.⁴⁷⁴ Ani şehrinde ise bin Ermeni kilisesi ile iki Sareken Sinagogu vardı. Burada Tatarlar tarafından görevlendirilen bir görevli de bulunuyordu.⁴⁷⁵ Ayrıca Niksar’da 100 keşişi olan Aziz Braisonus Manastırı olduğu bilinmektedir.⁴⁷⁶

3.3. İlim Hayatı

3.3.1. Medreseler ve Müderrisler

İbn Battûta, Anadolu yolculuğunun başlangıcında uğradığı Antalya’da, şehrin merkezinde bir medrese bulunduğunu yazmıştı. Bu medresenin şeyhi Şihabeddin Hamevi idi. İbn Battûta, Antalya’da bulunduğu süre zarfında bu medresede konaklamıştı.⁴⁷⁷ Seyahatnamede yer alan ikinci medrese Eğridir şehrinde, Ulu Caminin karşısında bulunuyordu. Bu medresenin hocası Muslihiddin adlı bir fıkıh bilginiydi. Muslihiddin Mısır ve Suriye’de eğitim görmüş, Irak’ta bulunmuş ve bu süre zarfında

⁴⁷² İbn Battûta, s. 292.

⁴⁷³ İbn Battûta, s. 297.

⁴⁷⁴ Willem, s. 281.

⁴⁷⁵ Willem, s. 279; Quentin, s. 41.

⁴⁷⁶ Quentin, s. 49.

⁴⁷⁷ İbn Battûta, s. 274-275..

akıcı ve güzel Arapça konuşmayı öğrenmişti. İbn Battûta Muslihiddin'i "Zamanın önde gelen erdemli, nükteli ve bilgin insanlarından biri" olarak tanıtmaktadır. Ayrıca eserinde kendisine çok iltifat ettiğinden ve mükemmel bir ev sahibi olduğundan da bahsetmiştir.⁴⁷⁸

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde medreseler ve ders işlenişi hakkında en ayrıntılı bilgiye, Birgi şehri ile ilgili notlarında yer vermişti. Seyyah, Birgi şehrine vardığında yolda karşılaştığı bir adamın evinde misafir olmuştu. Bu evin sahibi de medresede talebeydi. Onun vasıtasıyla daha önce tanıştığı müderris Muhyiddin'in bu şehirde olduğunu öğrenmiş ve müderrisle görüşmek istemişti. Medreseye giden seyyah, müderrisin gelişini şu sözlerle anlatır: "Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkârlar ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selam verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selamımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu."⁴⁷⁹ Aynı bölümde medresede dersin işlenişi ve oturma düzeni hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır. İbn Battûta'nın naklettiğine göre, kendisi müderrisin sol tarafına, kadı İzzeddin Feriştâ ise müderrisin sağ tarafına oturmuştu. Müderris önce temel ilimleri daha sonra da branşları anlatmış, bu şekilde dersi tamamlamıştır.⁴⁸⁰

Birgi'deki medrese çok fonksiyonlu bir yapıya sahipti. Burada medreseye gelen misafirlerin konaklaması için odalar bulunuyordu. Müderris Muhyiddin dersini tamamladıktan sonra başka bir odaya geçmiş ve bu odanın İbn Battûta için hazırlanmasını emretmişti. Daha sonra da seyyah için mükemmel bir sofraya gönderilmişti. Medresede konaklayan İbn Battûta, akşam namazından sonra yemek vaktinde yeniden müderris ile görüşmüş ve bu görüşmesini şu sözlerle anlatmıştır: "Bahçede bir köşede çardak altında buldum onu. Orada bir havuz vardı. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arktan geliyordu buraya. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu halde görünce kendi kendime "padişahlardan birinin huzurundayım galiba!" dedim. Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına, sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten

⁴⁷⁸ İbn Battûta, s. 277-278.

⁴⁷⁹ İbn Battûta, s. 288.

⁴⁸⁰ İbn Battûta, s. 288.

sonra yanından ayrılıp medresedeki odama döndüm.” İbn Battûta daha sonra medresede konuştuğu talebelerden müderrisin her akşam aynı şekilde öğrencilerle birlikte yemek yediğini öğrenmiştir.⁴⁸¹

Yolculuğuna devam eden İbn Battûta, Borlu şehrinde de bir medresede konaklamıştı. Yolculuğu sırasında yanlarında bulunan ve hacı diye hitap ettiği kişinin medresenin müderris ve talebelerini tanıdığını, onların yanında derslere katıldığını yazmıştır. Borlu yani Safranbolu’dan Kastamonu şehrine geçen seyyah, burada müderris Finikeli Sadreddin Süleyman ile karşılaşmış ve onun at pazarındaki medresesinde misafir olmuştur.⁴⁸²

3.3.2. İlim Adamları

3.3.2.1. Hacı Alaeddin Sultanöyûkî

İbn Battûta İznik şehrinde fıkıh bilgini Hacı Alaeddin Sultanöyûkî’nin yanında kalmıştı. Hacı Alaeddin Sultanöyûkî’yi şu sözlerle tanıtmaktadır: “O fazilet erbabının ve cömertlerin başıdır. Ne zaman gelsem ziyaretine, mutlaka bir şeyler hazırlar, sunardı bana. Sureti hoş, ahlakı güzel bir adam.”⁴⁸³

3.3.2.2. Taceddin Sultan Öyûkî

İbn Battûta, Kastamonu şehrinde dönemin önde gelen bilginlerinden olan Taceddin Sultan Öyûkî ile karşılaşmıştı. Bu kişi ders okutan, müftülük yapan bir alimdi. Irakayn ve Tebriz’de okuduğu için uzun bir süre bu diyarlarda kalmıştır. Ayrıca Dımaşk’ta da eğitim görmüştür. Mekke ve Medine’de de uzun bir süre bulunmuştu.⁴⁸⁴

3.3.2.3. Finikeli Sadreddin Süleyman

İbn Battuta’nın Kastamonu şehrinde karşılaştığı bir diğer ilim adamı da Finikeli Sadreddin Süleyman’dı. Sadreddin Süleyman, hatırı sayılır derinlikte bir müderristir. At pazarında medresesi bulunuyordu. İbn Battûta bu medresede misafir edilmişti.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ İbn Battûta, s. 288.

⁴⁸² İbn Battûta, s. 304.

⁴⁸³ İbn Battûta, s. 298.

⁴⁸⁴ İbn Battûta, s. 304.

⁴⁸⁵ İbn Battûta, s. 304.

3.3.2.4. Dadâ Emir Ali

Seyyah İbn Battûta'nın Kastamonu şehrinde tanıştığı bir diğer alim de Dadâ Emir Ali'dir. Seyyah bu alimden bahsederken “uzun ömürlü, altın yürekli” gibi ifadeler kullanır. İbn Battûta, Dadâ Emir Ali ile tanışmasını şu sözlerle anlatır: “Onun At pazarı yakınındaki zaviyesine vardım. Sırtüstü yatıyordu. Hizmetçilerinden biri onu oturttu. Diğeri de adamın saçlarını kaldırdı, gözleri açıldı! Benle konuşuyorken temiz ve düzgün bir Arapça kullanıyordu. Şöyle dedi:

“Hoş geldin!”

Yaşını sordum, anlattı:

“Ben Halife Mustansır Billah'ın yoldaşlarından idim. Mustansır öldüğünde otuz yaşlarındaydım. Şu anda yüz altmış üç yaşındayım!”

Bize dua etmesini istedim, arkamızdan hayır dua etti.”⁴⁸⁶

3.3.2.5. Fakih Harezmî

Milas Sultanı Menteşeoğlu Şücaeddin Urhan Bek'in fıkıh bilginlerinden oluşan ve sürekli yanında olan bir âlim grubu bulunuyordu. Harezmî de bu grupta yer alan çeşitli ilimlerde uzman, erdemli bir insandı. İbn Battûta, Milas şehrini ziyaret ettiğinde sultan ile Harezmî'nin aralarında kırgınlık olduğundan ve onları barıştırdığından bahsetmektedir. İbn Battûta bu olayı şu sözlerle anlatır: “Onunla tanıştığım sırada sultan kırgındı ona; Ayasluk'a gitmesi, o bölgenin hükümdarı ile görüşüp verdiği hediye kabul etmesinden ötürü. Bu yüzden Harezmî, Milas beyi ile görüşürken kendi durumunu ona anlatmamı ve zihninde beliren kuşkuları gidermemi rica etti benden... Hükümdarın huzuruna vardığımda onu methettim, göklere çıkardım. Erdemi ve sağlam bilgisi konusunda şahsi kanaatimi açıkladım. Hakikaten de Harezmî ile ilgili kuşkuları zail oldu hükümdarın!”⁴⁸⁷

3.3.2.6. Müderris Muslihiddin

Müderris Muslihiddin, Eğridir şehrinde bulunan bir fakih bilginiydi. Eğridir'de Ulucami karşısında bulunan medresede hocalık yaptığı biliniyordu. Mısır ve Suriye'de eğitim

⁴⁸⁶ İbn Battûta, s. 305.

⁴⁸⁷ İbn Battûta, s. 282.

görmüştür. Irak'ta kaldığı süre zarfında akıcı ve güzel Arapça konuşmayı öğrenmiştir. Zamanın önde gelen erdemli, nükteli ve bilgin insanlarından biriydi.⁴⁸⁸

3.3.2.7. Müderris Muhyiddin

İbn Battûta, eserinde Birkî şehrinde yaşayan müderris Muhyiddin hakkında önemli bilgiler vermişti. Seyyah bu şehre geldiğinde yolda bir adamla karşılaşmış ve geceyi onun evinde misafir olarak geçirmişti. Ev sahibinden, daha önce adını duyduğu müderris Muhyiddin'in bu şehirde bulunduğunu öğrendi ve onunla tanışmak için medreseye gitti. Seyyah medresedeki gözlemlerini şu sözlerle aktarır: “Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkâr ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selam verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selamımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu.” Ayrıca müderris Muhyiddin, seyyahın bu şehre gelişini Birkî hükümdarına övgü dolu sözlerle bildirmiş ve seyyahın hükümdar ile görüşmesine yardımcı olmuştur.⁴⁸⁹

3.3.2.8. İbn Kalemşâh

İbn Battûta, eserinde Konya'da yaşayan İbn Kalemşâh'ın hem belde kadısı olduğunu hem de dergâhında kalabalık bir öğrenci topluluğu bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁰ Seyyahın verdiği bilgiden yola çıkarak, İbn Kalemşâh'ın ilim adamı olduğunu tahmin etmekteyiz.

3.3.2.9. Fakih Şemseddîn

İbn Battûta, Gerede şehrinde Şamlı Fakih Şemseddîn ile tanışmıştır ve ondan şu sözlerle bahsetmiştir: “Şemseddîn yıllardır burada yaşıyor. Çoluk çocuğa karışmış. Beldenin hâkimi olan Şah Bek'in hem hatibi, hem de hocası olmak vasfıyla sözünü herkese geçirmiş geniş nüfuz alanı oluşturmuştur.”⁴⁹¹ Seyyahın verdiği bu bilgilerden fakih Şemseddîn'in ilimle uğraşan bir kişi olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

⁴⁸⁸ İbn Battûta, s. 277.

⁴⁸⁹ İbn Battûta, s. 288.

⁴⁹⁰ İbn Battûta, s. 282.

⁴⁹¹ İbn Battûta, s. 303.

3.4. Beslenme ve Mutfak Kültürü

Türkiye Selçuklu mutfağının kökeni Selçukluların Anadolu'ya geldiği XI. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Bu sebeple Selçuklu mutfağı göçebe hayat geleneğinin doğal bir sonucu olarak, et ve süt gibi hayvansal ürünlerin yanında yerleşik hayatın temel geçim kaynağını oluşturan zirai ürünler olmak üzere iki ana kısımdan meydana gelmektedir.⁴⁹²

Anadolu'da önceki dönemlerde olduğu gibi Türkiye Selçukluları ve Beylikler döneminde de misafirlerin konaklaması için han ve kervansaraylar inşa edilmiş, yolculara ücretsiz hizmet veren tekke ve zaviyeler kurulmuştur. Bu dönemde hükümdarların yoksullara, yolculara ve misafirlere ziyafet verdikleri; konakladıkları yerlere yiyecek, ekmek, yağ ve baharat gönderdikleri biliniyordu. Ayrıca Selçuklularda saltanat töresi gereğince Cuma sabahları ziyafet sofraları hazırlanırdı. Kastamonu hükümdarı da adet edindiği üzere ikindiden sonra umumi bir meclis düzenlerdi. Bu vakitte sofralar kurulur, kapılar açılır; yolcu, şehirli, köylü, tanıdık veya yabancı kim varsa sofraya davet edilir, kimse geri çevrilmez, herkese yemek ikram edilirdi.⁴⁹³

İbn Battûta, eserinde Anadolu ile ilgili bölüme şu sözlerle başlamıştır: “Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki de en güzel memleketi! Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer.”⁴⁹⁴ İbn Battûta, Anadolu'ya olan hayranlığını bu sözlerle dile getirmiştir. Anadolu'da bulunduğu süre zarfında hangi zaviyeye giderse gitsin büyük alaka gördüğünü; komşuların, kadın ya da erkeklerin çeşitli yemekler, meyve ve tatlı gibi nefis yiyecekler ikram ettiğini de eserinde kaydetmiştir.⁴⁹⁵ Çalışmamızda İbn Battuta ve diğer seyyahların eserlerinden faydalanarak bu dönemde Anadolu'da pişen yemekler, yetiştirilen meyve, sebze, tahıl ve hayvancılık ile ilgili beslenme ve mutfak kültürünü oluşturan bilgilere ulaşmaktayız.

⁴⁹² Haşim Şahin, “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfacı”, *Türk Mutfacı*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008, s. 39.

⁴⁹³ Şahin, “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfacı”, s. 39-40; İbn Battûta, s. 305.

⁴⁹⁴ İbn Battûta, s. 273.

⁴⁹⁵ İbn Battûta, s. 274.

Anadolu’da yemekler küçük tabaklar, gümüş tas ve tabaklar, altın taslar ve çini kâseler kullanılarak servis edilip altın, gümüş ve tahta kaşıklarla yeniyordu.⁴⁹⁶ Dini kurallar gereği altın ve gümüş eşya kullanmak istemeyenler, çini kâse ve tahta kaşık kullanıyorlardı.⁴⁹⁷ Ayrıca içerisine şarap konulan altın ve gümüş kaplar bulunuyordu.⁴⁹⁸

Selçuklu ve Beylikler döneminde de günümüzde olduğu gibi yemekleri tatlandırmak için tuz, yağ ve baharat kullanılıyordu.⁴⁹⁹ İbn Battûta, Mudurnu’dan Kastamonu’ya giderken ekmek, sebze, kuru gıda ve tuz satın almıştı.⁵⁰⁰ Kastamonu şehrine geldiklerinde hizmetçilerden birini saman, diğerini de yağ almak için çarşıya gönderen İbn Battûta, tuhaf bir olayla karşılaşmıştı. Saman almak için gönderdiği hizmetçi samanı alıp gelmiş fakat yağ almaya giden eli boş dönmüştür. Hizmetçi başından geçen olayı İbn Battûta’ya aktarmış, o da eserinde bu olayı şu sözlerle aktarmıştır. “Çarşıya gittik, bir dükkana vardık. Adamdan “semen” (Arapça: yağ) istedik. Bize beklememizi işaret etti ve orada duran çocuğu gösterdi. Parayı ona verdik. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra çocuk bir balta “tibn”le (saman) geldi. Bunları alacağımızı, ama yağ da istediğimizi tekrar ettik. Bu lafım üzerine satıcı: “İşte saman budur!” cevabını verdi.” Hizmetçinin İbn Battûta’ya anlattığı olaydan da anlaşıldığı üzere Arapça tibn kelimesi Türkçe’de saman anlamına gelmektedir. Arapça’daki semen ise Türkçe’de rugan yani yağdır. Hizmetçi Arapça olarak “semen” istediği için satıcı bunu saman sanmıştır.⁵⁰¹ Ayrıca seyyah, Birkî şehrinde konakladığı vakit Birkî Sultanı kendisini ziyarete gelmiş ve hizmetçilerin pişirdiği yemekte baharat ve sebze bulunmadığını görmüştü. Bunun üzerine sultan, haznedarına hemen yağ ve baharat gibi maddelerin getirilmesini emretmiştir.⁵⁰² El-Ömerî de eserinde Anadolu halkının kış mevsiminde kullanmak için yağlarını yazdan hazırlayıp ambarlarda sakladıklarını kaydetmiştir.⁵⁰³

3.4.1. Hayvancılık ve Buna Bağlı Ürünler

Anadolu, küçük ve büyükbaş hayvan bakımından oldukça zengin bir bölgeydi. Burada bulunan at, koyun, sığır ve keçilerin sayısı bilinmemekle birlikte sayıca en fazla ve

⁴⁹⁶ İbn Battûta, s. 277-284-291.

⁴⁹⁷ İbn Battûta, s. 291.

⁴⁹⁸ El-Ömerî, s. 59.

⁴⁹⁹ Şahin, “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfağı”, s. 49; İbn Battûta, s. 302.

⁵⁰⁰ İbn Battûta, s. 302.

⁵⁰¹ İbn Battûta, s. 301-302.

⁵⁰² İbn Battûta, s. 305.

⁵⁰³ El-Ömerî, s. 146.

doğurgan olanı koyundu. Bu sebeple de dağ taş koyun doluydu. El-Ömerî'ye göre “Bu ülkedeki koyunlar, eti ve yağları en lezzetli olan koyunlardır. Keçileri ise en yumuşak ipekle yarışacak kadar ince kıllara sahiptir.” Anadolu'da, her türlü et ve süt ürünü bedava sayılabilecek ucuzlukta satılmaktadır. Suriye, Diyar-ı Bekir, Irak ve İran'da yaşayanlar sürü ve et ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu, Anadolu'da yetiştirilen ve her yıl bir kısmı ihraç edilen sürülerden karşılıyorlardı.⁵⁰⁴ İbn Battûta'ya göre iki dirhem vererek iri bir koyun satın alınabiliyorken el-Ömerî'ye göre ise en besili koyunun fiyatı on iki dirhemden fazla değildi.⁵⁰⁵

3.4.1.1. Et ve Et yemekleri

Seyahatnamelerde etin bol olduğu ve yemeğinin yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Anadolu halkı, soğuk kış mevsimi için bu etlerden pastırma hazırlardı.⁵⁰⁶ Kastamonu yakınlarında Fahreddin Bek Zaviyesi'nde konaklayan İbn Battûta, burada kalan misafirlere, kaldıkları süre boyunca et pişirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁷ Ayrıca tavşan da eti pişirilip yenilebilen bir hayvandı. İbn Battûta Sinop şehrinde konakladığında belde naibi tarafından kendisine tavşan gönderilmişti. Seyyah da bu tavşanı kesip arkadaşlarıyla birlikte yemişti.⁵⁰⁸

3.4.1.2. Süt ve Süt Ürünleri

El-Ömerî'nin naklettiğine göre Anadolu, Selçukluların son zamanlarına kadar bereket ve bolluk yurduydü.⁵⁰⁹ Anadolu'da süt ve süt ürünleri oldukça boldu. Rum diyarında hemen herkesin sütünü sağdığı koyunları bulunuyordu. Bu yüzden de süt ve süt ürünlerinin fiyatı uygundu. Herkesin hayvanı olduğu için kimse ne süt satın alır ne de satacak birini bulabilmektedir. Hatta kimsenin sattığı sütün azı veya çoğu için para istemeye tenezzül etmediğini söyleyen el-Ömerî, özellikle ilkbaharda bolluktan dolayı ne sütün ne de peynirin yüzüne bakılmadığını söylemiştir.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ El-Ömerî, s. 145-146.

⁵⁰⁵ İbn Battûta, s. 304; El-Ömerî, s. 145.

⁵⁰⁶ El-Ömerî, s. 146.

⁵⁰⁷ İbn Battûta, s. 306.

⁵⁰⁸ İbn Battûta, s. 308.

⁵⁰⁹ El-Ömerî, s. 131.

⁵¹⁰ El-Ömerî, s. 145.

3.4.2. Tarım ve Ziraata Dayalı Ürünler

Anadolu, verimli bir coğrafyaya sahip olduğundan dolayı tarım ve ziraat yoğun bir şekilde yapılıyordu. Buğday, arpa ve yulaf tarımda en fazla yetiştirilen ürünlerdi. Anadolu'daki hububat fiyatları Mısır ve Şam'daki fiyatlardan düşüktü. İbn Battûta Kastamonu'da konakladığında Sultan Süleyman Badişah tarafından kendisine bu şehre yarım gün uzaklıkta bir kasabanın buğday ve arpa hasadının verildiğini belirtmişti. Fakat ne yazık ki fiyatlar düşük olduğu ve müşteri bulamadığı için ürünleri satamamış ve hasadı kendilerine yolculukta arkadaşlık eden bir hacıya bırakmıştı.⁵¹¹

El-Ömerî'nin naklettiğine göre Germiyanoglu Beyliği de geniş topraklara ve tarım alanlarına sahipti. Beyliğe bağlı Kütahya şehri civarında bulunan Şarköy adlı bir şehirde de pirinç tarımı yapılıyordu. Bu şehirde pirinçten başka bir ürün yetişmiyordu.⁵¹² Aynı şekilde İbn Battûta da Göynük kasabasında safrandan başka bir şey üretilmediğini kaydetmiştir. Bu kasabanın çevresinde ne bağ ne de bahçe bulunmazdı. Burada yaşayan halk geçimini safran satarak sağlardı.⁵¹³

Anadolu'da ekmek olduğu üzere haftada bir gün pişirilirdi. Kadınlar tarafından pişirilen ekmekler bütün bir hafta yetecek kadar hazırlanıyordu. İbn Battûta konakladığı şehirlerde ekmeği bazen parayla satın alıyor bazen de ikram ediliyor ya da hediye gönderiliyordu.⁵¹⁴ Seyyah, ekmek fiyatının ucuz olduğunu, Kastamonu'da iki dirheme kendilerine yetecek kadar ekmek satın alabildiğini de belirtmişti.⁵¹⁵ Ayrıca Kastamonu'dan ayrıldıktan sonra kaldıkları Fahreddin Bek Zaviyesi'nde buldukları süre boyunca ekmek ihtiyaçları karşılanmıştı.⁵¹⁶

3.4.3. Sebze Yemekleri

Çalışmamızda kullandığımız seyahatnamelerde adı geçen tek yemek “serid” olarak adlandırılan “tirit” yemeğiydi. Tirit, şeker ve yağ ile ezilmiş mercimekten yapılan bir yemektir. Anadolu halkı özellikle bu yemeği Ramazan ayında oruçlarını açarken yemeyi tercih ederlerdi. İbn Battûta Eğridir şehrinde konakladığı vakit Ramazan ayına denk

⁵¹¹ İbn Battûta, s. 305; El-Ömerî, s. 145.

⁵¹² El-Ömerî, s. 158.

⁵¹³ İbn Battûta, s. 300.

⁵¹⁴ İbn Battûta, s. 274.

⁵¹⁵ İbn Battûta, s. 304.

⁵¹⁶ İbn Battûta, s. 306.

gelmiş ve sultanın sarayda verdiği bir ziyafete katılmıştı. Burada ilk servis olarak küçük tabaklara konmuş bir şekilde tirit yemeği getirilmişti. İbn Battûta'nın anlatımına göre, Hz. Peygamber de iftarını açarken bu yemeği diğer yemeklere tercih ediyordu. Eğridir halkı da uğurlu olur düşüncesiyle oruçlarını tirit yemeği ile açmış ve İbn Battûta'ya “Biz onun güzel âdetine uyarak yemeğe tiritle başlıyoruz!” demişlerdi.⁵¹⁷

3.4.4. Tatlılar

İbn Battûta'nın kaydettiği notlardan anlaşıldığı üzere seyahati boyunca uğradığı şehirlerde konakladığı zaviyelerin hemen hepsinde verilen ziyafetlerde nefis yemeklerden sonra tatlı ve meyve ikram edilmiştir. Mesela İbn Battûta Karaman sultanını ziyaret ettiğinde, kendisine gümüş tabaklar içerisinde leziz yemekler ve hoş tatlılar ikram edildiğini kaydetmişti.⁵¹⁸ Aynı şekilde Muğla'da konakladığı tekkedeki şeyhin kendilerini sık sık ziyaret edip yiyecek, meyve ve tatlı getirdiği bilinmektedir.⁵¹⁹ İbn Battûta Anadolu'da konakladığı zaviye ve tekkelerde kendilerine tatlı ikram edildiğini belirtse de, tatlının ismi ve içerisinde bulunan malzemeler hakkında bilgi vermemiştir.

Seyahatnamelerde adı geçen yiyeceklerden biri de baldı. El-Ömerî, eserinde Diyar-ı Rum'daki ballardan şu şekilde bahseder: “Balları kar gibi beyazdır; şeker lezzeti ne çok ağır ne de hafiftir.” Bunun yanında bu yöredeki gıda maddelerinin ucuz olduğunu ve balın bir rıtlının fiyatının en fazla üç dirhem olduğunu belirtmiştir.⁵²⁰

Seyahatnamelerde geçen bir başka tatlı türü de helvaydı. Anadolu'da bulunan Fahreddin Bek Zaviyesi'nde konaklayan İbn Battûta, burada kalan misafirlere kaldıkları süre boyunca yiyecek olarak ekmek, et, pilav, yağ ve tatlı olarak da helva ikram edilmesinin zorunlu olduğunu kaydetmiştir.⁵²¹

3.4.5. Meyveler

Çalışmamızda kullandığımız seyahatnameleri incelediğimizde XIII ve XIV. yüzyıldaki Anadolu şehirlerinin pek çoğunda çeşitli türlerde meyve yetiştirildiğini, bağ ve

⁵¹⁷ İbn Battûta, s. 278.

⁵¹⁸ İbn Battûta, s. 284.

⁵¹⁹ İbn Battûta, s. 281.

⁵²⁰ El-Ömerî, s. 145.

⁵²¹ İbn Battûta, s. 306.

bostanların bulunduğunu görmekteyiz. El-Ömerî, Anadolu'da meyvenin çok bol olduğunu, "limon ve portakal gibi asitli meyveler ile hurma ve muz gibi soğuk ülkelerde yetişmeyen meyveler hariç her türlü meyvenin yetiştiğini" belirtmişti. Ayrıca sahil şeridinde az miktarda narenciye yetiştirildiğini belirtmişti.⁵²²

Anadolu'da yetiştirilen meyvelerin başında üzüm gelmektedir. Üzüm yetiştirmek için birçok şehirde bağlar kurulmuştu. İbn Battûta, Denizli sultanının oğlu Murad Bek'in şehir dışında bulunan bağına, kendi tabiriyle "meyvelerin henüz eriştiği o günlerde" misafir olmuştu.⁵²³ Ayasuluk olarak adlandırdığı Selçuk şehrine uğradığında, burada da asma çardakları olan tarlalar görmüştü.⁵²⁴ Ayrıca seyyah eserinde "bekâr üzümü" olarak adlandırılan ve benzerini başka hiçbir yerde görmediği bir üzüm çeşidinden bahsetmektedir. Bu üzüm iri taneli, çok tatlı, ince kabuklu ve açık renklidir. Bir üzüm tanesinin içinde tek çekirdek bulunurdu.⁵²⁵ Sinop şehrinde dağların denize bakan yamaçlarındaki bağ ve bahçelerde üzüm ve incir yetiştiriliyordu.⁵²⁶

Anadolu'da yetiştirilen meşhur meyvelerden biri de kayısıdır. Seyyah İbn Battûta eserinde Konya⁵²⁷ ve Antalya'da yetiştirilen "Kamaruddin" adlı bir kayısıdan söz etmektedir. Bu kayısının bademi lezzetli olduğu için kurutulup Mısır ve Suriye'ye ihraç edilirdi. Kahire çarşılarında satılan nadir ve pahalı kuruyemişlerden biriydi.⁵²⁸

Anadolu'da yetiştirilen bir başka meyve de nardır. El-Ömerî, Denizli şehrinde birkaç çeşit nar yetiştirildiğini bildirmektedir. Çekirdeksiz ve bol miktarda bulunan narların bin tanesi bir dirheme satılmaktadır. Bu narların suyu sıkılarak pekmez ve şarap yapılıyordu. El-Ömerî'nin bahsettiğine göre nar pekmezi ve balı yan yana koyduklarında, hangisinin nar pekmezi hangisinin bal olduğunu ayırt etmek imkansızdı.⁵²⁹ İbn Battûta da İznik şehrine giderken iki tarafı tatlı ve ekşi nar ağaçlarıyla kaplı bir yoldan geçmişti.⁵³⁰

⁵²² El-Ömerî, s. 144-145.

⁵²³ İbn Battûta, s. 280.

⁵²⁴ İbn Battûta, s. 292.

⁵²⁵ İbn Battûta, s. 298.

⁵²⁶ İbn Battûta, s. 307.

⁵²⁷ İbn Battûta, s. 282.

⁵²⁸ İbn Battûta, s. 275.

⁵²⁹ El-Ömerî, s. 160.

⁵³⁰ İbn Battûta, s. 297.

Kestane, İznik şehrinde bol ve ucuzdur. Bu şehirdekiler Araplar gibi kestaneye “kastal” demezler, onlar kestaneyi “n” harfiyle telaffuz ediyorlardı.⁵³¹ Ayrıca Kastamonu şehrinde de kestane yetiştiriliyordu. İbn Battûta dolaştığı şehirler arasında en ucuz şehrin Kastamonu olduğunu belirtir. Bu şehirde bir dirheme aldıkları kestane ile hem kendisinin hem de arkadaşlarının doyduğunu hatta arttığını söylemektedir.⁵³² Ceviz Kastamonu⁵³³, Birgi⁵³⁴ ve İznik şehirlerinde yetişmektedir. İbn Battûta, İznik şehrinde yaşayanların cevize “kôz” dediklerini kaydetmişti.⁵³⁵

İbn Battûta ve arkadaşları Mudurnu’dan Kastamonu’ya giderken yol üzerinde bir köyde konakladılar. Bu evde meyvelerin farklı bir şekilde tüketildiği seyyahın dikkatini çekmişti. Ev sahibi kuru erik, elma, kayısı ve şeftali ikram etmiş ve yanındaki rehber de meyveleri suda yumuşatıp yemişti.⁵³⁶ İbn Battûta’nın meyveler hakkında verdiği bilgilerden Anadolu halkının meyveyi hem taze hem de kurutarak tükettiğini öğrenmekteyiz.

3.4.6. İçecekler

Seyahatnamelerde içecek olarak şerbetlere de yer verilmiştir. Birgi şehrinde sultanın sarayında düzenlenen ziyafete katılan İbn Battûta, limon suyundan yapılmış ve içine büyük tatlı parçaları atılmış bir tür şerbetten bahseder.⁵³⁷ Bahsi geçen bir diğer içecek de “göze”dir. İbn Battûta, sıcak yaz günlerinde soğuk ve lezzetli olan bu içeceğin Antalya’da herkes tarafından bilindiğini belirtmektedir.⁵³⁸

El-Ömerî, Diyar-ı Rum olarak adlandırdığı Anadolu’dan bahsederken kış mevsiminin çok soğuk olduğunu ve burada yaşayan ahalinin kış gelmeden pastırma, yağ ve şarap hazırladığını kaydetmiştir.⁵³⁹ Denizli ve çevresindeki bahçelerde yetişen narlardan bir tür şarap imal ediliyordu. Bu şarap hurma şarabına benzetilir. Fakat nar şarabının verdiği sarhoşluk hurma şarabından daha fazlaydı. Bu bölgede şarap çeşidinin bol bulunmasına rağmen şehir halkı nar şarabını tercih ediyordu. Yöre ahalisinin alkole çok

⁵³¹ İbn Battûta, s. 298.

⁵³² İbn Battûta, s. 304.

⁵³³ İbn Battûta, s. 304.

⁵³⁴ İbn Battûta, s. 289.

⁵³⁵ İbn Battûta, s. 298.

⁵³⁶ İbn Battûta, s. 302.

⁵³⁷ İbn Battûta, s. 291.

⁵³⁸ İbn Battûta, s. 275.

⁵³⁹ El-Ömerî, s. 146.

düşkün olduğu bilinmektedir. El-Ömerî bunun nedenini yanında bulunan Balaban adlı kişiye sormuş ve şu cevabı almıştır: “Sebebini bilmiyorum, ama aşığın maşukunu sevdiği gibi onlar da bu şaraba düşkündürler. Onu göz bebekleri gibi korurlar.”⁵⁴⁰ Şaraplar, şarap duman odaları adı verilen yerlerde muhafaza ediliyordu.⁵⁴¹ Sultanların yakınlarıyla birlikte şarap içtiği zaman içine şarap boşaltılan concha adlı kaplar bulunuyordu.⁵⁴²

3.5. Ahiler ve Tekkeler/ Zâviyeler

Ahilik, XIII. yüzyılda Anadolu’da görülmeye başlanan ve bir süre sonra da Osmanlı Devleti’nin kurulmasında önemli rol oynayan dini ve içtimai bir teşkilattı.⁵⁴³ Çalışmamızda kullandığımız eserlerde ahilik konusunda bilgi edindiğimiz tek kaynak İbn Battûta Seyahatnâmesi’dir. Bu eser Anadolu’daki ahiler hakkında ilk kez müşahedeye dayanan bilgiler vermesinden dolayı önemli bir kaynaktır.⁵⁴⁴ İbn Battûta, Anadolu’daki seyahati boyunca rastladığı ahilere ve ahi zâviyelerine dair öğrendiği bilgilere eserinde detaylı bir şekilde yer vermişti. Eserde XIV. yüzyıl Anadolu’sunda ahilerin özellikleri, günlük hayatları, uğraştıkları işler, misafirperverlikleri, tekke ve zaviyeleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

3.5.1. Ahi ve Ahilik

İbn Battûta’ya göre ahiyye kelimesinin tekili ahi’dir. Anadolu’da yaşayan halka göre ahi tanımı şu şekildedir: “Sanat ve zanaat erbabını toplayıp işi olmayan genç bekarları bir araya getiren adam.” Halk, ahi adını verdikleri adamı başlarına geçirip önder olarak görürdü. Oluşan bu topluluğu da “Fütüvvet” adı verilirdi.⁵⁴⁵ Fütüvvet teşkilatına bağlı olan gençlere ise “Fityan”, yani yiğitler ismi verilmektedir.⁵⁴⁶ İbn Battûta’nın anlatımına göre önder olan kişi, bir tekke kurar ve bu tekkeyi halı, kilim ve kandil gibi gerekli eşyalarla donatırdı. Bu insanlar geçimlerini sağlamak için gün boyu çalışır ve günün sonunda kazandıkları parayı önderlerine verirlerdi. Bu parayla hem tekkenin

⁵⁴⁰ El-Ömerî, s. 160.

⁵⁴¹ Quentin, s. 46.

⁵⁴² Quentin, s. 59.

⁵⁴³ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, s. 540.

⁵⁴⁴ Şeker, s. 176.

⁵⁴⁵ İbn Battûta, s. 275.

⁵⁴⁶ İbn Battûta, s. 276.

ihtiyaçları karşılanır hem de günlük yaşamları için gerekli olan yiyecek, meyve ve ihtiyaçları olan diğer eşyalar satın alınır.⁵⁴⁷

Ahiler, Anadolu'ya yerleşmiş olan Türkmenlerin yaşadığı köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlere gelen yabancıları veya yolcuları misafir etme, onlarla ilgilenme, konaklama ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılama, bineklerine yer sağlama, eşkıya ve haydutlardan koruma gibi bir takım hizmetlerde bulunurlardı.⁵⁴⁸

Ahi zaviyelerinde misafir olan bir yolcu olduğunda, alınan yiyeceklerden onlara da ikram edilir ve her türlü ihtiyacı tekkeden ayrılanaya kadar karşılanırdı. Tekkelerde bir yabancı veya misafir olmadığı zamanlarda da tekke ahalisi yemek vaktinde bir araya gelir ve hep birlikte yemek yer, türkü söyler ve raks ederlerdi. Ertesi sabah tekrar işlerine gider ve ikindiden sonra kazandıkları paralarla birlikte önderlerinin yanına geri dönerlerdi.⁵⁴⁹ İbn Battûta, bu tarz hizmet veren insanların dünyada benzerlerinin olmadığını, onlardan daha erdemli ve ahlaklısını görmediğini vurgulamıştır. Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışlarının ahi yiğitlerini andırıldığını fakat ahilerin yolculara daha fazla ilgi, sevgi, saygı ve kolaylık gösterdiğini belirtmektedir.⁵⁵⁰

İbn Battûta ahilerin kıyafetleri hakkında oldukça önemli bilgiler vermişti. Antalya'da bir zaviyeye misafir olan seyyah ahilerin kıyafetlerini şu sözlerle aktarır: “Mecliste sırtlarında “kabâ” (kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı. Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlar. “Zerdani” cinsi (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında.⁵⁵¹

İbn Battûta, Ramazan Bayramı'nı Denizli'de geçirmiş ve bu şehirdeki bayram merasiminde ahilerin yaptıkları faaliyetleri şu sözlerle anlatmıştır: “Camie gittiğimizde baktık ki sultan askerleriyle arz-ı endam eylemiş, ahi yiğitlerden oluşan zanaat erbabı davul-zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanmışlar,

⁵⁴⁷ İbn Battûta, s. 275.

⁵⁴⁸ İbn Battûta, s. 275.

⁵⁴⁹ İbn Battûta, s. 275-276.

⁵⁵⁰ İbn Battûta, s. 275-276.

⁵⁵¹ İbn Battûta, s. 276-277.

tepeden tırnağa silah kuşanarak ihtişam yarışına girmişlerdi. Her sanat erbabı yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmekle beraber fakir fukaraya dağıtıyorlardı.”⁵⁵²

3.5.2. Ahi Zaviyeleri

Anadolu’da büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanan ahilerin her birinin müstakil bir zâviyesi bulunuyordu.⁵⁵³ İbn Battûta ahilerle ilk defa Antalya şehrinde karşılaşmıştı. Seyyah, bu şehre geldiğinin ilk akşamı medresede konaklamıştı. Antalya’da bulunduğu ikinci gün, üzerinde yıpranmış bir elbise ve başında bir keçe külah bulunan ahi yiğitlerinden biri Şeyh Şihabeddin Hamevi’yi ziyaret etmiş ve onları tekkelerine yemeğe davet etmişti. Seyyah bu yemek davetini kabul etmiş fakat gencin yoksul birine benzemesi ve onları ağırlayacak gücü yoksa zor durumda kalmasını istemediği için, aklında soru işaretleri oluşmuştu. Şeyh Şihabeddin Hamevi de İbn Battûta’nın bu sözleri üzerine şöyle demiştir: “Bu adam, ahi yiğitlerin önderlerindedir. Kendisi derici tayfasının ustalarından cömertliğiyle tanınmış biri. Zanaatkârlar arasında aşağı yukarı iki yüz adamı var. Onlar kendisini önderliğe seçtiler, bir tekke yaptırılar. Şimdi gündüz kazandıklarını geceleyin orda harcıyorlar.”⁵⁵⁴

Akşam namazını kıldıktan sonra tekrar medreseye gelen gençle birlikte zaviyeye giden İbn Battûta, gördüğü manzara karşısında oldukça şaşırılmıştı. İbn Battûta zâviyeyi şu sözlerle tarif eder: “Burası Anadolu’nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekandı. Oturma salonunda beş tane “beysus” vardır. Bu şamdanın baş tarafına yine bakırdan yapılmış cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri açılmıştır. Ortasında fitilin çıkması için bir boru bulunuyor. Bu tüpçük, süzölmüş saf içyağıyla doludur. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmaktadır. Fitili düzeltmek için bir de makas var. Bunun bakımıyla vazifeli olana “çerâğci” derler. Meclisin tam ortasında misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktadır.” Zâviyede İbn Battûta ve diğer misafirlere çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı ikram edilmiştir. Seyyah bu ilgi ve ikram konusunda oldukça şaşırılmış ve memnun kalmıştı.⁵⁵⁵

⁵⁵² İbn Battûta, s. 281.

⁵⁵³ Kazıcı, s. 541.

⁵⁵⁴ İbn Battûta, s. 275-276.

⁵⁵⁵ İbn Battûta, s. 276-277.

İbn Battûta'nın güzelliğini övdüğü bir başka tekke de Kayseri'de bulunan Emir Ali Tekkesi idi. Seyyah, Emir Ali'den ahilerin önde gelenlerinden bir insan ve şanlı bir bey olarak bahseder. İbn Battûta bu tekkeyi şu sözlerle anlatır: “Tekke sağlam yapılı bir binadır; yiyeceklerinin bolluğu, kandilleri ve döşemeleriyle gördüğümüz zaviyelerin en güzellerinden biri. Dergâh mensupları veya başkaları her gece Emir Ali'nin yanında toplanır, bu yolda olanların gösterdikleri ilginin iki katını gösterirler.”⁵⁵⁶

Erzincan şehrinde bulunduğu Ahi Nizameddin'in tekkesinde kalan İbn Battûta, bu tekkeyi benzerleri arasında en güzel olanı olarak tanıtmaktadır. Ayrıca Ahi Nizameddin'in de ahiler arasında en ileri ve ulu kişi olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁷

İbn Battûta, Anadolu'da konakladığı zaviyeler arasında en güzel ve en büyük olanının Fahreddîn Bek Zâviyesi olduğunu belirtir. Seyyah Kastamonu'dan ayrıldıktan sonra bu zaviyede konaklamıştı. İbn Battûta, Fahreddîn Bek Zâviyesi hakkında şu bilgileri vermiştir: “Binayı büyük beylerden olan ve hayatını Yüce Allah'a adayan Fahreddîn Bek yaptırmış. Zâviyenin bakım işlerini ve orada ikamet eden dervişlerin idaresini oğluna vermiş. O köyün gelirini de tamamen bu zaviyeye vakfetmiş. Zâviyenin karşısında misafirlerin hiçbir şey ödemededen kullanacağı bir hamam yaptırmıştır. Köyün tam ortasında inşa ettirdiği çarşısının gelirini de büyük camiinin giderlerine ayırmıştır. Onun fermanına göre: “Kâbe, Suriye, Mısır, İran, Irak, Horasan ve diğer beldelerden gelen dervişlere, dergâha vardıkları gün bir takım elbise ile yüz dirhem verilmeli; ayrıldıkları zaman otuz dirhem ikram edilmeli, orada kaldıkları süre boyunca yiyecek olarak ekmek, et, pilav, yağ ve helva sunulmalıdır.” Ayrıca Anadolu kökenli dervişlerin on dirhem harçlık, üç gün de ağırılanma hakları vardır.”⁵⁵⁸

Ahi tekkelerindeki bir başka adet de tekkenin bütün bölümlerinde yer alan ocakların kış boyunca aralıksız yanmasıydı. Bolu'da ahi yiğitlerinden birinin tekkesinde konaklayan İbn Battûta, dergâhın her kısmında bahârî adı verilen ocaklar bulunduğunu ve kışın aralıksız yandığını kaydetmişti.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ İbn Battûta, s. 285.

⁵⁵⁷ İbn Battûta, s. 287.

⁵⁵⁸ İbn Battûta, s. 306.

⁵⁵⁹ İbn Battûta, s. 302-303.

Denizli'ye giden İbn Battûta, şehre girdiğinde kendisine tuhaf gelen bir manzara ile karşılaşmıştı. Şehrin girişinde birtakım insanlar tarafından yolu kesilmiş ve ardından gelen başka bir grup ile ilk gelenler arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Bu esnada İbn Battûta, Arapça bilen bir adam görmüş ve bu insanların kim olduklarını ve ne istediklerini sormuştur. Bu adam da şöyle cevap vermiştir: “Bu adamlar yiğit ahılardır!” Seyyah Denizli şehrine ilk girdiğinde Ahi Sinan'ın adamları ile karşılaşmış, daha sonra da Ahi Tuman'a bağlı olan gençler gelmişti. Her iki topluluk da seyyahın kendi zâviyelerinde misafir olmasını istemişler ve bu yüzden de anlayamamışlardı. İbn Battûta, bu misafirperverliğe oldukça şaşırılmıştı. Daha sonra gençler arasında kura çekilmiş ve seyyahın Ahi Sinan'ın tekkesinde kalmasına karar verilmişti. Ahi Sinan da bu haberi alınca yoldaşlarından bir grubu göndermiş ve İbn Battûta tekkeye getirilmişti. Bu tekkede, İbn Battûta'ya yiyecek ikram edilmiş ve dinlendikten sonra yıkanıp temizlenmesi için hamama götürülmüştü. Ahi zâviyelerinde misafirleri hamama götürmek köklü bir adetti. Hamamdan sonra tekrar sofraya kurulmuştu. Yemekten sonra da *Kur'an-ı Kerim*'den bazı bölümler okuyan hafızları dinlenmiş ve ardından sema yapılmıştı.⁵⁶⁰ Ertesi akşam ise Ahi Tuman ve yoldaşları İbn Battûta'yı almak için Ahi Sinan'ın tekkesine gelmişti. Onlarla birlikte tekkelerine giden İbn Battûta'ya yemek ikram edilmiş ve hamama götürülmüştü. Hamamdan çıktıkları zaman gülsuyu ikram edildiğini kaydeden seyyah ve yanındakiler tekkeye geri dönmüşlerdi. Burada yeniden sofraya kurulmuş, meyve, tatlı ve yemek ikram edilmişti. Diğer tekkede olduğu gibi yemekten sonra *Kur'an*'dan bazı bölümler okunmuş, raks ve sema edilmişti.⁵⁶¹

İbn Battûta, Denizli şehrinin girişinde şahit olduğu karşılamamanın bir benzerini Sivas'ta da yaşamıştı. Sivas şehrine yaklaştığında kendisini Ahi Bıçakcî Ahmed'in yoldaşları karşılamıştı. Onlardan sonra da Ahi Çelebi'nin yoldaşları İbn Battûta'nın karşısına çıkmıştı. İbn Battûta'nın anlattığına göre Ahi Çelebi, ahilerin ileri gelenlerinden biridir ve rütbece Ahi Bıçakcî'dan üstündür. Ahi Çelebi'nin yoldaşları onların tekkesinde kalmaları için ricada bulunmuş fakat seyyah ilk önce Ahi Bıçakcî'nin yoldaşlarının gelmesinden dolayı onların tekkesinde kalmaya karar vermişti. İbn Battûta, buradaki misafirliğini şu sözlerle aktarmıştır: “Beraberce şehre girdik. Hepsi de misafir ağırlamakla övünüyorlar. Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan

⁵⁶⁰ İbn Battûta, s. 279-280.

⁵⁶¹ İbn Battûta, s. 280.

dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı. Öteki ahi dergâhlarında yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerimizi ve hamamımızı hazırladılar bize. En güzel şekilde misafir edildik ve aralarında üç gün kaldık.”⁵⁶²

İbn Battûta, Sivas'ta bulunduğu zaman zarfında Eratna Bey'i sarayında ziyaret etmişti. Eratna Bey de seyyahın sarayda misafir kalmasını istemiş fakat Ahi Çelebi buna engel olmuş ve şöyle söylemiştir: “Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk. Şimdi bize gelsinler, lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz...” Böylece Ahi Çelebi'nin dergâhına giden İbn Battûta hem ahilerin hem de hükümdarın misafiri olarak altı gün Sivas şehrinde konaklamıştı.⁵⁶³

İbn Battûta'nın Bursa şehrinde Ahi Şemseddin Zâviyesi'nde konakladığı vakit aşure gününe denk gelmişti. Burada düzenlenen ziyafete katılan seyyah ilk olarak iftar yapıldığını, daha sonra hafızlar tarafından *Kur'an* okunup ardından da Vaiz Mecdüddin Konevî'nin vaaz verdiğini kaydetmişti. Sema ve rakstan sonra tekrar *Kur'an-ı Kerim* dinlenmiş ve sabah namazı kılınmıştı. Seyyah zaviyede düzenlenen bu gecenin müthiş olduğunu dile getirmişti.⁵⁶⁴

İbn Battûta dolaştığı şehirlerde ahi tekke ve zâviyelerinde konaklamasının yanı sıra şehirlerde ahilere ait bulunan dergâhlarda da misafir olmuştu. Konya'ya giden İbn Battûta, bu şehirde hem ahi yiğitlerinden olan hem büyük bir tekkenin postnişliğini yapan hem de belde kadısı olan İbn Kalemşah'ın dergâhında konaklamıştı. İbn Battûta'ya göre bu adamın kalabalık bir öğrenci topluluğu bulunuyordu. Seyyah onların fütüvvette kendilerini müminlerin emiri Ali b. Ebu Talib'e dayandırdıklarını belirtir. Ayrıca sufilerin hırka giyme törenleri gibi ahilerin de şalvar giyme törenlerinin olduğunu kaydetmiştir. İbn Battûta, dergâhta kaldığı süre boyunca memnun kalmış ve İbn Kalemşah'ın kendisini diğer zâviyelerdekilerden daha iyi ağırladığını dile getirmişti. Seyyah, diğer zaviyelerde olduğu gibi burada da hamama götürüldüğünü kaydetmişti.⁵⁶⁵ Seyyah İbn Battûta, Milas şehrinde de Ahi Ali'nin dergâhında misafir olmuştu.⁵⁶⁶ Amasya yakınlarında bir belde olan Sonisa'ya uğrayan İbn Battûta, Ebu'l-

⁵⁶² İbn Battûta, s. 285-286.

⁵⁶³ İbn Battûta, s. 286.

⁵⁶⁴ İbn Battûta, s. 295-296.

⁵⁶⁵ İbn Battûta, s. 282.

⁵⁶⁶ İbn Battûta, s. 282.

Abbas Ahmed Rifâî'nin torunlarının da burada oturduğunu belirtir. Bu belde bulunan tekkede hem Rifâî dergâhının lideri hem de postnişin olan Şeyh İzzeddin de bu sülaleden biriydi. İbn Battûta, bu tekkede kalmış ve onların diğerlerinden daha faziletli olduğunu seyahatnamesinde vurgulamıştı.⁵⁶⁷

İbn Battûta, ahi zaviyelerinde misafirlik süresinin en az üç gün olduğunu belirtir. Erzurum'da Ahi Tuman'ın zaviyesinde misafir olan İbn Battûta, tekkede kaldıkları ikinci gün yola çıkmak istemiş fakat Ahi Tuman buna engel olmuş ve şöyle söylemiştir: “Eğer böyle yaparsanız bizim itibarımızı yok etmiş olursunuz şehirde! Çünkü konukluk en aşağı üç gün olmalı!” Bu nedenle de İbn Battûta, tekkede üç gün misafir olmak zorunda kalmıştır.⁵⁶⁸ İbn Battûta, Niğde şehrinde bulunan Ahi Caruk Zâviyesi'nde⁵⁶⁹ ve Gümüşhane'de bulunan Ahi Mecdüddîn Tekkesi'nde de üç gün konakladığını belirtir.⁵⁷⁰

İbn Battûta, seyahatnamesinde Sinop şehrinde bulunan Rum kasabalarından birinin tepesinde kurulan bir zaviyeden söz eder. Bu zaviye Hıdır-İlyas makamı olarak bilinmektedir. Burada her zaman bir zahit bulunduğunu belirten seyyahın duyduğuna göre, hemen yakınlarda bulunan kaynak başında yapılan dua kabul edilmektedir. Seyyah ayrıca bu dağın eteklerinde Peygamberimizin arkadaşlarından Bilal-i Habeşi'nin kabrinin de bulunduğunu bildirir. Burada kurulu olan tekkede misafirlere ve gelen geçen herkese yemek ikramı yapılmaktadır.⁵⁷¹

İbn Battûta'nın Anadolu şehirlerinde konakladığı diğer tekke ve zâviyeler şunlardır: İzmir'de Şeyh Yakup Zâviyesi,⁵⁷² Manisa'da bir ahi tekkesi⁵⁷³, Bergama'da Ahmediye Tarikatına bağlı şeyhlerden birinin tekkesi,⁵⁷⁴ Balıkesir'de Ahi Sinan'ın Zâviyesi,⁵⁷⁵ İznik'te Gürle kasabasında bir ahinin zâviyesi,⁵⁷⁶ Geyve'de bir ahinin zâviyesi,⁵⁷⁷ Yenice'de bir zâviye,⁵⁷⁸ Mudurnu'da bir ahi tekkesi,⁵⁷⁹ Bolu Gerede'sinde bir ahi

⁵⁶⁷ İbn Battûta, s. 286.

⁵⁶⁸ İbn Battûta, I, s. 418.

⁵⁶⁹ İbn Battûta, s. 284.

⁵⁷⁰ İbn Battûta, s. 287.

⁵⁷¹ İbn Battûta, s. 307.

⁵⁷² İbn Battûta, s. 293.

⁵⁷³ İbn Battûta, s. 294.

⁵⁷⁴ İbn Battûta, s. 295.

⁵⁷⁵ İbn Battûta, s. 295.

⁵⁷⁶ İbn Battûta, s. 297.

⁵⁷⁷ İbn Battûta, s. 298.

⁵⁷⁸ İbn Battûta, s. 299.

⁵⁷⁹ İbn Battûta, s. 301.

zâviyesi,⁵⁸⁰ Kastamonu'da Atruş adlı bir şeyhin zâviyesi,⁵⁸¹ Kastamonu'da Ahi Nizameddin'in yaptırdığı tekke ve Sinop'ta Ahi İzzeddin Çelebi Zâviyesi.⁵⁸²

⁵⁸⁰ İbn Battûta, s. 303.

⁵⁸¹ İbn Battûta, s. 304.

⁵⁸² İbn Battûta, s. 306-307.

BÖLÜM 4: SULTANLAR, SEYYAHLAR, SUFİLER

Çalışmamızın bu bölümünde seyyahların sultanlarla, sufilerle ve diğer seyyahlarla olan münasebetleri incelenecektir.

4.1. Sultanlar ve Seyyahlar

İbn Battûta dünya seyahatine çıktığında uğradığı önemli duraklardan birisi Anadolu olmuştu. Seyyah aralarında Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'in de bulunduğu pek çok hükümdarı ziyaret etmişti. İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde XIV. yüzyıl Anadolu'sunun kültürel ve sosyal hayatı hakkında bilgi verirken aynı zamanda dönemin hükümdarları hakkında da önemli bilgilere yer vermiştir.⁵⁸³

İbn Battûta, Ladik yani Denizli sultanının Anadolu'nun ileri gelen beylerinden Sultan Yenenç (Yınanç) Bek olduğunu bildirmektedir. Seyyah, Ahi Sinan'ın tekkesinde konaklarken sultan, yanına erdemli fakih bilgini Alaeddin Kastamûni'yi göndermiş ve sayılarınca at hediye etmişti. Seyyah da Ramazan ayı olması dolayısıyla sultanın huzuruna giderek onu ziyaret etmişti. İbn Battûta bu ülke beylerinin yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak ve ufak-tefek hediyeler vermek gibi adetleri olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁴

Larende Sultanı Bedreddin ile karşılaşan İbn Battûta, bu karşılaşmayı şu sözlerle aktarmaktadır: “Sultan Bedreddin’le av dönüşü şehir dışında karşılaştım. Atımdan indim; o da bineğinden indi. Selam verdim. Selamımı alıp beni kucakladı. Bu ülkede hükümdarların şöyle bir adeti var: Uzaktan gelen biri onunla karşılaştığında beriki bineğinden iniyorsa o da iniyor! Gelen yolcunun gösterdiği saygı, bu sultanların da saygılı davranmalarını gerektirecek bir memnuniyete kapı aralar! Selamın at üzerinde verilmesi iyi karşılanmaz. Memnuniyetsizliğe, ardından da yolcunun felaketine sebep olur! Sultan selam verdikten sonra atına bindi, ardından ben de atıma bindim. Bana nereden geldiğimi sordu. Hal hatır muhabbetinden sonra şehre birlikte girdik. Benim en güzel şekilde ağırlandı için çevresindekilere emirler yağdırdı. Gümüş tabaklar

⁵⁸³ Şahin, s. 271.

⁵⁸⁴ İbn Battûta, s. 280.

içerisinde leziz yemekler, nefis meyveler ve hoş tatlılardan başka; mum, elbise, binek hayvanı ve çeşitli armağanlar gönderdi.”⁵⁸⁵

Seyyah İbn Battûta, Birki’ye geldiğinde şehirdeki medresede konakladı. Bu medresenin hocası Muhyiddin tarafından şehre gelişi bölgenin hükümdarına bildirildi. Fakat Birki hükümdarı Aydınoglu Mehmed Bey, yaz mevsiminin şiddetli sıcaklarından dolayı şehirden uzakta, serin yaylalardan birinde konaklıyordu.⁵⁸⁶ Bu sebeple sultan, seyyahı yaylaya getirmesi için vekilini şehre gönderdi. Bunun üzerine müderris seyyaha bazı tavsiyelerde bulundu. Bu tavsiyeye göre hükümdar ısrar etmeli, ikinci bir çağrıcı daha göndermeliydi. Ayrıca müderris, seyyahın tek başına gitmesini de istemiyordu. Bir yandan ayağında çıkan bir çıban müderrisin ata binmesini engelliyordu bir yandan da Birki’den ayrılırsa medresedeki derslerine ara vermek zorunda kalacaktı. Bir süre sonra hükümdar seyyahı tekrar huzuruna çağırmak için vekilini gönderdi. Müderris de bunun üzerine şöyle söylemiştir: “Hayvana binmeye imkanım yok ama seninle beraber gelmeliyim ta ki senin için yapılacak işleri birlikte kararlaştıralım. Bu yüzden hükümdarın huzurunda bulunmayı arzu ediyorum!” Müderris ve seyyah birlikte yola çıkarlar ve güneş batarken hükümdarın kaldığı yaylaya vardılar. Bir ceviz ağacının dibine çadırlarını kurdular. O günlerde sultan, küçük oğlu Süleyman Bek’in kaynatası Sultan Orhan’ın yanına kaçmasından dolayı endişeliydi. Seyyah ve müderrisin yaylaya geldiği haberini alan sultan, Hıdır ve Ömer adındaki iki oğlunu seyyahın yanına gönderdi. Hıdır ve Ömer öncelikle müderrisi selamladı. Müderris efendi de onlara seyyahı da selamlamaları gerektiğini hatırlattı. Böylece iki kardeş seyyahı selamladı ve hal hatır sordular. Seyyahın nereden gelip nereye gittiğini öğrenip yanından ayrıldılar.

Hıdır ve Ömer, İbn Battûta’ya yaylada konaklaması için “harkah” adı verilen bir çadır getirmişlerdi. Bu çadır, ağaç kalaslarının yan yana getirilerek kurulur ve üzerine keçe örtülürdü. Tepesinde ışık ve hava girmesi için badenç adlı bir bölümü bulunmaktaydı. Çadır tıpkı bir eve benzemektedir. Çadırdaki kullanması için gerekli döşek ve eşyalar da getirilmişti.

Ertesi sabah müderris efendi hükümdarın huzuruna çıkarak İbn Battûta’ya dair gerekli bilgileri vermiş ve çadıra geri dönüp görüşmeyi seyyaha anlatmıştı. Bu görüşmeden bir

⁵⁸⁵ İbn Battûta, s. 284.

⁵⁸⁶ İbn Battûta, s. 288.

saat sonra hükümdar, seyyah ve müderrisi huzuruna çağırdı. İbn Battûta, sultan ile olan görüşmesini şu sözlerle anlatmaktadır: “Bizi ayakta karşılayıp selamladı. Müderrisi sağına oturttu. Ben de daha uzak bir yere iliştim. Hal hatır muhabbetinden sonra Hicaz, Mısır, Suriye, Yemen, Irak ve İran hakkında sorular sordu. Biraz sonra yemek sunuldu. Ziyafet bitince onun yanından ayrıldık.” Sultan bu görüşmeden sonra seyyaha koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ göndermişti. Yaylada kaldığı süre boyunca da her gün yemek pişirmeleri için azık göndermişti.⁵⁸⁷

Hükümdar bir gün ikindiden sonra seyyah ve müderris efendiyi ziyaret etmek için buldukları bölgeye gelmişti. Bu ziyaret esnasında müderris efendi başköşede, hükümdar onun sağında, seyyah da müderrisin sol tarafında oturmuştu. İbn Battûta bu tarz oturuşun, Türklerin fıkıh bilginlerine olan saygılarının en açık göstergesi olduğunu bildirmektedir. Hükümdar İbn Battûta’dan, peygamber efendimizin hadislerinden bir seçki hazırlamasını istemişti. İbn Battûta da bu isteği hemen yerine getirip hükümdara sunmuştu. Hükümdar da müderrise bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını emretmişti. Ayrıca hizmetçilerden birini yemek hazırlarken gördü ve baharat ve sebze kullanılmadığını fark edince hanzedarı cezalandırdı. Derhal yağ ve baharat gibi maddelerin getirilmesini emreder. İbn Battûta ve müderris, yaylada kaldıkları süre uzadığı için artık şehre geri dönmeleri gerekmektedir. Bunun üzerine hükümdara birini gönderip yola çıkmak için müsaade istediler. Hükümdar da müderrise bir vekilini göndererek İbn Battûta’ya ne ikram edilmesi gerektiğini sordurdu. Müderris ise sultanın elinin altında altın, gümüş, at ve köle gibi her şeyin bulunduğunu, dilediğini göndermesini söyledi. Vekil bu sözleri hükümdara iletir ve hükümdar o günü de yaylada geçirmelerini, ertesi gün şehirdeki saraya kendisiyle beraber inmelerini istedi. Sabah olunca hükümdar kendi bineklerinden bir at gönderdi. Hep birlikte şehre indiler. Halk hükümdar ve seyyahı karşılar ve saraya doğru ilerlediler. Bu noktada seyyah ve müderris medreseye doğru yöneldi fakat hükümdar onların da saraya gelmesini emretti. Böylece büyük kapıdan geçip saraya girdiler ve burada da hizmetkârlar tarafından karşılandılar.⁵⁸⁸

Sarayda uzun merdivenlerden çıkıp ortasında havuz bulunan, muhteşem bir salona girmişlerdi. Havuzun kenarlarında ağzından su akan, tunçtan yapılmış aslan heykelleri

⁵⁸⁷ İbn Battûta, s. 288-289.

⁵⁸⁸ İbn Battûta, s. 289-290.

bulunuyordu. Salonda üzerleri kumaşlarla kaplı sedirler vardı. Bu sedirlerden biraz daha yüksekte hükümdar için kurulan peyke vardı. İbn Battûta, salona girdiklerinde hükümdarın bu peykeyi kenara itip onlarla birlikte sedire oturduğunu belirtir. Müderris hükümdarın sağ tarafına, kadı onun yanına ve İbn Battûta da daha geride bir kısma oturmuştu. Hafızlar ise sedirin sağ tarafında bulunup hükümdarın yanından ayrılmamaktaydı. İbn Battûta sözlerine şöyle devam etmektedir: “Ben söz aldım, hükümdara şükranlarımı arz ettim. Konuşurken beni buraya getiren müderris efendiyi de bir hayli övdüm. Eh, böyle tantanalı ve mübalağalı konuşmam hükümdarı memnun etmişti.”⁵⁸⁹

Hükümdarla İbn Battûta'nın şehre gelişinin üçüncü gününde büyük bir ziyafet düzenlenmişti. İbn Battûta bu ziyafeti şu sözlerle anlatmaktadır: “Şehrin ileri gelenleri, ordunun yüksek rütbeli subayları, şeyhler, bilginler hepsi bu şölene çağrıldı. Ziyafetler çekildi, güzel sesli hafızların okudukları *Kur'an-ı Kerim* dinlendi.”⁵⁹⁰ Ziyafetin sonunda İbn Battûta medreseye dönmek için izin istedi. İbn Battûta'ya medresede konakladığı süre boyunca hükümdar tarafından her gün aydınlanması için mum, meyve ve yemek gönderildi. Ayrıca hükümdar, İbn Battûta şehirden ayrılırken yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, bir takım elbise ve para hediye etmişti.⁵⁹¹

Seyyah İbn Battûta, Birki'den sonra Tire'ye oradan da Ayasluk'a geçti. Bu şehrin hakimi Aydınoğlu Muhammed'in oğlu Hızır Bey idi. Seyyah Hızır Bey ile Birki şehrinde, babasının yanındayken karşılaşmıştı. Ayasluk'a geldiğinde şehir dışında Hızır Bey ile yeniden karşılaşan İbn Battûta, beyi at üzerinde selamladı. Hızır Bey de bu davranışa sinirlendi ve ona hediye olarak sadece “nah” adı verilen sırma işlemeli ipek bir elbise gönderdi. Çünkü bu beyliğin âdetine göre yolcu, selam vermek için atından inmeliydi.⁵⁹²

Kastamonu şehrine giden İbn Battûta, bu şehrin Anadolu'nun en güzel, en büyük beldelerinden biri olduğunu belirtir. Seyyah bu şehrin sultanı Süleyman Padişahı iyiliksever, zamanını bilginlerle geçiren, her daim erdemlilerle dost olan biri olarak tanıtır. Seyyah İbn Battûta, Süleyman Padişah'ın huzuruna gittiğinde onu başucuna

⁵⁸⁹ İbn Battûta, s. 291.

⁵⁹⁰ İbn Battûta, s. 292.

⁵⁹¹ İbn Battûta, s. 292.

⁵⁹² İbn Battûta, s. 293.

oturtmuş, hal ve hatırını sormuştu. Seyahatine, Kâbe, Şam ve Mısır ülkelerine dair sorular yöneltmişti. Daha sonra da İbn Battûta'nın konaklaması için bir ev hazırlatmıştı. Ayrıca doru bir kısrağ, yulaf, kıyafet ve harcırah da göndermişti. Bunun yanında Kastamonu'ya yarım gün uzaklıkta bulunan bir buğday ve arpa tarlasının hasadını İbn Battûta'ya hibe etmişti.⁵⁹³

İbn Battûta Alanya'da konakladığı zaman Kadı Celaleddin'le birlikte Alanya sultanı Karamanoğlu Yusuf Bek ile görüşmek için, sultanın şehirden on kilometre uzaklıkta bulunan konağına gitti. Sultanı bir tepenin üzerinde tek başına otururken buldu ve kendisine selam verip nereden geldiğini sordu. Seyyah, sultanın sorularını cevaplandırdı ve yanından ayrıldı. Daha sonra sultan seyyaha hediye gönderdi.⁵⁹⁴

İbn Battûta, Eğridir şehrinde bulunduğu sırada, bu şehrin hakimi olan Dünder Bey oğlu Ebu İshak Bey'in çocuklarından biri vefat etmişti. Seyyah cenaze törenine katılmıştı. Bu şehrin âdetine göre cenaze gömüldükten sonra sultan ve medresedeki öğrenciler, üç gün sabah namazından sonra mezarı ziyaret ederlerdi. Seyyah da ikinci gün mezar ziyaretine katılmış ve sultan İbn Battûta'nın atı olmadığını, yaya geldiğini görmüştü. Törenden sonra Seyyahın konakladığı medreseye bir at göndermiş fakat İbn Battûta kabul etmemiştir. Bunu üzerine sultan da: "Onu sana emanet olarak vermedim, hediye verdim!" diye haber göndermiştir. Ayrıca bir kat elbise ve para hediye etmiştir.⁵⁹⁵

Göhlisar hükümdarı da İbn Battûta'ya binekler vermiş ve yol ihtiyaçlarını karşılamıştı.⁵⁹⁶ Muğla şehrinde Milas hâkiminin oğlu İbrahim Bek ile görüşen İbn Battûta, beyin kendilerine çeşit çeşit ikramda bulunup bir kat elbise hediye ettiğini kaydetmişti.⁵⁹⁷

İbn Battûta, Milas sultanı Menteşeoğlu Şucaeddin Orhân Bek'den hükümdarlar arasında boyu posu, temiz ahlakı ve zekâsıyla bilinen bir sultan olarak bahseder. Bu sultan fakih ve âlimlerle değer verirdi. Fıkıh bilginlerinden oluşan bir grubu sürekli yanında bulundururdu. Bu fıkıh bilginlerinden biri de çeşitli ilimlerde uzman olan Fakih Harezmî idi. Seyyah İbn Battûta ile Fakih Harezmî tanıştığı dönemde sultan fıkıh

⁵⁹³ İbn Battûta, s. 305.

⁵⁹⁴ İbn Battûta, s. 274.

⁵⁹⁵ İbn Battûta, s. 278.

⁵⁹⁶ İbn Battûta, s. 279.

⁵⁹⁷ İbn Battûta, s. 281.

bilginine kızgındı. Harezmî'nin Ayasluk'a gidip bölgenin hükümdarı ile görüşmesi ve verdiği hediyeyi kabul etmesi aralarının açılmasına sebep olmuştu. Bu sebeple de Harezmî, İbn Battûta'dan Milas Bey'i ile görüşürken kendi durumunu anlatmasını ve hakkındaki kuşkuları gidermesini rica etmişti. İbn Battûta da hükümdarın huzuruna çıktığında Harezmî'yi methetmiş, erdemli ve sağlam bir bilgiye sahip olduğu konusunda kanaatini dile getirmiştir. Bu konuşmanın sonunda da Milas sultanının fıkıh bilgini hakkındaki kuşkuları ortadan kalkmıştır.⁵⁹⁸

İbn Battûta'nın ziyaret ettiği bir başka bey de, Sivas hâkimi Eratnâ Bek'tir. Eratnâ Bek, Seyyahı sarayın girişinde karşıladı ve selam vererek seyyahın gelişini kutladı. Seyyah bu görüşmeyi şu sözlerle aktarır: “Bana Irakayn, İsfahan, Şiraz, Kirman ve bu yöredeki Atabeklerden, Suriye'den ve Mısır'daki Türkmen sultanlarından sordu. Amacı cömertleri övdürmek, pintileri yerdirmektir. Ama ben onun istediğini yapmadım, hepsini şükranla andım. Bu davranışından da hoşlandım, bana teşekkür etti.” Daha sonra Eratnâ Bek yemek ikram etmiş ve misafiri olmalarını istemiştir. Fakat Ahi Çelebi: “Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk. Şimdi bize gelsinler, lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz...” diye söylemiştir. Hükümdar da bunu kabul etmişti. Seyyah İbn Battûta, ahi tekkesinde hem ahilerin hem de hükümdarın misafiri olarak altı gün konakladı. Daha sonra hükümdar tarafından kendisine bir at, bir elbise ve bir miktar para hediye gönderildi. Bunun yanı sıra kendi ülkesindeki bütün vazifelilere bir emirname yazdı. Bu emirnameye göre seyyahın yol harçlığı karşılanacak ve gereği gibi ilgilenip ağırlanacaktı.⁵⁹⁹

Bergama hükümdarı Yahşi Han da İbn Battûta şehre geldiğinde yaylada bulunuyordu. Seyyahın geldiği haberini alınca yemek ve “Kudusî” cinsinden bir elbise göndermiştir.⁶⁰⁰

Seyyah İbn Battûta Yezmîr yani İzmir şehrinde Şeyh Yakup Zaviyesi'nde konakladı. Seyyahın İzmir'de bulunduğu tarihlerde şehrin hakimi Aydınoğlu Sultan Muhammed'in oğlu Ömer Bek (Umur Bek) babasının yanında bulunuyordu. Seyyahın şehre gelişinden beş gün sonra İzmir'e dönen Ömer Bek, ilk iş olarak tekkeye gelmiş ve geciktiği için

⁵⁹⁸ İbn Battûta, s. 282.

⁵⁹⁹ İbn Battûta, s. 286.

⁶⁰⁰ İbn Battûta, s. 295.

özür dilemişti. Daha sonra da İbn Battûta'ya mükellef bir sofraya ve Nikola adında bir Rum çucreyi köle olarak gönderdi. Ayrıca "Kemha" adlı kumaştan iki tane elbise hediye etmiştir.⁶⁰¹

İbn Battûta, Bursa şehrine gittiğinde Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'i ziyaret etmişti. Orhan Bey kendisine kese kese dirhemler göndermiş ve hükümdarın bu davranışı seyyahı sevindirmişti. İbn Battûta'ya göre Orhan Bey, Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğüydü. İbn Battûta, Orhan Bey'i şu sözlerle anlatır: "Onun kaleleri yüze yakındır. Vaktinin büyük kısmını buraları dolaşmakla geçirir. Her kalede bir müddet kalarak etrafı kolaçan etmek, eksiklikleri tamamlamakla uğraşır. Hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı kâfirlerle savaşır, onları kuşatmıştır."⁶⁰²

İbn Battûta, Anadolu'da dolaştığı şehirlerin beylerinden bahsederken genelde onları övmüş, onlardan iyi bir şekilde söz etmişti. Fakat Balıkesir'deki Karesi Bey'i Demirhan hakkındaki düşünceleri diğer beylerden oldukça farklıydı. Seyyah, Karesi Bey'ini şu sözlerle anlatır: "Balıkesir Sultanının adı Demûrhân'dır. Onda hayır yok. Bu şehri kuran da babasıdır. Bu meymenetsiz oğul zamanında şehir gelişmiş ve nüfusu çoğalmıştır. İnsanlar da hükümdarın dinini (dünya görüşünü) takip ediyor. Onu gördüm. Bana ipekten mamul bir giysi gönderdi."⁶⁰³

İbn Battûta, Gerede Sultanı Şah Bek'i, Anadolu'nun orta dereceli sultanlarından biri olarak tanıtır. Seyyaha göre bu beyin boyu, posu, davranışları ve huyu güzel lakin cömert değildi. İbn Battûta bu şehirde bir zaviyede konakladı ve burada Fakih Şemseddin ile tanıştı. Fakih Şemseddin, bir gün zaviyeye gelerek İbn Battûta'ya sultanın kendisini ziyarete geleceğini ilettili. İbn Battûta, Şah Bek ile olan görüşmesini şu sözlerle anlatır: "Şah Bek'i kapıda karşılayarak selamladım. Yanımıza oturdu, sağlık ve esenlik diledi, hal hatır sordu; bu ülkeye ne zaman geldiğimi, dönemin hükümdarlarından kimlerle görüştüğümü merak etmişti. Ben de başımdan geçenleri anlattım. Bir saat süren görüşmeden sonra yanımızdan ayrıldı." Şah Bek, İbn

⁶⁰¹ İbn Battûta, s. 293.

⁶⁰² İbn Battûta, s. 297.

⁶⁰³ İbn Battûta, s. 295.

Battûta'nın yanından ayrıldıktan sonra koşumları mükemmel bir at ile bir kat elbiseyi hediye olarak göndermiştir.⁶⁰⁴

Safranbolu'da bir medresede konaklayan İbn Battûta'yı şehrin emiri Ali Bek huzuruna çağırmişti. İbn Battûta'ya göre Ali Bek, cömert ve iyiliksever olmasının yanında Kastamûnya hükümdarı Süleyman Badişah'ın da oğludur. İbn Battûta, Ali Bek ile görüşmesini şu sözlerle aktarır: “Yanına varmak için kaleye çıktık; selam verdik. Bize “Merhaba!” dedi, ikramda bulundu. Yolculuklarımı sordu, anlattım. Beni yanı başına oturttu. Meşhur müelliflerden olup şehrin kadılığını ve Ali Bek'in katipliğini yapan Hacı Alaeddin Muhammed de teşrif ettiler. Yemek geldi. Bütün davetlilerle beraber yemek yedik. Sonra hafızlar göz yaşartan yanık sesleri ve hayranlık uyandıran makamlarıyla *Kur'an-ı Kerim* okudular. Meclis bu şekilde sona erdi ve oradan ayrıldık.”⁶⁰⁵

İbn Battûta'nın seyahatnamesinde yer alan bilgilerden öğrendiğimiz üzere, sultanların seyyahın şehirlerine gelişi karşısında gösterdikleri ilgi, misafirperverlikleri ve hediye takdimi oldukça dikkat çekicidir. Hiçbir siyasi görevi olmadan Anadolu'da yolculuğuna devam eden İbn Battûta'nın karşılaşmış olduğu bu tablo için, Anadolu'dan “Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâla güzelliği öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini buraya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâla'nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır.” diyerek övgü dolu sözleri söylemiştir.⁶⁰⁶

4.2. Seyyahlar ve Sufiler

İbn Battûta, Konya hakkında bilgi verirken, bu şehirde “bilginlerin kutbu, büyük ermiş Şeyh Celaleddin'in” yani Mevlana'nın türbesinin bulunduğunu belirtir. Anadolu halkının bir kısmına, Mevlana'nın tarikatını tuttukları için, “Celaliye” adı verilmektedir. Mevlana'nın türbesinin yanında misafirlerin ve yoksulların yemek ihtiyaçlarının karşılandığı büyük bir dergâh bulunuyordu.⁶⁰⁷ İbn Battûta, Konya'ya Mevlana'nın vefat

⁶⁰⁴ İbn Battûta, s. 303.

⁶⁰⁵ İbn Battûta, s. 304.

⁶⁰⁶ İbn Battûta, s. 273.

⁶⁰⁷ İbn Battûta, s. 283.

ettiği tarihten altmış yıl sonra gelmiştir. Bu sebeple de Mevlana'yı görememiş fakat halktan onun hakkında önemli bilgiler edinmişti.⁶⁰⁸

İbn Battûta, Mevlana'nın hayat hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır: “Mevlana gençliğinde bir müderris ve fıkıh bilgini olarak bu şehirdeki medresede talebe yetiştirmekteymiş. Bir gün tekkeye başında helva tepsiyle biri gelir. Tepsideki helva dilim dilim kesilmiş olup her parça bir kuruşa satılmaktadır. Helvacı, Mevlana'nın bulunduğu yere geldiği zaman: “Tepsiyi getir!” der Mevlana. Adam tepsideki bir dilim alır, şeyhe sunar. Mevlana onu yer. Bunun üzerine helvacı başka kimseye bir şey vermeden medreseden çıkar gider. Şeyh ise onun ardından koşar; öğrencilerini yüzüstü bırakır. Talebeler bir süre beklerler; sonra şeyhlerine ne olduğunu araştırmaya başlarlar fakat nereye gittiğini hiç öğrenemezler. Yıllar sonra Mevlana geri döner, ancak o artık kimsenin anlamadığı Farsça şiirlerinden başka bir şey söylememektedir! Bunlar, ikişer dizesi birbiriyle kafiyeli dörtlükler halinde uzun bir manzumeyi oluşturmaktadır. Eski öğrencileri şeyhlerinin bu halini de benimserler. Ağzından çıkan şiirleri yazıp kaydederler. Böylece Mesnevi adı verilen ünlü kitap meydana gelir. Bu ülke halkı Mesnevi kitabına çok değer veriyor. Onun içindeki dizelere azami saygıyı gösteriyor, anlamaya çalışıyor; Cuma günleri tekke ve dergâhlarda onu okuyorlar.”⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ Şeker, s. 132.

⁶⁰⁹ İbn Battûta, s. 283.

SONUÇ

“Seyahatnamelere Göre Selçuklu ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl)” adlı çalışmamızda, XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu’ya gelen yahut Doğu’ya giderken bu coğrafi bölgeden geçen seyyahlar ve onların seyahatnameleri incelenmiştir.

Seyahat, insanoğlunun dünyada varoluşundan itibaren sürekli olarak devam eden bir etkinliktir. İlk insan Hz. Âdem’in yeryüzünde gerçekleştirdiği ilk seyahat olan Serendip-Mekke arasındaki yolculuğundan itibaren insanlar, günümüz de dâhil olmak üzere pek çok kez seyahate çıkmış ve bu seyahatler sonucunda çeşitli seyahatnameler kaleme alınmışlardır. Bu eserler ve seyahatnamelerin bir türü olarak da değerlendirdiğimiz coğrafya kitapları, tarihin ve toplumların bilinmeyen yönlerini ortaya koyan önemli tarih kaynaklarındandır.

Seyahatnameler insanların gezme, yeni yerler keşfetme ve bilinmeyeni merak etmeleri sonucu kaleme alınan eserlerdir. Ayrıca savaşlar, ticaret, kutsal mekanları ziyaret etme, başka ülkelere siyasi amaçlarla gönderilen elçiler, dil öğrenmek ve dönemin önemli âlimlerinin eğitim görmek amacıyla yapılan yolculuklar sonucunda da bu tür eserlerin yazıldığı görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada da seyahatnameleri amaçları bakımından coğrafi, siyasi, dini, tasavvufi, rihle, ilmi ve ticari olarak sınıflandırılmıştır.

Seyahatname türünde yazılan ilk ve en önemli eserlerin başında İbn Battûta ve Marco Polo seyahatnameleri gelmektedir. İbn Battûta Seyahatnamesi, Ortaçağ İslam dünyası ve özellikle de Anadolu için önemli bilgiler içermektedir. İbn Battûta’nın eseri, günümüzde de sıklıkla kullanılan önemli bir başvuru kaynağıdır. Marco Polo ise, babası ve amcasıyla çıktığı ticaret yolculuğu sonucunda uzun yıllar boyunca Moğol İmparatorluğunda önemli görevler yürütmüş ve çok az kişiye verilen imtiyazlara sahip olmuştur. Simon de Saint Quentin ve Ruysbroeckli Willem elçilik göreviyle Moğol ülkesine yaptıkları yolculuk sırasında Anadolu’ya uğramış ve eserlerinde bu coğrafyadaki şehirlerden bahsetmişlerdir. El-Ömerî, devlet adamı olmasının da etkisiyle, eserinde dönemin idari hayatı hakkında önemli bilgiler vermiştir. El-Ömerî’nin eserini diğerlerinden ayıran en önemli özellik, Anadolu hakkında verdiği bilgileri bu bölgeye gelen başka insanlardan öğrenip eserinde yer vermesidir.

Çalışmamızda kullandığımız diğer dört seyyah Anadolu’da bizzat şahit oldukları, gözlemledikleri ya da bu coğrafyada buldukları süreçte insanlardan öğrendikleri olaylardan bahsetmektedirler.

Biz de çalışmamızda incelediğimiz seyahatnameler ışığında, Anadolu’nun sosyal ve kültür hayatını ortaya çıkartmaya çalıştık. Anadolu, birbirinden farklı kültürlere ev sahipliği yapmış bir coğrafyaydı. Bulduğu coğrafi konum dolayısıyla hem Doğu’nun hem de Batı’nın kültür çeşitliğini içinde barındırmaktadır. Seyyahlar, eserlerinde seyahat ettikleri yerlerin öncelikle coğrafyası hakkında bilgi vermişlerdir. Özellikle el-Ömerî, eserinde şehirlerden ve ülkelerden bahsederken ilk olarak coğrafyasını tanıttı. Daha sonra da ülkelerin idari ve askeri durumu, misafirperverlikleri, toplumların gelenekleri, yeraltı ve yerüstü kaynakları, ekonomik ve siyasi durumları, mimari özellikleri, yemek kültürlerinden bahsetmektedirler. Kuşkusuz Anadolu’nun sosyal ve kültürel hayatına dair eşsiz bilgiler İbn Battûta Seyahatnamesi’nde bulunmaktadır. Fakat el-Ömerî ve Marco Polo’nun Anadolu hakkında verdiği bilgiler de oldukça değerlidir. Diğer iki seyyahın eserlerinde yer alan bilgilerin ise, seyahate çıkma amaçlarının da siyasi olduğu göz önüne alındığında, daha çok siyasi konuların ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Seyahatnameler, tarih kitaplarında yer almayan önemli bilgileri de içlerinde barındırmaktadırlar. Ülkemizde tarih yazımı anlayışı önceleri sadece siyasi ve iktisadi tarihle sınırlıyken, günümüzde sosyal ve kültürel tarihe duyulan ilginin artması, seyahatname tarzı eserlerin de değerini ortaya çıkartmıştır. Genel olarak çalışmamızda kullandığımız seyahatnamelere baktığımızda İbn Battûta ve Marco Polo Seyahatnamesi hakkında çok fazla çalışma yapıldığını görmekteyiz. Bu iki seyyahın aksine, Ruysbroeckli Willem ve Saint de Saint Quentin’in eserleri üzerinde pek fazla durulmaması ve hayatlarına dair bilgilerin az olması büyük bir eksikliklerdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

CASSON, Lionel, *Antik Çağda Seyahat*, Çev. Nalan Özsoy, İstanbul: MB Yayınevi, 2008.

DUNN, Ross E. *İbn Battuta'nın Dünyası*, Çev. Yeşim Sezdirmez, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCİ, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, 5. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCİ, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, I, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

EBU ABDULLAH AHMED B. MUHAMMED EŞ-ŞEYBANİ AHMED B. HANBEL, el-Müsned (el-Fethu'r-Rabbani Tertibi), C. III, Ter. Rıfat Oral, Konya: Ensar Yayıncılık, 2003.

EL-ÖMERÎ, Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-Mesalikü'l-Ebsar*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.

GÜNALTAY, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

İBN FADLAN SEYAHATNAMESİ, Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

İMAM ŞAFİÎ, *Divan*, Türkçesi: A. Ali Ural, İstanbul: Şule Yayınları, 2002.

KAŞİF, Seyyide İsmail, *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, Çev. Mehmet Şeker-Rıza Savaş-Ramazan Şimşek, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.

KOYUNCU, Mevlüt, *Efendimiz*, Sakarya: Değişim Yayınları, 2013.

- KUR'AN-I KERİM, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Haz. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul: Eren Yayınları, 1977.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Tarih Araştırmalarında Usul*, 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1995.
- MARCO POLO SEYAHATNAMESİ, Haz. Filiz Dokuman, I, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.
- MARCO POLO, *Seyahatname*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- MEZ, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, Çev. Salih Şaban, 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, 3. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- ÖZGÜNÇ, Nazmiye-TÜMERTEKİN, Erol, *Coğrafya, Geçmiş-Kavramlar-Coğrafyacılar*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2000.
- RUBYSBROECKLİ WİLLEM, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- SAMİ, Şemseddin, *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1986.
- SİMON DE SAINT QUENTİN, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, 2006.
- ŞAHİN, Haşim, *Orta Zamanın Türkleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- EL-ÖMERİ, Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-Mesalikü'l-Ebsar*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- ŞEKER, Mehmet, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Yayınları, 1998.

- ŞULUL, Kasım, *İbn Haldun'a Göre İslam Medeniyeti*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- TİRMİZ'Lİ EBU İSA MUHAMMED B. İSA B. SEVRE, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, IV, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1981.
- TOSKAY, Tunca, *Turizm-Turizm Olayına Genel Yaklaşım*, İstanbul: Der Yayınları, 1983.
- TOUATI, Houari, *Ortaçağ'da İslam ve Seyahat, Bir Alim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi*, Çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslüman Coğrafyacılarının Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- WINFRIED LÖSCHBURG, *Seyahatin Kültür Tarihi*, Çev. Jasmin Trauh, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.
- WAINES, David, *İbn Battuta'nın Destansı Seyahati*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.

Makaleler

- AHMAD, S. Maqbul, "Coğrafya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 50-62.
- AKIN, Ahmet , "Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/1, XV, Sayı: 29, s. 177-209.
- AVCI, Casim, "Yâkut el-Hamevî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 288-291.
- AY, Resul, "Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Âlimler ve Dervişler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı: 3, Bahar 2006, s. 17-53.
- AYKUT, A. Sait, "İbn Battuta", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 361-368.

- AYÖNÜ, Yusuf, “Simon de Saint Quentin, Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI, Sayı: 2, İzmir, Aralık 2006, s. 253-254.
- BUDAK, Muhammed Ali, “Seyahatnamelere Göre Ortaçağ’da Batı Anadolu”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- BUDAK, Muhammed Ali, “İbn Battuta ve El Ömeri’nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ’da Antalya ile Alanya”, *Cedrus IV*, (2016), s. 353-372.
- BULUT, Yücel, “Oryantalizm, Seyyahlar ve Batı’nın Doğu İmgesi”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 64-69.
- CANBULAT, İbrahim “Anadolu’nun Ortaçağına Yolculuk”, *İbn Battuta Yolu*, Safranbolu, Eylül 2006, s. 2-47.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Seyahat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 7-9.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “İslam Kültüründe Seyahat”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 4-9.
- ÇAKMAKÇI, Cevdet, “İbn Battuta Seyahatnamesi’nde Türkçe Kelimeler”, *AÜİFD* 47 (2006), Sayı: 1, s. 159- 168.
- DEMİRCAN, Abdurrahman, “Arap Edebiyatında Seyahatname Türü ve Seyahatnameler”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- DEMİRCİ, Mustafa, “Ortaçağ İslam Dünyasında Coğrafya ve Seyahat”, *Kültür Üç Aylık Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, (Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı), Kış 2008/2009, Sayı: 13, İstanbul, s. 8-13.
- EL-ALEVİ, Abdülaziz, “İbn Fazlullah el-Ömeri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 483-484.
- ERBAŞ, Ali, “İslam Dışı Dinlerde Kutsala Yolculuk”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 70-73.

- EROĞLU, Süreyya-AKHAN, Alev, “Seyahatnamelerde Sinop”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2013, s. 257-272.
- GEMİ, Ahmet, “Arap Edebiyatında Seyahatname/rihle Türü Bağlamında Meşhur Arap Seyyahların Gözüyle Mardin”, *Doğu Araştırmaları*, Sayı: 16, 2016/2, s. 39-55.
- GÜLER, Hatice , “Ortaçağ İslam Dünyası Coğrafi Eserlerine Genel Bakış: El-Ömeri ve Eseri Mesâliku'l-Ebsâr Örneği”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, III, Sayı: 2, s. 90-101.
- GÜNAYDIN, Yusuf Turan, “Mehmed Şerif Çavdaroğlu'nun Rihle-i İbn Battûta Fihristi”, *Kültür Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi*, (Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı), Sayı: 13, Kış 2008-2009 s. 24-27.
- HATİPOĞLU, İbrahim, “Rihle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s. 106-108.
- İPEK, Selahattin “Güneş Hep Arkada”, *Keşkül Sufi, Gelenek ve Hayat Dergisi*, (Seyahatname Özel Sayısı), Sayı: 4 (Nisan/Haziran 2005), s. 17-21.
- KARABULUT, Serdar, “İbn Battuta Seyahatnamesinde Adı Geçen Çarşı ve Pazarlar”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- KARAMAN, Hayrettin, “Cuma”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 85-89.
- KAZICI, Ziya “Ahilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, s. 540-542.
- KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, vol.2, no. 3, Eylül 2013, s. 1-38.
- KEMİKLİ, Bilal, “Yola Çıkmak”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 14-17.
- KOCA, Selçuk Kürşat-DOĞAN, Derya, “İbn Battuta Seyahatnamesine Göre Arap Coğrafyasında İslami-Dini Yapılar ve Mekanlar”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 51, Eylül-Ekim 2015, s. 470-487.

- KOZAK, Meryem-EREN Savaş-ÇAKIR Onur, “Tarihsel Süreç İçerisinde Turizmin Paradigması”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, XXIV, Sayı: 1, 2013, s. 7-22.
- KÖSE, Bayram Arif, “Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergahı, Erzincan ve Kars (Coğrafi, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi)”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- KURTOĞLU, Mehmet, “Seyahatnameler, Oryantalizm ve Şehir”, *Kültür Üç Aylık Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, (Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı), Kış 2008/2009, Sayı: 13, s. 72-75.
- MACİT, Yunus, “Seyahatnamelerde Hadis Kültürü: İbn Battûta Örneği”, *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, Ankara Summer 2012, s. 2815-2836.
- MADEN, Sedat “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları” , *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, Erzurum 2008, s. 147-158.
- MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “İbn Fadlân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 477-479.
- NALÇALI, Nida Nebahat, “İstanbul’un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VIII, Sayı: 16, 2010, s. 523-562.
- OK, Betül, “İbn Battuta Seyahatnamesi: Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- PALANCI, Beyhan, “Ortaçağ Seyahatnamelerine Göre Türk Dünyasında Gelenek ve Görenekler”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- SEYYİD, Eymen Fuâd, “Mesâlikü’l-Ebsâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s. 265-266.

- SÜT, Abdunasır, “İslam ve Turizm İlişkisi”, *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı: 9/11, Ankara 2014, s. 479-497.
- ŞAHİN, Haşim, “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfağı”, *Türk Mutfağı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 39-56.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Marco Polo”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, s. 41-43.
- ŞEŞEN, Ramazan, “İbn Havkal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 34-35.
- ŞİRİN, İbrahim, “Seyahatnamelerin Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültür ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi”, *Türk-İslam Dergisi Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl 7, Sayı: 4, Konya 2012, s. 100-111.
- TAŞ, Aydın, “Seyahatnamelerde Fıkıh Kültürü: İbn Battuta Örneği”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI, Sayı: 2, Diyarbakır 2014, s. 423-492.
- TURAL, Murat, “Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası (Dini İdealler ve Politik Kaygılar)”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- TÜRCAN, Zişan, “Hadis Yolculukları”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 18-20.
- ULUDAĞ, Süleyman, “İslam Geleneğinde Seyahat Kavramı”, *Keşkül Sufî, Gelenek ve Hayat Dergisi*, (Seyahatname Özel Sayısı), Nisan/Haziran 2005, Sayı: 4, İstanbul, s. 5-11.
- YAZICI, Hüseyin, “Seyahatname”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 9-11.
- YILMAZ, Uğur, “Efendimiz (s.a.v)’in Yolculukları ve Dualarından...”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Sayı: 2, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 22-24.

YOLCU, Mehmet Ali, “İbn Battuta Seyahatnamesine Göre Anadolu Şehirleri”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Başkentleri Bilgi Şöleni*, 5-7 Kasım 2015, Nevşehir, s. 241-247.

ÖZGEÇMİŞ

Huri Melek Cebeci 1991 yılında Sakarya'nın Karasu ilçesinde doğdu. İlkokula İnönü İlköğretim Okulunda başlayıp Fatih Sultan Mehmet İlköğretim Okulunda tamamladı. 2009 yılında Şehit Üsteğmen İbrahim Abanoz Lisesinden mezun oldu. 2010 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde başlayıp 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne yatay geçiş yaptı. 2014 yılında "Mevlana'nın Eserlerine Göre Anadolu'nun Sosyal ve Ekonomik Yapısı" adlı bitirme tezi ile mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Pedagojik Formasyon eğitimini tamamladı ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2018 yılında Isparta'da düzenlenen "Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-V Hamitoğulları Beyliği" sempozyumuna "XIV. Yüzyıl Müslüman Seyyahlarının Gözüyle Hamidoğulları Beyliği" başlıklı bildirisi ile katıldı.